

MONS AUREUS

часопис за књижевност, уметност и друштвена питања

БРОЈ

53

2016

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СМЕДЕРЕВО

MONS AUREUS

Часопис за књижевност, уметност и друштвена питања

Година XIV • 2016 • број 53

Издавач

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СМЕДЕРЕВО

За издавача

Марина Лазовић

Главни и одговорни уредник

Драган Мрдаковић

Редакција

Академик Ристо Василевски, мр Татјана Лазаревић Милошевић,
Биљана Живановић, др Драгољуб Перић, др Добривоје Станојевић

Технички секретар

Татјана Стојкић

Лектура и коректура

Мр Татјана Лазаревић Милошевић

Графички уредник

Горан Филиповић

Адреса

Народна библиотека Смедерево

Карађорђева 5 • 11300 Смедерево • тел/факс: +381 (26) 46 22 270

e-mail: smedbib@eunet.rs • knjigohraniteljica@mts.rs

www.biblioteka-smederevo.org.rs

Штампа

Штампарија NEWPRESS, Смедерево

Тираж: 300 примерака

Часопис излази четири пута годишње. Годишња претплата: 2000 динара, за иностранство 80 евра. Цена једног примерка 500 динара. Претплату слати на рачун Народне библиотеке Смедерево 840-11668-44. *Mons Aureus* је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе и медија Републике Србије под бројем 3525. Часопис се финансира средствима из буџета Града Смедерева. Овај број часописа *Mons Aureus* суфинансирало је Министарство културе и информисања Републике Србије.

ISSN 1451-3846

Садржај

ОРФЕЈЕВИМ ТРАГОМ	сйрана 7
СВЕТ СЕ БЛИЖИ КРАЈУ	
ПАНОРАМА ПОЕЗИЈЕ СЛОВЕНСКИХ ПЕСНИКИЊА	9
<i>Цвејка Бевц (Словенија)</i>	
КАМЕНО УХО	9
ОМФАЛОС	9
ЕРОВО РАСПОЛОЖЕЊЕ	10
ГЕИНО ЧУЋЕЊЕ	11
РЕИНА ТАЈНА	12
<i>Тајјана Бијелић (БиХ – Република Српска)</i>	
ЛОКАЛНИ ПЈЕСНИК	14
СТРУЧНО МИШЉЕЊЕ	15
О ЗЕЦУ ОСОБНО	16
БРОШУРА С БИЈЕЛИМ ЛУКОМ	17
УВОД У ТАМНО ЈАЈЕ	18
<i>Лана Деркач (Хрватска)</i>	
СВИЈЕТ СЕ БЛИЖИ КРАЈУ	20
*** / Свијет се ближи крају, а дјечак у мајици	20
САХАРА КОЈА НЕ МАРИ ЗА КОМПАС	20
ПЛЕМЕНА	21
НАВИЈАЧИ	22
ЦУНАМИ	23
<i>Тејјана Дзуба (Украјина)</i>	
МОРЕ	24
*** / Режиер ће бацити новчић	25
ДАН СЕЋАЊА НА ЈЕСЕН	26
*** / Чим си добио бестежински коверат,	27
*** / Пахуљаста снег – послушни син вихора.	28
<i>Виолејта Танчева-Злајјева (Македонија)</i>	
ПЕТ ПЕСАМА	29
ИНАЦИКА	29
МОЈЕ ТЕСТИЈИЦЕ	29
ВАЖНО	30
ЋУТЊА	31
САМОЋА	31
<i>Људмила Снийенко (Русија)</i>	
ЈЕСЕН	33
*** / Град омише неке гласне кише,	33
*** / У вејавици кружили смо дуго,	34
ПРЕПРОЛЕЋНА	34
КАСТАЛИЈСКИ ИЗВОР	35

<i>Цветла Софронијева (Бујарска / Немачка)</i>	
ДОБРОЖЕЉНА НЕДЕЉА	36
ЦВЕТА У СОФИЈИ	36
СОФИЈА У ЦВЕТИ	36
ПЕТАК. ИДИЛА СА ДВА ПИТАЊА	37
ТАЈФУН У МЕСЕМБРИЈУ	37
КОНЦЕРТ	38
<i>Љиљана Спјејић (Србија)</i>	
СУДБИНА	39
БОЛЕСТ	39
ИСТОРИЈА	40
ПРОЋИ ЋЕ	41
БУДУЋНОСТ	42
<i>Кајтарина Џункова (Словачка)</i>	
БУНАР И ХРАМ	43
НАОПАКО	44
НОЋ НАД ДАМАСКОМ	45
РАТ	47
БЕЛЕШКЕ ИЗ ДИСКУСИЈЕ	47
СКРИПТОРИЈУМ	<i>сйрана</i> 49
<i>Зорица Бајин Ђукановић</i>	
УЗ СТО КАМЕНИХ СТЕПЕНИКА	51
ЈЕЛИК	54
<i>Весна Ћоровић Ђујирић</i>	
ТИШИНА	56
Ц, Ц, Ц...	57
<i>Александра Урошевић</i>	
ДУХ У МОМЕ УВЕТУ	59
<i>Марина Ојаровић</i>	
ПРИМЕР ЗАОВИНЕ МАЛЕ	61
<i>Александар Сокнић</i>	
СРЕЋА	63
<i>Анђелко Ердељанин</i>	
НЕМОЈ ДА ВИЧЕШИ!	66
КО ПРЕ ДЕВОЈЦИ	67
<i>Ивана Добрић</i>	
ЉУЉАШКА	68
КАЗАЉКЕ	70
<i>Јовица Ђурђић</i>	
ВОЗ КОЈИ ЈЕ ДОШАО КАСНО	71
АРИСТОТЕЛОВ ДУРБИН	<i>сйрана</i> 77
<i>Јелица Рајковић</i>	
ЗАБОРАВ И СЕЋАЊЕ У РОМАНУ <i>БИЛОВЕД</i> ТОНИ МОРИСОН	79

<i>Велимир Младеновић</i> УТИЦАЈ АЛБЕРА КАМИЈА НА РОМАН КАМЕЛА ДАУДА МЕРСО – КОНТРАИСТРАГА	85
<i>Виктор Радун Теон</i> КОНСТРУКТ САБЛАСНОГ У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ ОД РОМАНТИЗМА ДО ДАНАС	89
<i>Александра Ђуричић</i> ДОПРИНОС ЖЕНСКЕ ПРИПОВЕТКЕ СРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ КАНОНУ	97
<i>Милоје Радовић</i> ЖИВОТ У НЕДОБНИКУ – СЛИКОВНИЦА СТВАРНОСТИ ГРАДИМИРА СТОЈКОВИЋА	100
<i>Милован Гочманац</i> РОДОЉУБИВА ПОЕТИЗАЦИЈА ПУТОПИСА	102
<i>Зоран М. Мандић</i> КЊИГА У КОЈОЈ СТАНУЈЕ ЖИВОТ ПОЕЗИЈЕ	110
<i>Милисав Миленковић</i> ЗВУЧНЕ ТИШИНЕ	112
<i>Милџан Десиојковић</i> ОСОБЕНИ СВЕМИРИ НЕЖНОСТИ	115
<i>Мирко Јаковљевић</i> СМЕДЕРЕВО – ГРАД ВРЕДАН ПАМЋЕЊА	119
СИМПОСИОН	<i>сйрана</i> 123
<i>Драјана Лилић</i> ПЕСНИК И ГРАДИТЕЉ ЉУБИНКО ЈЕЛИЋ: УНУТРАШЊИ ПРОСТОРИ СВЕТА СУ И МИТСКО МЕСТО ПОВРАТКА	125
<i>Љубинко Јелић</i> НА ВРХУ ЈЕЗИКА	128
НА КУЋНОМ ПРАГУ	128
БАШТИНА	<i>сйрана</i> 129
<i>Снежана А. Цветковић</i> ПЕТИ ЈУН 1941. ГОДИНЕ У СПОМЕНИЧКОМ НАСЛЕЂУ СМЕДЕРЕВА	131
ДОБРО	<i>сйрана</i> 137
<i>Градимира Стојковић</i> НАЈ...	139
АЛЕКСАНДАР & МАРЈА	140
ЈА, ОЛЕКО	140
ЗБОГ ЧИТАЊА СЕ РАСТЕ	140

ЧИТАЧ	142
ЛУТКЕ	143
ТЕЛЕФОН НИЈЕ КРИВ	143

ЕКСЛИБРИС	<i>сйрана</i> 147
-----------------	-------------------

<i>Драјана Лазић</i> ШТАМПА У СМЕДЕРЕВСКОМ КРАЈУ 1875–1945.	149
--	-----

ОРФЕЈЕВИМ ТРАГОМ

СВЕТ СЕ БЛИЖИ КРАЈУ ПАНОРАМА ПОЕЗИЈЕ СЛОВЕНСКИХ ПЕСНИКИЊА

Приредио Ристо Василевски

Цвејка Бевц (Словенија)

КАМЕНО УХО

ОМФАЛОС

Само у средишту света може се бити камен
који има у својим изукрштаним украсима
живахан језик мртвих који још увек одзвања
попут дрхтања лире у земљу закопане.

Тражим тај никада утишани глас,
сасвим истрајно и стршљиво
наслањам ухо на камене пукотине,
ипак негде ветар мора понављати
прве речи богова, људи и звезда,
негде мера бити истина антике
више од зарђалог пупка историје.

Омфалос, увек изнова расцветавања жељан,
а сада замало па упао упркос упадљивом натпису
у Делфима да пупак у себи свако нађе сам.

Можда као Итаку ка којој једре деца
овенчана храброшћу и истином снова.

Знам за пророчанство по којем је велика благост чекића
била потребна како би тај камен открили своја крила,
орловска крила, што би свака са своје стране слетела ту
где би сретањем отпочело све. И крај.

Тако сваки глас одјеком камена одјекује.

Јер опстојава као хиљадугодишњи старац у маслиновој шуми
и више ме забавно упозорава
како је квргавим рукама на небо пренет.
Јер тамо је све камење у свом правом дому.

Нисам сасвим навикнута на земљу
да бих се ослободила стечених навика,
да не бих барем на трен ослушнула оно
што разумеју деца, море и песници,
а понекад ми се учини и ја сама.

Барем тада пред омфалосом израстем
у пешчано зрно велико као свемир

да клекнути могу пред рапсодом.
Камено ухо, камен у уху, запева.
Само то. А потом дуго, дуго ћути.
И попут мене ослушкује ветар.

ЕРОСОВО РАСПОЛОЖЕЊЕ

Био сам, када сам из Нечега изникнуо у Небо и Земљу,
 собом гоњен, скочио сам увис,
прибијајући се уз почетак као тајну материце,
те сам био попут споменика сопственом рођењу
што рађа се настајањем свега што јесте.
И када је прогмизала прва Ноћ,
пред њена сам врата ставио шољицу
 испуњену непознатим.
Био сам у првој капи Океана,
у дубинама Тартара, у ерупцији огња,
био као померање облака на небу,
 био брат Јетија што зурио је
у дневну светлост радошћу слепца
што једини види како бејаш покретач
који се покретања клони како би се покретати могао.
Владар непоновљивости непоновљивих
са непоновљивошћу, који спаја
екстазу са језом, у незаситности
мешања свих ствари препознаје,
 где је његово расположење
такође тада, када је биће настало,
сасвим голо и различито од свега,
 прљаво блатом и светлошћу,
 крхка и силна легура човека,
те био сам, непрестано теран од себе к себи,
 угуран у трошна људска тела
да се нахраним лепотом пролазности.
Био сам. И још увек сам
у задњем кутку под лобањом
готово сваке мисли што брзо граби за тим
да се у жељу преобрати
и на трен читљив у свету
 неразумљивих ствари.
Морао сам постати стар
како бих поново био млад
као син Ерос богиње оне

коју упознах када би Велики час.
 Још никоме не беше важно
 од чега сам саздан.
 И када је оно што је у мени пре мене било.
 Премда – признајем, постајем понекад
 заглушен звуцима свих испалјених стрела.
 Можда је то хир оправдања.
 Био сам и бићу љубав
 што је морала правити сенку и таму
 како би се светлост могла одсенчити,
 као моја слобода лишена страсти,
 да бих одвојио руке којима дрво грлим.
 И ако већ морам бити такође чежња,
 утеха сам онима који напуштају тело.
 Нико не може скочити из срца.

ГЕИНО ЧУЋЕЊЕ

Најпре нисам имала очи да бих видела све
 што из мене је настајало.
 Не само дивови и чудовишта. Већ и људи.
 Нисам ли сама непрекидно средиште смртника?
 У том безименом мноштву човечјег рода
 свако моје име носи. Свако је ја.
 И сви живот одживе живећи
 једнако изван мене као и у мени.
 Нису ми биле потребне очи да бих се чудила
 пузању морске пучине
 када сам подигла морску тканину.
 Груды су ми биле спаљиване изнова и изнова
 и бејаш стотине и стотине пута преорана,
 пре него што сам назрела први дивљи раст траве.
 И стога је у покиданом класју убудуће
 преостајало само оно што било је најживље.
 Одустати нећу док не буду
 сви плодови окушани.
 И нешто ме је морало прерасти
 те радије бих била плен Заборава
 као носилац виђења које се збива.
 Прилазили би ми родови људи
 који би ми се ругали
 јер имам нечисту савест.
 По пророчанству сам била стваралац света.

Тај чин не беше претежак.
Сковала сам срп
којим је син могао убити оца Ураноса.
Видела сам пре виђеног
како је ваздух тишином исецкан
када би ми се привукао, миришући на цвет
створен мојом руком.
И онда би се последњи пут загледао у своје небо.
Лице му је било тако јасно,
друкчије у слутњи и исто као и некад,
када ми је открио прво кикотање траве.
Сада ме тишина у сећању до костију зебе.
Најстрашније је то што се никада не спушта ноћ
како бих му могла говорити о мојој смрти.
Како начинити петљу мојих година
када свуда откривам трагове властитих шапа?
Жалост ми пипке до обзорја пружа.
Стога су они што само ми дарују сузе
остали моја брига. Како боље орати земљу учим их,
да љуска клипа није мала ствар.
Нека се заједно са мном чуде.

РЕИНА ТАЈНА

Моје груди дечак је заменио за сеоске козе Амелтеје,
пре него што је његов крик стигао да обзнани превару
како је Кронос уместо сина прогутао камен.
Премда је замислио како седи на престолу суштине ствари.
Да ли би требало да ме заболи та издаја,
која је на крају убила мог мужа,
спасла нашу децу, људе и свет?
Или је то било само због пророчанства Земље и Неба
те сам учинила то што не смеју урадити људи?
Тајне су близу лажи,
лаж никада стварно далеко од истине.
И било је само као стваран плес штитова и стрела девет дечака
који су постајали мушкарци, жељни убудуће љубити и убијати,
који су обнародовали како је крв градитељка света,
који су потом гледали како су мом сину стасали листови,
како пружа први корак и несташан смех,
који су годинама бринули о стасавану дечака
да би могао потом попут силног Зевса
овладати боговима и људима.

Не, чак ни сада се не смем питати шта је исправно,
 другачије не бих могла ступити преко међа
 за које нико не зна.
 Тада није лаж да увек постоји један мушкарац
 који гласније пева,
 снажније корача земљом
 и чује оно што се видети не да.
 И није далеко од истине да је Елутереас,
 први међу деветорицом чувара,
 ступио пред мене стидљив, али не и плашљив.
 Богови нисмо страшни када смо обучени као људи.
 Па ми још сад женски лик непрестано приспева и отходи с лица.
 Зашто би ме неки младић избегавао,
 моје срце не убија, моја је рука истрошенија
 него што ће икада његова бити,
 топао талас мога тела викао му је
 нека ми посведочи како сам тамо баш зато
 да бих од страсти умирала једнако као и он
 и била за обоје опет бескрајно рођена.
 Јер никада још нисам била тако нага.
 Јер сам веровала да ће наша постеља до звезда застењати,
 узнела сам љубав до мужевљевих ушију
 и прихватиће моју превару као казну
 од које не може и не сме побећи
 жели ли да му се натраг вратим.
 И стога ће прекрити планину Иду тамним облаком
 да нико не може видети рупе по изгужваним чаршавима
 на којима ће годинама нарастати његова охолост
 као најбезбедније склониште за моје дете.
 Бити мајка свим мајкама није лако,
 а не бити то било би још теже.
 И рекла сам себи тада,
 када сам на растанку загрлила смртника:
 моја рука није исте грађе као његова,
 али срце му премаша моје.
 Ни за бесмртне нема пута назад
 и закон важи за нас обоје.
 Склопљених уста обухвата створено.
 А доћи ће време које ће нагрести Титане,
 сенке ће се ширити у таму,
 када ће краљ у души свога сина спознати своју
 и открити моју тајну.
 И ја ћу се спасена обрести у сновима Елутереаса.

Тайјана Бијелић (БиХ – Република Српска)

ЛОКАЛНИ ПЈЕСНИК

Чијије ли штићод од локалних пјесника? Камерман и новинар пресећу шетаче дуж главне улице споредног града, једни не разумију, други ни да чују, микрофон измотава.

- Чуј локалних, немам њојма, представља се наставник књижевности, зар њо има код нас, гледа у даљину, смркава се, ломе прсте знао сам једној из села моје сирине, био самац, њо, на њавану њојели ја штићакори, а штија је њисао њешко је рећи. Његове колеге растурају свјетске класике у школама. Мрјиви њисци су као вино, каже њихове мудре мисли точи годинама, исјекао је књиге подвлачећи већ означене редове, напустиће овај свијет неузнемирен. У међувремену локални пјесник кружи градом кроз много димензија и облика. Нема ту пуно магије: час путује, пресељава, бјежи, час статира, а онда се враћа у свој локал пет-шест минута од хотела Босналоц, гдје понекад вечера чорбу.

Локални пјесник као синтагма растјерује недужне пролазнике, они пате од предрасудне главобоље, неизљечиво чак и кад схвате да су и они локални пјесник, у суштини добар, егзистенцијски насамарен.

Локални пјесник је пјесникиња презрена у класном и бескласном друштву због емпатије и брзих рјешења мозгалица, а посебно због прецизних читања намјера без кристалне кугле. Њене руке су мултипрактик, њена љубав локална и прекоокеанска.

Локални пјесник преиспитује себе послије рата, имао је проблем са војском и пречицама, има и данас потребу да нестане у коморама срца које мијења ритам и протестује,

улице су пуне дјеце закатанчених стопала, његов бол
избјегава стара римовања.

Локални пјесник кришом чита
своје ране пјесме и роман из младости,
хороскопе, пророчанства, књиге о распаду земаља и судњим данима,
одриче се и пориче, гледа теленовеле,
има тјескобан однос са својим профилем на Фејсбуку
и боји се лаптопа који чита мисли.

Док увече гледа емисију из културе
локални пјесник помисли на другог локалног пјесника
и зид који га дијели од његовог стана.
Унутар зидова пише се свакодневна проза, помјерају границе.
Прешио је дугмад на кошуљи због скучених плућа,
избацио бућ и отпатке, населио празан балкон, продисао.
Неко близак је удаљио лопте, чуњеве, стативе, проширио му екран.
Све друго је остало исто.

СТРУЧНО МИШЉЕЊЕ

Шта ћете овдје с тако малим језиком
и великом торбом на три дана?
Та крута кошуља лоше вам
стоји за говорницом. Нешто крије
свако ко дигнете крагне
стере на енглеском
исполиране фразе свог прљавог веша,
зар не?

Не, ми вам нисмо кројили гаће
ни судбину. Лако планете.
Расипате воду, касапите дрвеће и главе.
Ваша прошлост је крвава пелена
за свако новорођенче. Промијените
угао из ког нас стријељате пунодушним оком,
статистиком.

О, не, нисмо вас гађали мимо
политике. Сваки метак има путању, кроз ваше земље
тутње музике тектонских плоча на линији Сатурна, тако каже

астролог који почетком 2012. даје још хиљаду година
прастарој корњачи с Галапагоса
које више нема.

Дајте не глумите
подређено, друго, скрајнуто. Сви смо ми
своје маргине, а ваше жене, то добро знамо,
не скушљају косу у црвене кријесте без разлога.

Док пеглате перо олињалог гаћана
над уском улицом коју разарају
широки точкови, гасови, куће,
зашто мислите на поезију, прозу?

Ваше тржиште књига је мало,
гладни скрибоманишу. Обучите
будуће писце да пишу тестаменте,
помене, смртвонице.

Код нас тај бизнис иде осредње,
али *ви, ви* имамо доље
ви имате више материјала.

О ЗЕЦУ ОСОБНО

*... због ове личне, јосиођо,
моралие ван. Истиекла, неважећа, не знаије йравила,
нисиие слушали вијесии. Тако су јуче, мој комшо, скоро одрали жену
и њеног зеца. Прво су је скинули с буса, без папира, а онда се сјетила
да има путовницу, на дну цекера, испод сира. Одмах навукла бијес.*

Ма какав пасош, какви бакрачи, документ је био мала маца; чујеш ме,
нашли су сир. И док смо слушали лекцију о поријеклу млијека, о уво-
зу и тровању Уније, дотрчала двојица с царине да заплијене торбу.
Ма какав сир, смрзли смо се, један провртио до душлог дна, возач уга-
сио мотор. *Сланина, јосиођо, оикуд вам сланина?* – Откуд и сир, каже она
и баш их нешто не разумије, а они упорни, ствар се отегла и путници
желе да возило крене. Онај до мене, неки странац касни на лет. Тор-
ба је одједном толико дебела и цариник завлачи обје шаке и главу
и каже да унутра има нечија глава и кад *извади* своју, и да га гледа
нечије око.

Зеца, предаје се госпођа, мој љубимац, вегетаријанац, није месо. Истрчаће, помислим и онда ће га царина сварити за ручак са сланином. Сви чекају зеца, да се протегне из трине и кучине и сада стварно постаје напето, чак и за странца, биће још авионских полијетања, а зеца је бржи и несловеснији, може сваки час да избије,

сјава, брани се госпођа, зекан сјава и онда се сви узвртисмо, нема шансе да је љубимац. Средио га неки ловац у комаде слијепог путника. Госпођу притегли, траже објашњење, зашто спава и како уопште може да спава у крцатој торби. Од таблећа, слијеже раменима, успавала га да мирно путује и цариник биљежи у масни тефтер да носи опијате, калкулише казну. Толико њрексаја, њлаћаће ли њојовином, картицом ил' на суду? Она ћути, броји нуле и не вјерује и онда, опет, као да вјерује, гледа на сат и зна – вријеме је за буђење, момку испред мене зврнда мобилни и неко пјева буди се исток и запад, не обраћамо пажњу, она врлуда од станице до зеца, од зеца до царине, преко границе њобјеже, ушече, дрекнуту контролори, ноје федери и читав свемир као у вртлогу направи мјеста, њустииће зеца, људи, побјеже нам госпођа.

БРОШУРА С БИЈЕЛИМ ЛУКОМ

На улазу у етно-село са девет реновираних колиба и централном чатрњом баб' Сојкула мијења туристичког водича и дијели пешкире проткане шљивама, комад сомуна и брошуре које је читаву ноћ увезивала по први пут у својих сто и кусур година и сад је толико сретна, толико заокружена да може да умре.

У брошуре је унијела нови текст о дашчарама и понеку слику из албума с кривим прорезима, пресовани гавез, цвијет невена и врпцу што веже жене и плотове у сабласну цјелину домаћинске идиле у којој већ данима уживају излетници нагнути над пладњеве здраве хране с мини-камерама и жељом да поједу, попију и оду што брже, као на спроводима старих баба чији живот ионако није вриједан помена. Ово село има дугу традицију.

Под шаком сваког јунака, записала је Сојкула,
скршене леже мајке, снајке, плодови
и вијенци бијелог лука. На њима су ницале дрвењаре
с каменим праговима, оштрили се зуби малих и великих звијери
и та врста прошлости тешко је препричива
након славних обљетница војне историје.

Ове колибе одишу свјежом фарбом и бунарском водом
која памти. Из увода брошуре сазнајеш на блиц
о минорним животима
прве, коју су шутали јер је слијепа
друге, коју су удали за старца, а кад је овај умро, за два брата
оне треће, коју су вукли по авлији ако није спреман ручак
па четврте, коју је отровала свекрва јер је била нероткиња
пете, коју је муж бацио у бунар јер је носила пето женско дијете, а
љубавница прво мушко
шесте, која се од пијаних ловочувара скривала у врућим балегама
оне седме, коју је муж тукао каменом у главу чим коњ успори пу-
тем па осме, којој су одрезали прст јер је глумила да не зна слова, а
писала о стварима у фамилији и девете, на коју су бацили катран
јер је дијелила собу са совама

и сваке сљедеће, коју је Сојкула црним пером повратила
на тврду хартију свог првијенца.

УВОД У ТАМНО ЈАЈЕ

У Харлему имам столић од трске
и босанску скемлију за стопало нижу
уз одшкринута врата цијевчим сангрију
и читам писце из дијаспоре. Она не припада
овом граду, само се једном сликала с Обамом
и има објављене мемоаре.

На прозору ријетко висим уз завјесу,
сива је и тешка, од окна дебља, од простирке
за јогу повијене дебља, гушћа од промаје.
Кроз процјеп под климом разбуди ме вјетар, *мадафака*
и лакоћа кубанске цигаре. Њени су преци
фатумски расијани од црних робова до француских дворова
па чита будућност кроз нијансе коже. Једне сриједе

у дубини америчког плакара тражила је старе парадне чизме
и корсет *Victoriana*. Ходаће улицама гола и сама
док не напише роман о кћерима револуције
а дотад ће гледати шпијунске филмове
и држати *empowerment lectures*. Моји преци
нису имали робове, кажем, и она се чуди, *wooooo*
сад си ми још дража и то је доказ
да стижемо из Африке, све моје жене
долазе из Африке са моћном санкофом на препони.

На зиду Пикасова *Дјевојка њед оіледалом* наткриљује
празничну јелку, њене куглице
служе за промоцију тамног каменог јајета. Ставиш га себи
у почетак, оно плута
довољно дуго да покупи горчину и склизне до кољена,
рече ми весело и услика за Фејсбук
амазонско вино и поклоне под гранама. У слједећем животу
жели само једно, да се роди ко метро мушкарац
довољно урбан за овај град
довољно бијел за праштање.

Лана Деркач (Хрватска)

СВИЈЕТ СЕ БЛИЖИ КРАЈУ

Свијет се ближи крају, а дјечак у мајици
кратких рукава и бермудама покушава
припитомити жито. Уходи његове обредне
везане уз рођења и покопе.

Дрво у врту је црнац. Европског поријекла
и афричке боје коже коре.

Сусједа пали цигарету и одмахује руком,
сијече дим. Каже: *Одјајала сам своја сјаблa*
да буду вишка, а она су се удебљала
јојуиј равнодушне кућанице.

Да буду шумолика, а она су преузела
моје особине.

Свијет се ближи крају.

Сваки пут кад подригне планина,
негдје проради вулкан.

Успавана Земља тада подигне капак
и отвори се гротло.

На стази од врта до планине вребају
многа изненађења.

На њу стају шпиља,

Црвени Кмер и револуција,
амерички маринач.

Док сви они држе оружје,
Земља се не престаје вртјети.

Срцба јутрос мијења Бога
и држи је на длану као куглу
коју Он повремено затресе
само ради снијега.

САХАРА КОЈА НЕ МАРИ ЗА КОМПАС

Не знам разграничити гдје у длану
точно почиње Сахара,

а сасвим се лијепо дају назријети
 наноси пијеска који чине дине.
 Но у тој Сахари никада није било
 четрдесет и девет ступњева колико
 водич каже да је било кад је
 с претходном групом обилазио
 дине јужно од Зафранаеа.
 У Сахари од моје коже нема
 ни живота, осим што се каткада
 фатаморгане њоме крећу
 попут камила.
 У њој се киша често премишља
 би ли пала или не и нема тако
 чврст и испоснички карактер као
 у првотној пустињи.
 Једноставно заборавља на компас.
 У Сахари длана ипак могуће се
 улогорити и подићи шатор и од пашке¹ соли,
 а не само од соли Chott El Jerida
 у њежно ружичастој боји јер јој
 удаљености из географије ништа не значе.
 Она гута руковања и додире
 као што је изворна Сахара
 прогутала пустињске руже па их
 трговци већ годинама избављају
 и за једну се управо цјенкам.
 Но не могу наћи одговор
 како се нешто попут Сахаре може
 тако лако пресадити у људско ткиво.
 Ни тко би је и зашто баш ту преселио.

ПЛЕМЕНА

Цриквеница је јутрос заузела три позе
 за фотографирање. Али Давор и ја желимо
 обилазити мали континент Раб.
 Да је вечер и да већ свијетли из мора,
 рекла бих: сићушни планет у пјенушавој
 и замраченој галаксији.

1 Паг; острво на Јадрану

Но Раб је у подне саће из којег стрше
четири звоника.
Назирем небеске бразде, спас за пољодјелце
да се не досађују кад дођу у небо.
Да само не доколичаре у небеској мировини.
Поподне је оточки заљев осунчани јастук
од деминутива Сахаре. Тек касније ће слике
на дисплеју фото-апарата понављати љето
као да је ријеч о утврђивању драгог градива.
А неколико мјесеци касније чинит ће се да
фото-апарат хоспитализира љето. Продужује
му постојање чему користе мали пактови.
Као пакт између увале, рогозина за сунчање,
бадекостима и зрна пијеска.
Или пакт вала и обале, а само неискусно око
може утврдити да се савезници опиру
једно другом.
Како права Сахара даје шутири живот својим
племенима, тако и умањеница Сахаре
зачиње племена сјећања.
На трајекту смо већ за мрака.
Давор би удебљану звијезду Даницу
најрадије послао на fitness.

У Цриквеници једемо џем од јабуке
и лаванде.
Да нас мољци не могу појести изнутра.

НАВИЈАЧИ

Док стојимо на ливади, врапци су у густошцу.
Њихове широке народне масе вире из грања.
Учини ти се да жестоко навијају. Прате
ногамет. Послије помислиш да су сљедбеници
Марха и Енгелса. Да цвркућу:
*Хеј врайци свих земаља,
ујединити се ња да и ми заиірамо ноіометі!*
Касније си увјерен да читају Библију
и почињеш разабирати псалме у њиховом
немуштом језику, а онда чујеш да спомињу
Мојсија и изабрани тим.

Одвраћаш пажњу од птица.
 Нетко ти општром травком засијеца јагодицу
 прста како би се зацрвенејела попут јагоде
 и на потеклу твоју крв прислања свој
 засјечени прст. Сретан си. Значи, збиља
 ти је пришао. Ти се братимиш с Паном.

ЦУНАМИ

Спуштам шалицу с чајем баш у тренутку кад
 телевизор преплављују снимке цунамија.
 Коментираш: *Смрти је ойеи лауреаи.*
Овај њуи је у Азији њримијенила једну од
својих борилачких вјештина.
 Нисам сигурна натјечу ли се валови с екрана
 за њено одличје или на свој убојит начин
 само оплахују Апокалипсу.
 Додајем: *Смрти их шаје.*
Сваки одбјеи вал њено је њисмо
и заиста не знам што ли ће рећи прафолози
 кад препознају исјечке њеног рукописа.
 Мноштво је комбинација.
 Преко валова се дописују двије обале.
 Или ред и наред.
 Или језичци немира и средиште Земље.
 Питаш ме: *Можеш ли замислити сирену*
у униформи како снажном ѡласању валова
најављује рати још заљушнијим ѡјевом?
И Одисеј је избјејава.
Можеш ли ѡреѡзнаити ѡијесак који одијева
маскирну одјећу, а знаш да му је ѡбјеѡ
сјећање на Хитлера и свјетске ратове?
 Увјеравам те:
 Бој моѡри из свемира све убојице
 ѡа ѡако и данашње валове
 ѡосложене у ѡјену.
 И без ѡелескоја ѡу ѡјену назире
 као ѡроклетни слак.

Тејјана Дзуба (Украјина)

МОРЕ

(триптих)

I

Море је таласима ваљало тугу. Изливало се као диновска медуза. Мрштило се, рањене обале, засуте донетим шљунком, који је као ваљак изравњавао чудесни посао водене стихије. Море – живо и слано као крв, љуљало је гојазне комарце – црвенкасте бове.

Дуж приобаља златним нитима блештале су жене, као рибе застале у ваздуху крљуштима. Лишће палми, као јевтине лепезе, дошаптавало се папирнатим шумом. А ја сам саучествовала
с рибом,
која се отиснула према Турској. Носталгија је
страшна ствар.

II

Море је јечало на разне начине, понављало истину коју људи не могу разумети. Киша је разливала простор – кадифену сезону. Нападно покушавају да се свиде витрине дућана колонијалне робе, вазда горди сунцобрани.

Само се море није служило лукавствима – њему није било до тога. Крајњи таласи разбише се

с белозубим осмехом као одговор на аугуров осмех.

III

Ајвазовски је био међу одабранима и срећнима – био је сав посвећен понашању мора.

Осека. Поглед као авион у ваздушној јами
 зарања у дубину воде. Море се
 с времена на време погрби, али не ствара
 велику грбу – талас долази са обале.
 Галебови, заувек приковани за воду,
 сећају се времена кад је сваки талас био
 нежан и паметан као делфин.

Израз „цвет морских таласа“
 је потпуно бесмислен – у том цвету
 су садржане све боје.

Режисер ће бацити новчић
 на сцену
 и поново
 ће почети
 позоришна
 сезона.

И на моменте
 испремештаће се нешто
 у сценарију
 Свевишњег реализатора:
 што је увек превладало:
 ти у сали –
 ја на сцени,
 и обратно.
 Нас више не раздваја рампа
 свакодневних конвенција...

Ми нећемо узнемиравати сенке
 класика,
 ти
 нећеш звати
 мене
 Офелијом,
 и нотним знацима
 саставићеш обично име,
 да би чуо у њему скривену музику.

Ја ћу одиграти за тебе своју младост,
ти ћеш одиграти за мене своју верност,
природу која је четири пута мењала
декор...

После ће остати писма,
као старе улазнице
за спектакл,
избачен из репертоара,
фотографије, као неискоришћени
афиши,
посивео снег, утихнуо бол,
рампа и још мало времена,
док нас заиста не одвоји
завеса.

ДАН СЕЋАЊА НА ЈЕСЕН

Догорела је
јесен,
отишла је
згрануто
лупивши
танким прозорима
о танак
лед.

Удаљила се,
посејавши мртво
увело лишће –
лажне
упаљене свице,
који нас зову
не према топлини,
већ према зими.

Чак и бели снежни хрт
отпуза;
пажљиво ослушкујући
и њушећи,
додирујући мокрым

прохладним језиком
наше руке
и одећу.

Жути јаворови
тик
уз провидни
лискун локве –
дан сећања
на јесен,
дан успомена
без крила...

А зима,
као ружно паче,
које још нема
перје,
покушава да уђе
у опустошено
усамљено срце
природе.

А зима
прогања с вешалице
дотрајали
вансезонски капут
и као стари сродник,
промуклим гласом ветра
преузима дугу
песму.

Чим си добио бестежински коверат,
без повратне адресе и печата,
из њега испаде бели папир
којим си прекрио кишно небо
и још – оркестар сунчевих зечића,
који поче да расипа живи сјај свуд наоколо.
Али тад се појави жена
с вечито урезаним осмехом –

и сигурним кораком ступи
на светлост дана.
Постаде тихо и сиво –
диригента задеси катастрофа.

Ујутру жена, с вечито
урезаним осмехом,
однесе ципелу на поправку,
али јој је не примише и сада
шепа, а веома јој често
излазе велики пликови
с мојом повратном адресом.

Ти цедиш из њих рђаве слокове
и проклињеш бљузгаво време.

Пахуљаста снег – послушни син вихора.
Иза тркача – пуно смеха.
С округле планете к небу без умора,
Лете бели анђели – деца тиха.

Појурих за сунцем – псићем рићим сасвим,
С уснама развученим до крви на лицу.
О како се само брзо отапа зиме дим –
Као да је неко само изгубио рукавицу.

Је л' нам сијала судбина, божићна звезда,
Кроз свакодневне непропусне шињеле?
... Не треба се у степи бојати ледених најезда,
камени идоли су неостварене жеље.

Пахуљаста снег – послушни син вихора.
Иза тркача – пуно смеха.
С округле планете к небу без умора,
Лете бели анђели – деца тиха.

Виолетта Танчева-Злајева (Македонија)

ПЕТ ПЕСАМА

ИНАЦИКА

Стојимо
 Ја и Пут
 сами
 кезећи се
 један на другог

Ни он мени
 ни ја њему не попуштам

Нема добродошлице на његовој земљи
 Из сваког педља
 штрче оштри врхови камења
 и ваља се кикот у грмљу
 на крају хоризонта

Настављам

Инат
 је најбољи друг
 усамљених ратника

МОЈЕ ТЕСТИЈИЦЕ

Не требају ми магичне травчице
 и чаробне речи
 које васкрсавају заборављена поља
 и зарасле меће у завичају
 Ја своје халуцинације доживљавам
 усправно на јави
 а тугу болујем у Сну

У његовим синорима с опролећеним срцем детета
 поново с деком пловим по ровитој земљи наших
 њива – набреклих и ужарених од зрелог жита

и класалих кукуруза
а онда се испружим под широком крошњом
усамљеног јасена
и правим глинене тестијице за Дан мртвих

И ове јесени амбари душе биће ми пуни
златног зрневља и миришљавог класја
У мом бурном, часном животу
само ми топлина твог Гласа недостаје
да бих дочекала спремна зиму

Неутешно је што се не може заробити његов ехо
у уским грлићима осушених тестијица
Украшеним гранчицама сувог босоока, ћуте они
у бакином долапу испод утрнулог кандила

ВАЖНО

Зар је важно који је дан данас? Која година?
Губе се у немању значаја и разливају се
као облици ствари у загрљају ноћи
Личе једни на друге као близанци
рођени из утробе бесполног Времена
Учестало недеље и месеце почех да претурам
као мајчину дугмад у фиоци с калемовима
Понекад чак и погрешну годину упишем
изнад новонажврљане песме
и онда се замислим над скривеним значењем
које у себи носи према Фројду

На телевизији се котрљају
исте вести још из младости мојих родитеља
Ратни конфликти Крвави сукоби
Оборени авиони Аутомобили-бомбе
Искасапљена тела младих људи
који не стигоше ни да окусе Евину јабуку
Само су називи земаља мало промењени и понеке границе

Све друго је исто
Земаљске пустиње Жећ за владањем у души
Ватра нетрпељивости у очима и безумље

Престадох да се препирем и доказујем
чије је исконско право на комадиће разорене земље
натопљене течностју живота

Пре него што ноћу легнем склопим руке и молим се
Богу за све паћенике света и све душе изгубљене у времену
А ујутру најважније трагове овог времена
видим у сантиметрима своје деце
и у бројевима ципела које носе
док спуштају своју бунтовну главу
на моје кошчато раме

ЋУТЊА

Ћутимо
и предмети око нас остају неми

Зуј звезда побеже на небо
Музика се врати у ноте

Давно смо заборавили тајну разговора
У овој јесени све се своди на баналне фразе
о потомству и јелу
Новца ионако нема
с њим не вреди правити планове

Зато чак и када простор испуњавамо звуцима
– ћутимо

Остављамо ромињању јесени
да спокојно залегне између нас, у соби

САМОЋА

Душо моја
вековима тужна луташ незнатим путевима
и болно удараш онемоћалим крилима
у зидове видљиве само твојим очима
Откини се за трен од ветра близанца
и стани под мојим сестрама – звездама

Ослушни глас
који у теби тупњи и седи на обалу
наше заборављене љубави
Дозволи светлости да те угреје

Знам да те јаче од свега другог вуку даљине
и да ћеш наставити својим путем-беспућем
Али пре него што кренеш узми и ову душу
што чами усамљена
да ти буде друг
бар својим једноставним људским присуством

Покривам се
хладним јорганом магле
да бих се угрејала
и да бих ти била ближа
у самоћи

Са македонској превео Рисио Василевски

Људмила Снийџенко (Русија)

ЈЕСЕН

Зором песме птичје успрхнуле,
кô од земље да су се отргле,
налик звуку неке просте фруле
тишину су са поља развргле.

Прамен магле ветром је растресен –
ране росе – сведочанства чиста:
стиже јесен, убрзо ће јесен
као капља да склизне са листа.

Умивена под кишатам касним
заблистаће влат полегле траве,
и у њеној симетрији јасној
прочитаћу речи вечне, праве.

Град омише неке гласне кише,
кô испарење магла се вије,
ток са земље успиње се више
одлази у друге димензије.

У киши волим да звуке ловим,
она плаче без туге, као беба.
О животу са осмехом говорим,
на почетку се даје благодат с неба.

Каткад то благо траћим, разарам,
на обали дато наследство обилно,
па, мрву по мрву, крај олтара
удишем ваздух од детињства мио.

Само да научим да га сачувам –
оно непомерно, што се не руши:
потез да не избришем, боју не одувам
са оног што је остало у души.

У вејавици кружили смо дуго,
тражили путеве сакривене,
сусрет у коме једно у другом
срећемо себе поновљене.

Нота очајно недостижна
с пролећа, с врапчијег крила,
с гране слетела је безбрижно,
самоуверено „Ла“ је била.

Најзад нађосмо своју стазу,
задивљени чистотом што траје,
Закључци нису растрзали разум,
Бесмислено шапћући из потаје.

Догодило се преображење:
сумњи међавних зима све мање –
постадох ти утеха и смирење,
а ти – све моје ишчекивање.

ПРЕТПРОЛЕЋНА

Пролеће исписује траг – шаре на снегу,
ал' дише и живи, сакривен под сметом
шумски спокој с тишином полеглом,
лелуја дрвеће, жељан птичје песме.

Зове сунце – кроз облак што дршће
да зраком пробије пут новом пролећу!
Ветар зове на снежно раскршће
Опроштајни валцер да отплешу.

У шуми пролеће на бор већ мирише
под једрима мартовских снегова,
уз стабло припијена, слушам – и не дишем,
како из дубина креће снага горја...

И сунце ће се растрчати пољем
као дечица у веселом бегу

пегнцама трептаће, као огњем
И капе ће заборавити на снегу.

Све то гледам и радујем се нечем,
душа ми пева до небеса оних –
као да већ ми дошло је пролеће
и озарило шуму која звони.

КАСТАЛИЈСКИ ИЗВОР²

Што је вински буке, потекао са стена,
који наликује сунчаном лету,
за перо то је Касталијски кладенац
што жубори надахнућем поете.

Ветар пребира по нереду стола,
по нотама рима, диркама метафора,
спајајући ритмом речи, слова,
стварајући симфонију тактова.

Као ми једно другом, тако и перо –
папиру верује и поверава се у целом;
откровењем срца даровао је Пророк
римовану строфу предбелешком белом.

Са руској: В. Х.

ОРФЕЈЕВИМ ТРАГОМ

² Касталијски извор представља симбол надахнућа песника и музичара. Касталија (грч. Κασταλία), у античко доба свети извор на Парнасу, текао је према Делфима. Према миту, име је добио по нимфи која се у њему утопила бежећи од Аполона. Извор је посвећен Аполону и музама, а вода је служила у обредне сврхе јер је, према предању, давала песничко надахнуће. (Прим. прев.)

Цвета Софронијева (Бујарска / Немачка)

ДОБРОЖЕЉНА НЕДЕЉА

ЦВЕТА У СОФИЈИ

Журни осмеси. Фотографије будућих тренутака.
Још увек неизмењене обавезе. Експлозије
слова. Живот без сна – за снове треба времена.
Трчеће сандале – отисци љубави
у прабини и знојави тротоари. Далеки болови,
стишани, кажем. Буђење од звоњаве телефона
однедавног знанца с љубављу у гласу, чак флертом.
То је заиста више од љубави донедавног незнајца.
Смех. Нагост пред компјутером на јулској жези. Претње
оштрашћених глумаца и политичара. Ракије и салате,
лифтови, водвиљи. Задиханост и неиспаваност,
осмеси. Усред свега тога – покушај да се сачува
доброжељност. Успех у покушају. Наслада због успеха.
И опет из почетка. До одласка.

СОФИЈА У ЦВЕТИ

Ово је недеља срећног живљења, осећања босих стопа,
између зрна и речи теже недоречености, развенчавају их тријаде.
Ово је недеља гостовања у кући, најзад сам тамо одакле кренух,
имам речи, језик и биће су ми скупа.
Не у вулгарним отисцима жутих трагова глумаца по зидовима,
не у крчмама с дугим менијима, с великим порцијама и малим чи-
нијама,
не у укоченим погледима пролазника, док се јако смејем.
То је међупростор у коме иконе са зидова отпијају наша пића,
Ахматова и Бродски споре се око одговорности песника,
а речи избегавају превод. Речи попут „шопинг и шибање”³,
су наслови за друге, а наша мука, на жалост, није само театрална.
Аутомобили пиште чим их такне мачка, аларми се огласе на сваки
додир.
Мушкарци гину без речи, бар их ја нисам чула да вриште.

3 „Shopping and Fucking”, комад Марка Равенхила

Али ја сам код куће и срећна сам, што ми се није скоро догодило. Вињаге сазревају, сунце премешта бриге и одговорност на север, долази август. Заборавила сам да сам постала киборг, заборавила сам сврсисходност својих лутања. Стигла сам кући, лепо ми је, не уништавајте ми делове машине, препустите се осећањима.

ПЕТАК. ИДИЛА СА ДВА ПИТАЊА

Сутон. Дрвеће као црне силуете. Неизвесност. Чежње. Да пушим, запалила бих цигарету. У врту превладава љубичаста боја. Чувам се крава и комараца. Овога трена пси ћуте. Они ће у поноћ завијати оговарајућим вијом, али ће их цврчци пренебрећи. Чујем да већ оштре стреле и чудим се куда ће после. Заиста ће ме посетити. Имаш ли балкон? Лептири су још бели. Сумрак их грли. Волим те. Рече ли доброжељност? Ти ме нахрани љубављу и речима, с тиквицама и гушчјом цигерицом, смехом, доброжељношћу, заиста. Је л' она довољна да утонем у ноћ, не нашу?

ТАЈФУН У МЕСЕМБРИЈУ

Трешти Несебар⁴, круне се цркве, одавно заборавише да воле море. На крилима ветрењаче плешу хидрофити, окрећу је боље од ветра. Туристи се крију у оближњој бањи, обала је намагнетисана од судара. Ајкуле гризу песак за ноћни доручак и оглашавају: пуни месец је отказан. Месец се крије у пеленама буре међу мрљавим облацима од паре и ракова. Ми чезнемо у вртлогу осећања, ка коме се древно камење измешта. Несебар не дочека да буде полако прогутан, сам је улетео, сасуо се у море. Дуго ћу тражити трагове на песку, који доказују некакав смисао.

⁴ Град и познато летовалиште на Црном мору.

КОНЦЕРТ

Вода. Узимам дах. Не могу да удахнем.
Дисање и дух, вода и виолина. Виолина,
звучи. Не могу да се пију или удишу.
Лепе се за косу. Мушки тембр,
изазов, сећање на Бретању,
у којој никада нисам била.
Капи на леђима двеју жена,
вода, кожа им је детиња, старачка,
кожа им је женствена. Желим да си у мени.
Жудња за обалом у Бретањи, где је
она написала ту музику, песак и ти у мени,
твоја песма у мојој коси, улива се у очи,
звучи као мајчини, бабини, жудња –
банално преплитање виолине и тканине,
фигура од струна, плови над водом у Бретањи,
на граници између воде и магле,
свака случајност је искључена. Као некада,
кад сам била тамо – дете с виолином,
и могла сам да свирам и цртам.
Очи су ти биле пуне музике...
Она свира а ја се сећам Бретање,
у којој никада нисам била.

Улога јој је бела и сребрна.
И народ јој аплаудира.

Са бујарској превео Ристио Василевски

Љиљана Сџејић (Србија)

СУДБИНА

Ни да молиш
 клекнеш
 кумиш
 кунеш
 гребеш
 отимаш
 не можеш побећи
 Ретка цедиљка
 меко је развејано предиво
 не може да те задржи
 где те је хитнула коб
 као Емирову куглу
 Неубедљива шанса
 оштри воштану боју
 али је тупи оштрач ломи
 баца најбољи део
 Остајеш неосенчен
 превише светао
 постићен и наг
 критика младости
 огули остатак
 оштро и бездушно сецира
 самоуверено убада жаоку
 мислећи да од ње нараста

БОЛЕСТ

Безимени неспокој
 добија дијагнозу
 вечност на нама штеди
 бреме у нарамку
 свирепо озлеђује
 кикотом пакости прогони
 уједа гује у погледу
 непомирљиво бљује простоте
 никако да ишчупа
 жаоку зла

у нашим телима лакрдија
предваја знаке витештва
нишани цинично страшило
шиба и сабија у себе
узалудне утехе
деце пријатеља
испод преподобљеног осмеха
разапиње сав
стрмоглавлени свет
уместо тебе посвету пише
јер зна
смрт те одабрала

лакомост упорно осваја
туробне стрепње
распињу бела једра
увлаче у свој хлад
док још и не знаш
да си угашена светлост
усамљеника
ноћ која се предала
угасила месечину

Онколошки инститиути, Београд, децембар 2009.

ИСТОРИЈА

Пергамент посве похабан
мутни знакови
једва се назиру
сведоци прошлости
полуиструлели фрагменти
поразбијани и распарчани
избледели и нечитки
троше то мало кисеоника
у неоткривеним пећинама
или у пирамидама
чекају да их у тај
чудесни мозаик уклопи
стршљиви археолог
погнут под најездом

слепих мишева
цивилизација
ратова
владара
и векова

ПРОЋИ ЋЕ

Не брини проћи ће
кроз стиснуте зубе
кроз празноверице
кроз трулеж таштине
кроз усхићене и губитнике
кроз поуздане и издајнике
кроз ослободиоце и поражене
кроз избављења и страдања
кроз нађене и одбачене
кроз болести и оснажења
кроз незнађе и охрабрења
кроз предводнике и посвећене
кроз преображај покајника
кроз изнуђена признања
кроз прождрљивост преступника
кроз обред прочишћења
кроз заштитнички загрљај
као кажипрст принет уснама
не брини проћи ће

БУДУЋНОСТ

Ослушкујем будућност
трепери одсев
клизи напуклом површином
заслепљује поглед
црвеним мастилом подвлачи
закрепе на гласницама

Са чудесно високих заравни
сјури се претећи ветар
разуверава сумњичаве
неспремне за мукотрпни јуриш

Пропињем се
извијам слова
за ваздушастим стихом
што охрабрујући лебди
да благослови нашу неизвесност

Кайтарина Цункова (Словачка)

БУНАР И ХРАМ

Написано у Падини, Војводина, Србија, септембар 2010

Ти исто знаш, трешњо,
кад у јесен још једном
као деца у потоке пушташ цвеће,
о свим причама у нашој земљи.
Како је на колена пала земља,
јесење лишће је изродило пруже
као да је било давни трагач воде,
када су земљом ходали свети Словаци –
а пут им је био осветљен.

Ти, трешњо, свакако знаш
о златним зрнцима у узбурканим пољским рекама
и о човеку који је сам себе посадио,
да би након свих дана, када је већ свима било јасно
да је земља мртва и да јој на лице бацају нову земљу –
никао нови човек
и стресао са себе глину.
Апостол месец стављао је дланове
на чело тихе Војводине,
светица Рут застала је са струком кукурузног класја –
када су породили село
а као лице мученика му је старо сунце
пожелело срећан пут.

И тако двеста година у Падини
стоје два света храма.
Тако двеста година у Падини
два торња стоје
и у Богу у земљи,
и у Богу на небесима,
и у Богу у милости, и у Богу у немирима,
и у Богу брескви, и у Богу рада,
моле се бдећа, моле се сањива
она два торња. А с њима у тишини, ноћима, изнова
моле се Словаци далеко од домова.

А тамо иза Падине, где нестаје цеста,
на старим колима нестају дани будући,
на модрим коњима отићи ће наша деца
к Богу, којег смо продали.
Време као млинар прашњавом руком
проћи ће кроз нашу земљу,
дићи ће се брашно с пута
и на врх ће се дићи попут белог дима,
хлебови ће се вратити у небо
а о свему ће земља сведочити...
Где је као стабло никла црква и зашустео њен кров,
где је ка извору Бога текао бунар љубећи камење.
Ми овде више нећемо бити.
Али, за наш народ,
бунари и цркве,
као два детета на падини,
сачекаће Христа.
Као и Словаци
с клицама кукурузног класја.

НАОПАКО

Цвеће на платну проговориће гласније,
ако га је везла рука мртвих,
и још јаче ће запевати прекинута и намучена љубав.
У тескобној тишини, у којој и небо жаре бодље звезда,
погледај ме, свети тренутку, који јеси, и када ти се подсмевам,
јер зло у себи не умем да носим,
а и добро ми је претешко,
и со земље увијена у чипку од морске пене
пада на хлеб твојих верника.
Погледај, свети тренутку, на свет расцветан под сводовима фонтана,
где живимо одувек с прободеним срцима
и као најмлађа деца бивствовања ништа не поштујемо, чак ни тебе.
Погледај на колону чистих срца, на следе улице, што су вечност превидели,
и на ништавност, с каквом тражим будућност
не знајући да носи име повратка.
Благослови, дакле, свето наопако, наше пропадање, које стално расте,

клонуће пре узлета и смрт пре живота,
и, уопште, за чиме ићи, да није тебе?
Невидљиви прсти коренима везу стидљивост травњака,
трепере у зеленом перју липа,
у колевкама птичјег јата узлетелог ка небу.
И лице Нарциса на подученим површинама
с надом погледа на тебе, небо,
ти се никада не стрмоглављујеш у дубине,
иако се у мору огледа твоје лице,
то се само киша обманута тежином земље
баца с лакоћом тамо,
где је све наопако.

НОЋ НАД ДАМАСКОМ

На крају је остала само бол као они, који још неће да оду,
а над градом се дизао дим и стреле су опадале као латице.
А бичеви, које смо исплели, нас саме су дотукли,
меци су прекривали градове попут кише,
све се враћало и наду протеривало,
све се враћало а нада је терала нас...
Хлеб је пресахнуо, игре су престале.
Неко је каменом звезде разбио витраж земље
и вечност на коју је Европа заборављала
а вечност је заувек
заборавила Европу.

Од Либије до Сирије,
од мора до мора,
од кривње до кривње,
чак до човека, који се борио,
долазио је анђеос с рањеним дланом,
ишли су каравани суза по сребрним трачницама
а кривица је остајала,
само људи више није било.

Те ноћи неко је наредио – Не бол, не бол!
Утишати савест треба, да нема више Бога,
утишати лепоту, да нема више вере,
утишати веру, да нема више немира,
утишати занос, утишати срце,

утишати траву, да нема више путева,
утишати сазнања, да не буде: Одакле?
утишати звона, да нема више времена,
утишати гробове, да нема више свећа,
утишати музику, да се поглед више не диже,
утишати уметност, јер је у њој истине превише,
утишати човека, јер му превише на раменима светли крст.

Целе ноћи вечност није с Европе скидала поглед,
целе ноћи Божје сузе су у Дамаск дотицале од мора.

Та ноћ је трајала месецима, годинама,
иако је Бог попут детета терао обруч по стази земље,
иако је у јесен горело дрвеће – ждрепци Елијаса,
иако је пукло гранитно срце златне младости...

И зато ти се обраћам, Сиријо, опрости,
када се координате света Богу клањају,
када се Дамаск мења на огледалу земље,
Сиријо, опрости, ако већ небо не може...
И моји часи теку на тој истој земљи,
Дамаск, с тобом, и с крвљу на рукама.
И као с јабуком, коју смо у детињству јели с обе стране,
живимо с тобом заједно, Дамаск,
само не умиремо, Дамаск, с тобом,
ми, дрвеће с коренима у руинама
и плодовима богатства.

К Богу долазе колоне с јагањцима у наручјима –
Боже, то је Бол и нико је не помилује;
то је Покајање и нико га не приви,
и то је кривња, сирота – и њу су протерали.

Те ноћи седу главу спуштала је ка земљи кишпа из крхотина
и као мириси нестадоше садржаји са слика,
процвале су фреске и сводови су пали,
зидови се тресли, док је пред вратима клечао тенк.

Те ноћи је дошла смрт,
напокон и к безбрижним,
говорећи им:
„Ставите прсте на моју страну.“

РАТ

Каква је узалудност освојити земљу...
 Земља ће се распинути као вода на длановима
 а на копитима коња остаће само прашина, колевка Адамова,
 а после ватре и метака шумица бреза.
 Немогуће је убити песму и обесити стихове,
 из речи тече крв а још више из тишине.
 А ипак из долине ноћима се разлеже песма,
 кад на свет долази у бело умотан рат.
 На крштење тог рата, који се чини да је безазлен,
 парче земље су донели као жртву, где су живели праведници.
 Тишина леже на њихов праг а гроб попут храма
 крстом се дотиче неба над лобањама крштених.
 А ипак се попут мрког коња успиње земља, и нико је не оседла,
 нико не покори село, иако су га спалили.
 Земља дочекује рат као птице у рано пролеће
 и немоћ као сунце, које ће једном доћи,
 кад је изникла густа тама над рекама,
 струготине звезда из ње су пале у корита
 и неосвојива земља над гробовима армија
 шуми, као да лелуја име Марија.
 А када се деца роде, ту глину назваће домовина,
 ваљда земља дозива крст а пушта поља село,
 а не рат, када се над рекама надвила земља,
 земља, коју нико не укроти, не поседује и не надживи,
 земља, која је дозвала живот и прогутала смрт,
 која је у крошње стабала примила само сјај,
 када је по њој прошла Краљица мира.

Пећак, 30. септембар 2016

БЕЛЕШКЕ ИЗ ДИСКУСИЈЕ

Надмудривали смо се, како уредити свет...
 а Бог је тек понеким смрекама под нама
 наредио да се уздигну из семена као праведницима
 а над неравним трњем, које нико није сасекао,
 летели су голубови, и њихов лет је био – нераван.
 Путићи удесно, пречице улево,
 када пукотина у леду оптужује тамну шуму

и провала црних облака грми пред револуцијом олује.
Царства биљака, краљеви и дата животињама – трава,
јесења блага и ленте од паучина,
кад нам је октобар нагло дрвеће искористио
а пролеће је са коже скинуло лед,
из његовог срца је текла само вода...
И онда, боље реците, како срце сачувати
и још говорите о дуговима земље,
шта дугујемо родитељима и Богу,
о никада неисплаћеном животу,
када смо били робови незнања
и када нас је здрала мржња
говорећи да смо то ми праведници
и дан, који није никога волео,
нас је именовао за своје синове.

Са словачкој превео Маријин Пребуђила

СКРИПТОРИЈУМ

Зорица Бајин Ђукановић

УЗ СТО КАМЕНИХ СТЕПЕНИКА

– Један, два, три, хоћемо ли се сваког дана овако пењати? – упитао је вижљаста дечак, држећи мајку за руку.

Она је била у ланеној хаљини боје песка са бретелама које су се укрштале на леђима и закопчавале дугмадима направљеним од шкољке. Преко рамена је носила цегер од лике, јер је са децом кренула на острвску пијацу. Девојчица црвене косе овлаш сплетене у кику трчкарала је за њима. А онда су оба детета, као по договору, узвикнула:

– Гладни смо!

Било је близу поднева и жена схвати да ће морати нешто да им успут купи да не прегладне до ручка. Стаде пред једном продавницом сендвич крај које су пролазили и узе им две у целофан увијене кифле надевене мортаделом. Деца весело дограбише ужину и наставише да се пењу.

Град је био сав у каскадама и од виле у којој су одсели на самој обали до старог градског језгра ваљало се пењати унедоглед. „Овај град је јединствене лепоте, али и добар за стицање кондиције” – помисли при повратку. Мирисали су на морске плодове, јер су свратили до рибље пијаце, када се дечак одједном отргну, заустави поред пута и поче да повраћа. „Ово мора да је од сунца, предуго смо му били изложени, а ја им нисам понела капе” – закључи пометено, журећи да што пре стигну кући.

Те ноћи је сазнала да сунце није било криво за преподневни инцидент и то на најсуровији начин. Њен осетљиви син на време је избацио из стомака отров који је унео сендвичем. Девојчица није била те среће. Све до вечери није реаговала, а онда је уз високу температуру добила дијареју која није престајала. Увече је отац стигао и видевши шта се догодило, хитро је отишао до острвске амбуланте да потражи помоћ. Залупао је на врата под шкиљавом светиљком. Пустили су га унутра и саопштили да је доктор јутрос отишао хитним случајем на суседно полуострво и да га не очекују следећа два дана.

– Али то је немогуће. Моје дете неће издржати, страшно се отровало. Морамо још ноћас позвати помоћ.

И тако су пред зору, једва проходним радио-везама, обавестили старог доктора каква се драма у вили на обали одвија.

Дете је било у бунилу, а унутрашња ватра је рушила све граничне постављене на скали живиног термометра. Дечак, ослобо-

Њен казне, мирно је спавао, жена је једва дисала од бриге и осећања кривице, а отац није могао да мирује. Заједно су хладним облозима покушавали да спусте температуру детету са којим су изгубили свесни контакт. Њено ситно тело је подрхтавало у грозници, а када би успела нешто да изговори, било је то кроз копрену бунила са саме ивице понора.

– Мама, сунце хоће да ме загрли.

То што се сунце појављује као главни јунак Ленине грознице, уплашило их је, али не и зачудило, јер Лена је била дете сунца, рођено за време једног од очевих путовања, негде на рогу Африке. Сада је личила на кап која је кренула да им склизне са длана. Сићушне песнице су јој биле скупљене, јер су цревне колике биле болне, али ознојено лице јој је било мирно и без суза. Она је корачала по врелој, непознатој стази, али још се није изгубила. Изгубљенија је била мати, која је покушавала да напипа скривено место осећаја кривице. Већа пажња коју је увек једва приметно поклањала дечаку као да га је и овога пута заштитила.

– Издржи, бели мој лавићу – шапутао је отац уверен да га Лена чује.

– Медени је пао у воду, утопиће се – изговорила је Лена, а они су се једва досетили да се ово односи на њеног олињалог медведа ког је негде испустила у општој ноћној паници. Покушали су да га пронађу, али им није успело. Морају јој га вратити до тренутка када отвори очи.

*

Застрашујућа борба је трајала два дана и ноћи, током којих је отац више пута снео дете оним степеницима до обале, јер му се учинило да се у даљини помаља брод. А тренутак у ком се то догодило примио је беспомоћним погледом бродоломника. Доктор је утрчао у старинску собу на чијем кревету је вероватно издахнуло неколико морешловаца. Призор који се указао безмало га је заљуљао. Телце, скоро прозирно и сасвим дехидрирано, мирно је лежало у огромном кревету и чинило се да му груди мирују.

– Нећемо се ми лако предати, пегава јагодице – изговарао је старац док је журно припремао прибор за инфузију и спасоносне супозиторије које је успео да набави на копну.

После неколико дана који су изгледали као путовање кроз непознато, Лена је подигла капке и прво што је угледала био је један коси сунчев зрак који је, лебдећи по простору, својим крајем додиривао изрезбарену комоду. Сунце је отпловило царском галијом и

оставило јој овај знак као личну поруку. Дуго неће умети да говори о пределима кроз које је прошла и призорима који ће је трајно обежити. А када је била у стању, онда више није желела, јер било је то искуство тако дубоко њено да је инстинктивно одлучила да га сачува и похрани на само дно свога бића.

Битка је била добијена, али следио је дуг опоравак током ког су отац и брат морали да се врате кући због посла и почетка школе. Лена је била лака као перце и на балету је волела да залебди као онај зрак који је, враћајући се, угледала. Али то је значило да болест није имала шта да оглобе. Дакле, овако су изгледала деца по Дахауу и Аушвицу, закључивале су, још увек преплашене, мајчине очи.

Лена није смела једно време ништа да једе, а онда је следио дуг ритуал повратка на нормалу. Доктор који је мајци лично на Антона Павловича бдео је над девојчицом и био ту да је ободри над сваким кораком који је њено тело лежећи симболички направило. Био је ту и када су Лени први пут принели храну која није била течна, један кромпир куван у љусци, непосољен, наравно. Она је отворила уста и то што је осетила био је, а и остаће, најсласнији залагај њеног живота. И када порасте, у најелитнијим приликама тражиће да јој послуже кромпир у љусци, смејући се јастозима, кавијару и тартуфима, као и свима који нису познавали њено натчулно искуство.

Снага јој се враћала са сваком капи која јој је упловила у крвоток, а тихост и некаприциозност нису личили на опоравак детета. Ништа није тражила, ни храну ни друштво, само је понекад молила да јој прочитају очево писмо које је чинила и једна песма посвећена Лени, коју је отац написао још у Јоханесбургу и за коју је мислио да је одвећ тужна и захтевна за дете, све док његова кћи није почела да је тражи пред спавање.

Ја сам сћари лав њо имену Зојко. Још као малој су ме донели из саване, ња се не сећам свој живојња у њироди. Имао сам лавицу, али су је њродали и њослали у неки бољи зоо-врџи. Дујо сам био болестџан. Преживео сам и од њада имам необичну разоноду. Пойнем се на ниско камено њосџоље, за које не знам чему иначе служи, и изијравам скулџиџуру лава. Моју њако сџиџима да сџојим, а да не џрејнем и не џомерим се. Сви су задиџљени, а ја за џо време нисам џиу. После се враџим, мириџуџи на Африку.

ЈЕЛИК

Жена из удаљеног насеља долази аутобусом у крај у ком је годинама живела. Онда силази у подрум своје некадашње зграда и узима кључ да би извукла гумено црево којим се заливају баште. Ово није квартал приватних кућа, већ стамбених зграда између којих се налазе травњаци са већ големим дрвећем. Она је ту одавно почела да сади јелке.

Прва коју је посадила добила је име Десанка. Била је, и по висини и по форми, одабрана да може, ако буде имала среће да се прими, да понесе ово име. И примила се. Сад већ ојачалог стабла, постала је витка и висока, могло би се рећи достојанствено лепа. Следећа коју је посадила била је Милица. И све наредне неће бити ништа мање пажљиво биране, али, као и људи, биће различите среће и при примању и при расту. Тако је Милица већ следеће године због неког фрустрираног шетача остала без врха. Неко јој га је брутално поломио. Жена се није зачудила. Само се ражалостила, али сетивши се каменица које су за Милицом деца бацала, помисли како је дрвце које је посвећено песникињи вероватно и морало да прими нову увреду у свом новом животу.

Онда је посађена Светлана, омања јелка са сасвим необичним врхом. Није био сам и прав, већ је растао у облику латиничног слова В – V, па ју је звала и Викторија. Јелка нешто светлијих гранчица, као да је зеленоока, напредовала је споро, али упорно, као да је спремна на сва искушења и преокрете који ће је на овом негостољубивом пешчаном тлу пратити. Онда су посађене две Весне. Раскошне густине грана, остале су, некако, девојачки лепе и пошто су постале права стамена стабла.

Ни места за засаде нису била случајно одабрана. Десанка је посађена поред ограда од живице која ју је штитила од стазе којом су корачали људи и шетачи паса. Две Весне су посађене дијагонално ка западу да укажу на порекло њихових имењакиња. Вида је добила дом до стазе са друге стране плаца. Иако незаклоњена, изгледало је да се дружељубиво и одважно смеши шетачима. Када је цео плац испред женине зграда био попуњен, а биле су ту још и Аница и малена Љубица, која је изгледала као јелка мудрица, жена је морала да одлучи на коју страну ће се јелик ширити, јер остало је места преко пута стазе која је пресећала плац. Па наравно, ту ће посадити неколико јелки, прва међу њима зваће се Милена, јер је место изгледало као даљина и усамљеност, као неприпадање заједници. Поред ње се настанила Радмила и блистала је у својој усамљеничкој самосвојности.

И тако је јелик растао, а свака јелка је имала своје име и судбину која је могла и да се промени у овом флоралном животу који им је жена даровала. „Градско зеленило“ је повремено на удаљенијим површинама садило понеку јелку, али сама добра воља није била довољна да од њих заиста и заживе стабла. Клима се променила и чињеница да се поједина јелка примила била је тек добро знамење за симболички почетак. Јер, ваљало је у клими која је већ неколико деценија показивала знаке махнитости, па је лети натеривала живу на преко четрдесет, бринути о дрвећу, а то је значило, пре свега, заливати га. Чињеница да њихове имењакиње нису биле те среће давала је жени снагу да истраје и долазила је упорно и по највећој врућини сваки пут када је осетила да јелке неће моћи да издрже без насушне воде која је значила опстанак.

Жена понекад застане да поразговара шапатом с неким стаблом. „Ено оне што разговара са дрвећем“ – преврне очима понеко од њених бивших сустанара. Велика мала Љубица, која путује и дарује, нека отвори сребрне шишарке, ево воде. Весна, која лежи у неком дому за старе жељна сваке поруке и сваког присећања, нека чује овај разговор. Исидора, која не воли што је жена, а желела би да је риба у Средоземном мору, нека сања да је запливала. Радмила, не горда, само поносна, што се само брани од понижења стрепећи од времена не заборавља песме, већ заборавља себе, нека настави да корача.

И тако, јелик се шири, а дрвеће расте док жена истрајава као последњи кинески цар у свом позном врту подсећајући саму себе у дубокој вери да се живот може славити и бодрити и са ове криве стране.

Весна Ђоровић Буџирић

ТИШИНА

Подне је.

Сунце пије влагу заосталу од синоћне кише.

Људи седе на клупи и чекају градски аутобус:

– Дуго га нема... – каже жена с кесама. – Ја чекам већ петнаест минута.

Обраћа се жени чија беба спава у колицима.

До ње је лепа, млада девојка дуге смеђе косе и јасног, чистог лица. Чита.

Чита Киша.

Скроз је у књизи...

Ту је и девојка која веома гласно жваће жваку и не прекида да пише поруке на мобилном телефону... Један деда скоро да хрче...

Аутобуса нема.

Долази млади човек.

У руци носи два хлеба.

Мршав је.

Више витак него мршав.

Уредно је избријан, мајица на њему је чиста, али изношена.

Седа на зид поред станице. Устима откида окрајак с једног хлеба, и почиње да жваће.

Гладан је.

Жена с кесама га, помало презриво, гледа. Руку, с дланом окренутимод себе, привлачи устима, нагиње главу ка мајци чије дете и даље спава, издиже десни део горње усне, други део усана је скупљен: туда пушта речи, очигледно о младом човеку, само до жене поред себе. Лепа девојка и даље чита Киша...

Друга престаје да пише поруке.

И деда не хрче.

Гледају у младог човека који и даље откида велике комаде хлеба и жваће их.

Он гледа некуд, у другу страну од људи.

Вилица му се снажно помера.

И даље држи оба хлеба једном руком да би овом другом могао да га кида.

Одједном, подне бучног града заћути. Као да су стале све машине, сви аутомобили, сви разговори. Чује се само хрскава корица како се круни и пада по асфалту док млади човек ломи хлеб.

Хлеб је веома леп, као из неке старе пећи на дрва.

Трагови брашна младом човеку остају на прстима којима ломи хлеб.

Успорава кидање комада и жвакање.

Очи му се смирују, почиње да погледује људе на станици.

И девојка која чита Киша одлаже окретање нове странице *Мансарде*. Чини јој се, док га гледа како са страшћу једе хлеб, да и она може да осети укус препечене корице.

И жена с кесама престаје да говори.

И мења израз лица.

Гледа како нестаје скоро цео један хлеб у устима овог младог човека.

Деди се више не спава, пробудила га је хрскава корица хлеба.

Беба почиње да гуче.

Аутобус наилази...

Ц, Ц, Ц...

Да није било „усред бела дана“, и да тај бели дан није била субота, и да није стајала поред великог супермаркета из којег су се купци изливали и у њега уливали у великом броју, и сви погледавали, наравно, у Њу, ти исти купци, али и сви који су те згужване суботе ходали Улицом, можда су могли да погађају чиме се бави: црне антилоп чизме с високим потпетицама „до изнад колена“, уске, уске, хеланке које више откривају њено младо тело него што га покривају, уска је и мајица с великим изрезом која, наравно, пружа отворени поглед на њене једре груди, натапирана зифт црна коса, црним крејоном уоквирене очи с вештачким трепавицама, и – да зачине целу слику, јарко розе нашминкане напућене усне.

Ко зна да ли се с таквима родила!?

Али, јесте било усред бела дана, и јесте била субота, пуна вестра и прве хладноће.

Њој та зима није сметала, да откопча, шта мисли да је потребно, откопчати...

Излог великог супермаркета, испред којег је стајала ослоњена на зид ногом савијеном у колену, био је огроман те су посетиоци могли да погледују шта се дешава на Улици. Из гужве захукталих потрошача, „изронили су“ и две, на први поглед, сасвим исте бакице: бакица А имала је свеже ондулирану кратку белу косу, црни шанел мантил, равне ципеле и малу, кожную дамску ташну коју је носила преко руке. Бакица Б имала је, такође, свеже ондулирану белу, нешто дужу косу, сиви шанел мантил и кожную дамску торби-

цу преко руке. Ипак, и поред толико сличности, било је и разлика: бакица А била је од оних, с ушпиценим уснама, које најбоље могу, кроза стиснуте зубе, да изговоре, кад се веома чуде или негодују: ц, ц, ц... То је, понекад, и био сав избор гласова која су излазила из њених уста.

Бакица Б била је „она добра”, насмешених усана, с разумевањем за ствари, појаве, догађаје. Ипак, чак је и она приметила девојку, с чизмама изнад колена, ослоњену, ногом савијеном у колену, на зид супермаркета. Као да је и она, али и и она друга (да л’ беше А?), заборавила шта је намеравала да купи. Уз сву господственост и праве дамске манире минулих времена, прстом су показивале на девојку испред супермаркета.

Девојка је стрпљиво стајала, купци, и мушки и женски, пролазили су поред ње, окретали се и дошаптавали, али она је куцала поруке на телефону, и, ама баш нимало, није обраћала пажњу на њихово врћење главама.

И онда су, две, око призора испред супермаркета, најангажованије особе међу купцима тога дана, бакица А и бакица Б, изишле и, да чудна ли чуда, све са штапом, свака својим у руци, убрзаним кораком кренуле ка девојци.

Околни посматрачи скоро да су навијали, можда је могло да падне и клађење: распалиће је штапом, отерати из комшилука, одржати јој, барем, лекцију из пристојности.

Бакица Б, она пуна разумевања, била је нешто спорија. Али, бакица А као да је скупила сву своју (преосталу) снагу за извршење ове мисије: стала је пред девојку и – изљубила је, три пута!!!

– Па где сте вас две, драге моје бакице!? Већ сте ме забринуле.

Утом је стигла и бакица Б и, такође, изљубила девојку у виским црним чизмама.

И тако, с девојком у средини, која их је држала испод руку, и штаповима, свака са своје слободне стране, бакица А и бакица Б, ушловиле су у суботње подне.

Пажљиви посматрач би се закleo да је, по покретању усана, могао да закључи да је девојка, реагујући на оно што су јој причале показујући полупразне кесе из супермаркета, изговарала чувене сугласнике:

– Ц,ц,ц...

Александра Урошевић

ДУХ У МОМЕ УВЕТУ

Ово је двадесет и четврти дан откако један дух живи у мом левом увету. Не знам ништа о том странцу, ни колики је, ни ког је агрегатног стања, па сам решио да га зовем духом. Већину времена имам осећај да ми седи на бубној опни. Тај осећај је уједно заглашујући и непријатан, ретко болан. Углавном, на лево уво не чујем ама баш ништа. Тачније, ништа из спољног света. Унутра, дух производи (не)одређене звуке. Тешко ми је да их некако назовем кад их никада раније нисам чуо нити ми је ико о таквим звуцима причао, а себе не сматрам пиониром нових области. Покушаћу да их упоредим. Један звук је сличан промаји. Можда то дух свира у Еустахијеву трубу мог левог увета! Шта ћу, човек мора понекад и да се смеје својим проблемима. Други звук је нешто као када са концерта уђете у фоаје и затворите врата концертне дворане. Дакле, тај остатак звука концерта који се може чути у фоајеу. Као да је концерт у мојој глави, дух су врата, а моје уво је фоаје. Или можда све то другачијим редоследом. Није лако објаснити овакве ствари, посебно кад нисте оториноларинголог или акустичар. Ја сам продавац у цвећари. Што се мојих муштерија тиче, могао бих да будем глув као то! Трећи звук је најчешћи, константан, свеобузимајући, преовлађујући – звук магле. До сада нисам приметио да магла икако звучи, али сада знам – магла звучи као дух у мом левом увету.

Наравно, био сам код лекара. Нема упале, нема аномалија, испирали су ми уво, и ништа.

Како време пролази, све мање имам наду да ће се ствари променити. Све више се навикавам на духа и на чињеницу да више не постоји само овај свет у коме сам до сада живео, већ и један паралелан њему. Свет који почиње у мом левом увету а завршава се негде у мојој глави. Свет магле и промаје. Да будем потпуно искрен, то уопште није тако лоше као што звучи.

Сигуран сам да глувим људима није нимало утешно када им кажу: и боље ти је што не чујеш. Мени се, с друге стране, то доказује као апсолутна истина. Није да ја уопште не чујем свет на који сам навикао пре појаве духа, али га сада чујем некако мамурно... цензурисано... привидно... нерасањено... омамљено... опуштајуће. Свет уђе у моје лево уво, а онда се процеди кроз духа као кроз филтер. Свет који ме је до сада узбуђивао до инфаркта, трзао из тренутака радости, стално држао на опрезу, сада ме уљуљакава и

носи из куће на посао, са посла кући, до продавнице, до биоскопа, до кревета у коме заспим спокојно као у мајчином наручју.

Десна страна мозга управља емоцијама, а лева логиком. Негде сам прочитао да оно што процесуирамо десном страном мозга чујемо левим уветом и обрнуто. Или то важи само за кучиће. Али ако не важи, можда је дух у моме увету добар дух, он чува моја осећања од тривијалности.

Марина Ојаревић

ПРИМЕР ЗАОВИНЕ МАЛЕ

Бића свести, која једу, спавају, блудниче, купују новине, плаћају порез. Чине беспрекоран, бриљантан друштвени систем. Систем који у себи носи грешку. Грешка која је препозната од стране друштва постаје етикетирана као девијантна. Чак и ако не откуцаш бус-плус,¹ то чини одступање од понашања које је прописано нормама датог друштвеног система. Та савршена бића створила су савршени систем правила и кажњавања. Створила су сигурносне браве, фобије, фрустрације, прописе и обруче. Зато су бриљантна.

Заовина мала дошла је у главни град са једним циљем. Да купи хаљину за свој осамнаести рођендан. У њеној средини, тај дан представља врхунац класног положаја и престижа. Она мора блистати и показати се у најбољем светлу. Има фини комад земље, родитељи јој раде у Бечу, она живи са тетком и бабом. Завршава средњу фризерску школу и сан јој је да се уда у великом граду. Замислила је да хаљина буде розе и пуфнаста, да би јој се слагала са ентеријером сале у којој прославља рођендан. Заовина мала себе сматра поштенем особом. Никада није начинила некакав преступ нити се одала блуду.

За само неколико сати које је провела ван свога места она је пак начинила неколико преступа, а да тога ни сама није била свесна. Није знала како функционише градски превоз и одлучила је да се провоза једну станицу без карте. Прешла је на црвено светло. Док је куповала гардеробу, неко јој је украо новчаник. Потрчала је за крадљивцем и изнела са собом ствари које није платила. Без докумената и новца, заовина мала је плачући напустила радњу. Њен сан о пуфнастој хаљини се лагано топио, а она је осећала највећи презир и страх да њен рођендан неће протећи како је она маштала. На путу до железничке станице одређена персону ју је напала, а она, кршна и јака, почела је да се брани и, на изненађење гомиле статиста, била је јача од починиоца. Искулила је на њему бес због пуфнасте хаљине, крадљивца новчаника, буке у великом граду. Није могла да се заустави док је нису привели органи реда. Завршила је у полицијској станици, без докумената, без новца, поред преступника – којем је она нанела тешке телесне повреде. Заовина

СКРИПТОРИЈУМ

1 Нови режим наплате карте у јавном градском превозу који важи од почетка 2012. године. Стенгон Вилер и Леонард Котрел, *Теорија етикеицирања* Франко Феракути, *Субкултура насиља*

мала проглашена је делинквентом, иако ни сама није свесна да је починила преступ. Етикетирана је као малолетни делинквент .

Пример заовине мале доказује да девијантно понашање представља вид одступања од нормe у одређеној култури. У једној средини заовина мала етикетирана је као малолетни делинквент, док се у својој средини се не би водила као преступник, већ као храбра особа. Он показује да „бриљатна бића” праве програмску грешку – што више стежу обруч око фрустрираних градских пацова, број криминалних радњи се не смањује. Противтежа су бића која немају ни свест о девијантном понашању, као што је заовина мала.

После неколико сати проведених у полицији, уплакана се вратила у свој родни крај. Без пуфнасте хаљине, сломљена од страха и бола који ју је снашао за само неколико сати. Када су је мештани питали како се провела, рекла је: „Ђавола Београд, то ти кò дунгла, тамо поштен човек не може да преживи, никада не бих ишла даље од мог села, оно је дивљи свет!”

Тако је заовина мала заувек остала у свом дому, пуфнасту хаљину добила је из Беча и никада није развила свест о девијантном понашању!

Александар Сокнић

СРЕЋА

(Цирих)

Искључила је телевизор. Свукла се и пришла великом огледалу. Спустила је очне капке и пустила да је меки таласи огледала милују и мазе, да је запљускују дубоком енергијом сржи и благом радозналошћу искреног пријатеља. Окретала се она испред шареног живог стакла, загњурена у свој нови весели мрак тренутка, у коме и покрет и мисао, и врелина емоција и разбуктала млада страст учествују заједно у стварању чисте, здраве нити истинског блаженства душе. Није тај плес пред огледалом трајао ни предуго, али ни прекратко. Као да се време само постарало да, у дослуху са неким удаљеним контролором иза људском уму доступне завесе, правилно одреди идеалну меру која одговара датој ситуацији, енергији чула и распореду психичких и емотивних струја личности. Годио је то миловање из дубине огледала. Годили су ти таласи подршке и дељења благе радости и задовољства младе жене.

– Сада, сада! Важно је ово време сада... Ова секунда сада... – шаптале су њене усне, као да се поверљиво обраћа некоме веома драгом и блиском.

Коракнула је од великог огледала и тек тада је отворила своје смарагдне очи. Осмехивала се. Свака ствар у топлој соби чинила јој се као добро познато, присно живо биће, са којим она већ одавно чува неумрљану нит између тајне и истине, између снова и свакодневне мицања.

– Сада, сада! – одјекну негде далеко. Тај се глас изнедри са оног врелог места на које гигантски космички наковањ прима жестоки пад гигантског космичког чекића.

Цело преподне и послеподне тог дана провела је са четрдесетогодишњим проседим адвокатом којег је упознала пре месец дана у малом градском парку. Седела је на клупи са књигом прича Ернеста Хемингвеја у крилу, када јој је пришао и започео разговор.

– И ја радо читам Хемингвеја! – рекао је тихо, некако сетно. – Имам његова сабрана дела код куће!

– А ја само ову једну књигу! – узвратила је млада жена смарагдних очију, помало устрептала, као да јој се у свест увлачи чињеница да их овај славни писац не само повезује него и чини нешто више

– гура их једно другом у чаробни кавез узбуђујуће радозналости и потајне наде у срећну нит која ће их можда позвати да је следе.

– Срећа је релативна! – рекао је адвокат неколико дана касније, док су седели у распеваном кафеу који је својим великим очима гледао на парк у коме се ово двоје људи упознало. – Пришуња се, па ишчезне... Понекад зна и да се врати!

– Срећа постоји! – рекла је она аутоматски, не размишљајући да ли је у прошлости имала тренутке таквог осећања. А њене речи одјекнуше снажно и као да се сјурише кроз један невидљиви тунел ка даљинама, ка просторима и временима неких добрих ушпију, које региструју и анализирају сваку случајну или промишљену реченицу. Потом се обраћен одјек враћао назад жени и она је, мада несвесна необичне игре у коју је укључена, реаговала осмехом задовољства.

– Стварно је геније! – одушевљено је узвикнула жена, након што је прочитала још три књиге које јој је адвокат посудио. За неколико дана постала је присна са Хемингвејевим делима Покретни празник, Старац и море и Сунце се поново рађа. Свакодневно су се виђали. Изузеци су били једино за време краткотрајних одлазака адвоката у суседни град, или када би она морала да иде у посету неком од чланова своје фамилије. Размак између њихових кожа набрекних жудњом све се више смањивао. Постадоше једна хармонична целина жеља, хтења и мисли. Често су говорили о јунацима из Хемингвејевих књига, али све се завршавало изражавањем одушевљења и поштовања према славном писцу.

Цело преподне и послеподне тог дана били су заједно, али жена у својој топлој малој соби није о томе размишљала. Нека је нова спознаја водила ток њених мисли и запажања. Да ли је велико огледало на то утицало?! Да ли су његови таласи довели младу жену у такво стање кад су могући продори и у неке дубље сфере људског поимања о битним стварима живота и света, о чему она никада не би помислила? А сутра, сутра је понедељак! Нови радни дан! У канцеларији чекаће је намргођен шеф, мрзоволна и увек завидљива сарадница, досадни разговори са пословним партнерима и јављање на телефон, исцрпљујући рад на компјутерској обради разних података... Али она не размишља о томе. На њеном лицу је осмех блаженства, охрабрења и светлости.

– Сада, сада! Важна је ова секунда! – одјекује из неке непознате даљине.

Она искључује електричну лампу у соби и завлачи се под меки пријатељски покривач. У свом је удобном кревету и брзо се савија у положај као да се налази у мајчиној утроби. Прстима руку

дотиче мале табане, потом потколенице, па колена. Застаје. Као да послушкује гласове иза прозора. Меки, благи мир мрака! Сада прстима прелази преко својих бутина и бедара, дотиче међуножје и страст се ускомеша у њој при помисли да су то можда адвокатови прсти. Њени или његови – исто је! Дуга црна коса сву је преплављује испод покривача. Сада је она једно здраво живо клупко земљског склада! Прсти дотичу стомак, пупак, па мале, лепо обликоване дојке. У мраку, испод покривача, склупчана у топлом празачетку наде, не лишава се свог осмеха. Осмех остаје и даље, да траје и онда када она плута неким другим световима, мислима и спознајама. Осмех светлости! Тог дана је била са адвокатом. Јуче је такође била у његовом загрљају, а сутра ће срести мрзовољног шефа, завидљиву колегиницу и досадни свакодневни посао у канцеларији, али не мисли на то.

– Сада, сада! – важно је ово време сада... ова секунда сада... – допирао је до ње глас изнедрен негде далеко, на оном месту где гигантски космички наковањ прима врели пољубац гигантског космичког чекића.

Пролеће је мирисало својим раскошним бојама и богатством животне нити.

– Срећа постоји! – рекла је жена једанпут, без размишљања.

Анђелко Ердџанин

НЕМОЈ ДА ВИЧЕШ!

Уши су чудо. Плус – минус. Док чујеш добро, не можеш ни да замислиш да неко нешто не чује. Неки му се ругају (том што не чује): глувопрда. А кад ућеш у минус, терају те да купиш слушни апарат. Чак и да га за уво заденеш. И онда ти се сви деру у уво. Мисле: глув човек, особа са посебним потребама. Искрено говорећи, није то лоше. Смита ми, додуше, колатерална штета: прочуло се да сам глув.

А други, што старији, то све боље чују. На пример, Вољена Особа. Ја нешто кажем, у пола гласа, а она се трза: „Немој да вичеш!“

Некад смо, заједно, гледали телевизију (Други дневник) на јачини звука 15. Ја сад то чујем само као мумлање, а Њој довољно и 12. Кад се побуним, пресече ме: „Немој викати!“ И уопште, кад год ја заузнем друкчији став о горућим питањима, Она шапуће: „Немој да вичеш!“

Пошто сам иначе добар и послушан, почнем и сам да понављам: „Немој викати! Немој да вичеш!“

Понекад ми ипак досади, па изађем. Кажем: „Идем негде где могу да вичем!“

И збиља, чим сам изашао, лепо чујем: комшије вичу, деца урлају, тинејџери псују преко мобилних телефона, трубачи цепају облаке и прозоре облакодера.

Одем у своју омиљену фирму, седнем за свој сто, околу сви вичу, милина. Келнер дотрчи са криглом пива, зна шта пијем, викне: „Добар јутар!“ И откаса до шанка. Није се још ни окренуо, а ја викнем: „Келнер!“ Он се љубазно продере: „Желите још нешто, господине?“ „Не, хвала!“ – вичем. „Само сам желео мало да вичем!“ Келнер се наклони: „Како ви кажете, господине! Ово је слободна земља! Ви вичите, а ми смо ту да слушамо!“

КО ПРЕ ДЕВОЈЦИ

Шездесетих година сам, као попаљен, писао афоризме за *Индекс*, новосадски студентски лист. Сатирична рубрика звала се *Обад*. Обад је, ако нисте знали, онај досадни инсект који воли да се коњу под реп завуче и уједа. Од тога коњи полуде, као и неки људи.

Један мој афоризам (ако је то афоризам; пре ће бити лака досетка) гласи: „Ко пре девојци, његово је дете.“ Млад сам био, двадесет пет година. Такве мисли су ми се по глави мотале. Ставио сам га и у прву књигу, тај афоризам.

Десетак година касније, можда два-три месеца после смрти друга Тита, неко ми је поклониио два прва годишња комплета *Ошишаној јежа*. То нема везе с другом Титом, а нису баш били ни комплетни комплети. Фалило је неколико бројева, а и неки од сачуваних били су оштећени: лепо се види рад мишјих зуба, који је исти као и зуб времена. Са великим задовољством сам прелиставао старе *Ошишане јежеве* све док нисам умро од смеха. Неким чудом сам оживео, да бих открио истину о писању афоризама: у првом годишту *Јежа*, из 1935. године, прочитао сам онај мој афоризам. Био је без потписа, али мој свакако. Шест година пре него што сам се родио!

Али, ту није крај приче. Прошло је још десетак година. Једне од оних веселих деведесетих, наиђем негде, у неким новинама, нећете ми веровати, на следећи афоризам: „Ко пре девојци, његово је дете.“ Онај мој. А потпис није мој. Потписао се неки младић (као што и приличи), тридесет година млађи од мене.

Опет сам хтео да умрем од смеха, али одустао сам. Мислим: нисам више у тим годинама, могло би бити заистински. Јебеш афоризам, чији је да је, нећемо се отимати, а сви знамо да је мој, дозвољавам свакоме да га усвоји. Додуше, није нешто нарочито, али дуго траје, и поучан је. Мислим, водите рачуна. Ко пре девојци његово је дете. А чули сте и оно: „Бутина је из раја изашла.“ И то је објављено исте године у *Индексу*, а ако је случајно и то било у предратном *Ошишаном јежу*, нема доказа. Жалим случај, појели мишеви!

Ивана Добрић

ЉУЉАШКА

Судбина је закуцала на врата једне мале куће на селу. То је разлог што сам се убрзо нашла у предсобљу где се налазио један необичан орман. Када се орман отворио, просторија је одједном попримила свежи мирис пролећа који се ширио и улазио у све просторије куће. На горњој полици су овим редом били поређани: доњи веш, дуге чарапе, бела хаљина, зелени штрикани џемпер и бордо кармин. Остала одећа висила је са офингера: уредно поређана и испеглана. Мирис из тог ормана је био нешто дугачији, није мирисао на омекшивач или сапун, већ на природан мирис људске коже. Осећао се мирис парфема који је имао у себи ноту цвећа, али мирис коже никако није ишчезао. Пружила сам руку да померим одећу са офингера и приметила да одатле избија светлост и да се ту крије башта. Била сам веома збуњена. Стајала сам поред прозора. Био је широм отворен и јасно се могла видети негована башта: расцветале висибакe, магнолија, лале у црвеној и жутој боји, руже разних боја, дрвеће, а у даљини се налазила дрвена љуљашка на којој се нека жена љуљала и махала ми. Тада сам увидела да ми је одећа нешто краћа. Покушала сам да одгонетнем ко ми упућује поздрав, али, због удаљености, лик ми је био скроз непознат. У тој измаглици јасно је било само да жена носи дужу белу хаљину. Затим сам викнула:

– Ко је то?

Особа са друге стране је наставила да се љуља као да ме није чула. Након дуже паузе, проговори:

– Ја сам твоја сенка – и поново се заљуља.

Уво је почело да ми пулсира, а њене речи су почеле да одзвањају. Та бол ме је онемела и натерала да се замислим. Питала сам се како је могуће да речи које ми неко саопштава са толике удаљености звуче као да ми их неко шапуће на уво. Онда сам прогунђала:

– Јеси ли ти моја подсвест?

Одмах сам пробала да уђем у корак са том женом: када се она заљуља, ја да се нагнем кроз прозор. Било је немогуће, пошто је њено љуљање правило ветар, а прозор би сваки пут крилима затварао вилин коњиц тик испред мог носа. Чула сам само кикот. Кад сам решила да се удалим од прозора, осетила сам како ме топао ветар мази по лицу. После кратке тишине, уследио је одговор:

– Свет је пун вицкастих људи, баш као што си ти. Зато, увече када изађеш напоље у шетњу, она сенка што те прати, то ћу одсад бити ја. Не брини се. На тај начин чуваћу сваки твој корак.

И овај пут се лагано заљуља. Приметила сам да док говори, не може да се љуља.

- Зашто се дечја игра зове 'Човече, не љути се'?

Пуцнула је о длан и лукаво се насмешила. Била сам делимично љута на особу што се игра скривалице са мном, а и помало нестрпљива да чујем одговор. Намерно се дуго љуљала, а ја нисам одустајала од намере да се дочепам ивице прозора. Упорно ми је бежала. Таман када сам се непажљиво померила корак назад, саплела сам се о антологију прича за децу. Након што сам се лепо изморила, села сам да медитирам са књигом у крилу. Одмах се непозната жена огласила, баш као да ми неку тајну открива.

- Већ сигурно знаш да се људи љуте када губе. А када им попушташ, сујетни су. Треба играти без угађања. Све је питање комбинаторике. Права суштина је у игри. Том давно заборављеном хобију, дружењу. Мораш да научиш да се стално играш и да се смејеш са драгим људима. То је једина победа. Некад уђеш први у кућу, понекад последњи. То је све неважно. Време проведено у дружењу је оно што остаје. И од малена се деца уче неким вредностима. Зато немој да се љутиш.

Док је ово говорила, руке сам наслонила на браду, пажљиво је слушала, климала главом и понављала изговорене речи. Док сам о овоме размишљала, она се снажно заљуљала. Игра је заразна, помислила сам. Тихим гласом замолила сам је да ми открије зашто чекамо Нову годину, која је сврха тога и полако допузала до зида. Жена са љуљашке се толико јако заљуљала да ми је коса лепршала од ветра. Љуљала се као да тој игри нема краја. Одједном успори и кратко одговори:

- Слажеш циглу на циглу и радујеш се што још можеш да градиш. Пошто фасада још није урађена, мораш мало да предахнеш и тада славиш са блиским особама.

Устала сам истог тренутка. Одједном сам могла без проблема да досегнем до прозора. Љуљашка је већ имала слабију брзину, али на њој није било никога.

Кроз врата са леве стране допирао је дубоки јецај најближе породице која гледа драгу особу у постељи последњи пут. Било је прохладно новогодишње јутро. Ветар у соби је терао људе ка још једном горком пољусцу у образ и уздаху. Звук из собе са десне стране је био још громогласнији. Соба је била препуна људи. Плач је био вештачки, а храна на трпези је невероватном брзином нестајала. На средини стола стајала је свећа која је слабо горела. Изабрала сам да останем у том међупростору. Требало је обући баку за сахрану. У дну ормана налазио се добри стари „Човече, не љути се“ са кутлом на средини, а

испод ње опруга која притискањем окреће коцкицу. Поред су били албуми са сликама, један златни медаљон у ком се налазила моја слика.

И празан папир.

КАЗАЉКЕ

Догодило се то у лето, више не могу да се сетим које године. Једино што знам јесте да је година била преступна и посебна. Дан је био топао, врућина и људи жедни свега са свих страна. Сурови и врели ветар терао је људе на скуп који се одигравао испред Српске академије. Модерни банкомат је стајао испред улаза прекривен алуминијумском фолијом. Подсећао је на лоше направљеног ванземаљца из не тако добрих америчких филмова седамдесетих. Банкомат, додуше, није имао главу, али је имао труп са испруженим рукама. Преко алуминијумске фолије писало је великим словима „Отварање у суботу 31. 6. у 11.59“.

Гласина да се ту дели нешто посебно заинтересовала је све грађане, обичне и познате личности. Пола сата пре отварања људи су се поређали у редове, ћаскали и ћушкали људе око себе жељни да баш они буду први који ће први видети магију. И даље је важило веровање: „Магија се не може препричати, она се мора видети“. Када се приближио свечани тренутак, алуминијумску фолију је скинуо високи члан Академије који је имао мисли бушне баш као и ципеле које је тог дана обуо. Еуфорија се наставила и настала је права борба за место. Свако је желео да буде у реду испред свог. Међутим, поклони који су излазили били су идентични. Свако је добио по часовник; додуше, ниједна нијанса се није поновила. Подељено је 50 000 часовника, али је сваки захтевао да се време преправи, увек је мала или велика казаљка машила тачно време. Људи су одлазили задовољни, али и срдити јер им се поклон чинио као неслана шала.

Људи су нестајали у разним правцима. Пошто више никога није било, кнез Михаило је имао друштво фењера који су чаробно сијали не дозвољавајући да се овај дан угаси. Изненада се из правца Клуба књижевника појавио млади писац, кога су једино трегери држали да не падне. Иначе, веома уредан младић, али некако неупадљив. Приметан је био само склад боја који је допуњавао његове тамне очи. Зароњен у своје мисли, пришао је полако банкомату. Излетео му је часовник који уопште не ради. Насмешио се.

Схватио је поруку и наставио својим путем.

Јовица Ђурђић

ВОЗ КОЈИ ЈЕ ДОШАО КАСНО

Она га једноставно не воли, тај рески писак локомотиве, нарочито ноћу. И сада, док путују на север, он је подсећа на неке болне тренутке из ране младости који су јој дубоко урезани у сећање. А они, ти звуци, понављају се често и забадају у свест као игле. Огласи се сваки пут када то вероватно треба, јер неко непажљив жели да пређе преко колосека, или се нека животиња опасно приближила трачницама, а можда и сам машиновођа има потребу да понекада повуче за ручицу, да упозори, или, тек тако, да разбије ноћну тишину. Тај звук је за њу тако тужан и волела би да не постоји.

Није волела ни глас ћука у ноћи. И он ју је подсећао на неке тешке дане из детињства, болне, трауматичне, које је стално покушавала да потисне из свести. Тада, када је као млада девојка живела у кући поред пруге, у млаким ноћима пуним несанице и звезда, ослушкивала је како се повремено јавља из дубине поља, једнолично и тужно. И долазило јој је да запуши уши, да га не чује. А он би се накратко ућутао, таман да се понадаш да је отишао негде даље, кад, ето га поново: Ћук, ћук... ћук, ћуук...

Онда би се кроз ноћ проломио писак локомотиве, а затим би брзо дојурио воз и уз буку протутњао, од чега би се тресла цела кућа. И када би се тај звук расплињавајући се изгубио у даљини, када би опет завладала тишина, дуго није могла заспати размишљајући о свему и сањајући како ће једног дана побећи из ове куће крај пруге и отићи негде далеко где је нико не познаје и где ће бити бескрајно срећна.

Био је топао летњи дан кад су кренуле. Седеле су саме у купеу. Сунце се нагињало ка широким пољима жита што су се таласала поред пруге и далеко на хоризонту. И она их је гледала сетно, као жуто море које се мрешка. Поседовала је смиреност оних који су навикли на скромност. Готово да није покретала главу на танком врату. Руке су јој мировале у крилу док је одсутно зурила у даљину, ћутљива и замишљена. Паралелно с пругом понегде је ишао и асфалтни пут, са аутомоблима или камионима, понеким аутобусом, ређе мотоциклистима, тек понеким бицикlistом. Свиђала јој се зелена река која би се повремено појављивала кривудајући између бујних стабала уз обалу, куће утонуле у воћњаке и поља у дозревању.

Насупрот ње, крај прозора, седела је девојчица задубљена погледом час у мобилни телефон, час у шарени стрип. Имала је десет

година и радовала се путовању. Повремено је и сама гледала кроз прозор, а онда у мајку, покушавајући да својим невиним осмехом озари њено лице. А када би им се погледи срили, девојчица би видела да се на том лицу ништа не мења, да су и даље на њему само брига и туга, дубока замишљеност.

Сунце на заласку спуштало се на врх брега преко реке бацајући црвене зраке унутра у купе. Небо испуњено руменом пуноћом просипало је светлост која је пљуштала по црвеним варошким крововима и пољима. Мрак је лагано почињао да се згушњава напољу.

Девојчица је устала пропињући се на прсте како би с полице дохватила торбу. Ипак је била прениска и у томе ју је заменила мајка.

– Гладна си? – упита.

– Мало – рече девојчица.

Мајчино лице се не промени. Извади сендвич и пружи га девојчици.

Воз се заустави на малој станици на којој није било људи. Отправник, прав као свећа, након кратког времена подиже палицу и точкови поново заклопараше убрзавајући. Устајали ваздух у вагону мирисао је на гар. Било је топло. Наслонила је главу и задремала. Девојчица се опружила преко празних седишта и сама тонући у сан.

Ујутро, када је сунце већ почело да пече, пробудила их је шкрипа кочница. Воз је смањивао брзину и тренутак касније застао. На станици је било мало путника када су изашле на перон носећи између себе повећу торбу. Запљуснуо их је сув и врућ ветар и потражиле су хладовину испод станичне надстрешнице. Стајале су тако неколико тренутака гледајући у варошане који су улазили у воз, ужурбано, довикујући се.

Излазећи из станице наставиле су пешице низ улицу чији је асфалт исијавао врелину иако је било рано. Ускоро су стигле у центар вароши. Трг је био празан и жут од жеге. Селе су у хлад на тераси омањег ресторана. Жена је за себе наручила кафу, а за девојчицу сок. Крупних, бистрих очију она је често погледавала мајку.

– Хоћеш ли да једеш? – упита и отвори торбу.

Девојчица климну главом и прихвати сендвич у белој салвети. Јеле су ћутке гледајући на трг који је био пуст и устрептао од врелине ваздуха. Жена је пребирала по затегнутим нитима својих мисли, стално се питајући да ли је исправно поступила када је одлучила да дође. Нарочито да ли је требало да поведе и девојчицу. Није налазила прави одговор, а сада је то и било свеједно. Девојчица је

ту с њом и можда ће се обрадовати. Човек је слабо биће, мислила је. И можда и у њему затрепери тај осећај очинства, без обзира на све.

- Обриши усне - рече жена пружајући руку према лицу девојчице. - Имаш мрвице у угловима.

- Аха - осмехну се девојчица и брзим покретом руке пређе преко уста. - Знаш ли куда треба да идемо?

- Питаћу конобара. Он вероватно зна.

Упутиле су се на другу страну града, уличицом с ниским кућама и прашњавим баштама у којима су венули цвеће и поврће. Понеки пас би залајао иза оgrade трчећи уз њу. Готово да никога нису среле успут. Била је недеља и нестварни мир у коме као да је цели свет спавао осим њих две.

Тешка метална врата реско су зашкрипала након што су позвониле. У отвору се појави стражар у униформи, дежмекаст и још сањив.

- Дошле смо у посету - рече жена.

Стражар их осмотри задржавајући поглед на девојчици која је пиљила у њега. Он је помилова по коси узимајући легитимацију од жене.

- Кога желите посетити? - упита стражар уписујући податке у књигу након што су ушле у затворски круг и стражарску собу.

- Антонија Коларевића - рече жена, на што је стражар знатижељно погледа подижући поглед. Један тренутак задржао га је на њеном лицу, а онда спуштајући низ тело поново скрену на лист и настави да уписује податке.

- Девојчица?

- Маша.

- Исто презиме као ваше? - питао је даље наизменично посматрајући девојчицу и жену.

- Јелисић, да.

Стражар овлаш прегледа торбу и притисну дугме на столу, након чега се појави младић такође у униформи. Веома млад, лепог лица, личио је на дечака.

- Доведи Сувог у собу за посете.

Кренуле су за младићем. Остављајући их унутра, он их замоли да сачекају. Соба је била скромна, само сто и столице. Селе су и чекале. Девојчица је погледом шарала по просторији док је жена оборене главе зурила у плочу стола не померајући се. Једна мува упорно је насртала на прозорско стакло и то је био једини звук који је испуњавао простор. Девојчица погледа у мајку и учини јој се да њено тело дрхти, али не рече ништа. Тутала је и чекала као и жена.

Када су се врата отворила, она готово да га није препознала. Омршао и поружњао, беше упалог лица, бледог, са потонулим тужним очима, без сјаја. И руке као да му се беху издужиле, као и цело тело, некако нестало у затвореничкој одећи. Једва приметан грч на његовом лицу требало је да значи осмех кога није било док јој је пружао руку.

– Ипак си дошла – прозбори тихо и с неверицом гледајући у њене очи.

– Јесам – одговори жена. – Коначно сам одлучила да дођем, ето...

Антонио скрену поглед на девојчицу.

– Маша – рече жена. – Сада има десет година.

Антонију се нешто као кугла заглави у грлу и када зажеле да прогута пљувачку, осети немоћ схватајући како су му уста потпуно сува. Није знао шта да учини док је још збуњено стајао, па ипак пружи мршаву руку и девојци. Она га је подигнуте главе гледала одоздо, испитујући то непознато лице зарасло у ситне беле длачице. Он је за њу био потпуни странац, неко кога никада раније није видела и према коме није могла да осети ништа.

Ћутали су неколико тренутака након што су сели. Ни реч да откину с усана. У соби је било претопло и загушљиво. Досадна мува је и даље зујала на стаклу покушавајући да се ослободи заробљеништва.

– Ускоро ћу изаћи – рече Антонио напокон. – Кажу да ће ме помиловати.

– Требало је одавно – прозбори жена упирући поглед према његовом лицу.

– Никада нису нашли никакав доказ за оптужбе – пригушено као да стење изусту.

– А сведоци? – упита жена. – Значи да су лагали.

– Ти ми верујеш, зар не? Много сам испаштао. Због ничега. Нема правде и тешко је доказати да ниси крив.

– Верујем. Увек сам веровала, али нисам могла учинити ништа. Ни моји нису дозвољавали да те посетим. Све до сада. Отац ми је умро.

– Жао ми је. Опраштам му.

– Она је твоја, Антонио – рече жена упирући поглед на девојчицу.

Девојчица није ништа разумела и најрадије би побегла из собе. Овај човек јој се није свиђао. Он не може бити њен отац. Њен отац је сигурно лепши господин и немогуће је да је у затвору. Он ће се сигурно појавити једног дана испред њене школе, узети је за

руку и повести низ улицу, а она ће срећна узвикнути: „Ово је мој тата!“ Јер, тако и други очеви долазе по своју децу пред школу, да их поведу кући.

- Зашто ми барем ниси написала писмо? Било би довољно и много би ми значило.

- Ништа не би променило. И можда ми не би веровао. Сада је свеједно.

Антонио је кршио прсте на руци и гледао у шаке с плавим венама.

- Донела сам ти албум са фотографијама - рече жена пребирући по торби. - И неке друге ситнице. Да ти се нађу. Много тога се променило од тада.

- Шта смо то згрешили, Боже? - простиња Антонио. - Зашто ме кажњаваш?

- Ништа. Не верујем у његово добротинство. Много је зла на овом свету. А Бог ћути.

- Да ли радиш?

- Да. У библиотеци, још увек.

Девојчица је устала и стала да шета по соби. Било јој је досадно. Она је желела да се та посета заврши што пре. Њу тај разговор није уопште интересовао и све јој је било страно. И соба с решеткама јој се није свиђала, а било је и веома вруће.

- Дођи, седи поред мене! - замоли Антонио.

Девојчица с оклевањем и невољко приђе гледајући у мајку. Она јој климну главом. Седајући осети потом како јој Антонијева рука милује косу. То јој се није допадало, али је ћутала и гледала у своје сандале са каишићима. Онда ју је загрлио и привио на груди, а она је осетила некакав чудни мирис и желела је да је што пре пусти, да побегне. Ипак се суздржала и одахнула када је наставио разговор с мајком, а она опет устала и обилазила дуго око стола.

Када су излазили напоље, девојчица је приметила сузе у очима тог необичног човека и он јој се учинио веома висок, много виши него када су дошле. Док је одлазио низ ходник, још се једном осврнуо, лагано подигао руку и махнуо.

- Шта сте му ви? - упита стражар жену на капији враћајући јој личну карту.

- Пријатељица - рече жена скрећући поглед.

- Јадни Суви - рече стражар. - Добар је човек.

- Зашто га зовете Суви? - заинтересова се жена.

- То му је надимак. Тако га сви зову. Ваљда зато што је тако мршав и висок.

– Има он своје име – не одоли жена. – И није јадан. И сами кажете да је добар.

– Знам, опростите. Ускоро ће га пустити. Нажалост, прекасно...

– Како прекасно? – зачуди се жена. – Зашто прекасно? Никада није прекасно.

– Мислио сам на његово здравље и то колико му је остало...

– Шта колико му је остало? – готово уносећи се у лице стражару није престала да запиткује.

– Од живота, то, како да кажем, мислим на ту његову опаку болест... опростите – рече стражар одлазећи у кућицу. – Мислио сам да знате и да сте зато дошле.

Стајала је тренутак окренута према затворским просторијама као скамењена, немоћна да се покрене, нема и пребледела. Одједном је схватила како је прекасно дошла и да је сада заиста за све прекасно.

Девојчица је ухвати за руку и поведе на улицу.

Вани их дочекаше још већа летња жега и устрептала јара, којих сада нису биле свесне ни једна. На спарушеном лишћу оближње живице белела се брашњава прашина. Није могла нормално да корача јер су јој колена клецала, па седоше на трошну клупу у слабој сенци дрвета. На улици није било никога. Онај ко није могао ван, бежао је у хлад и таму собе, и без велике потребе није у то време излазио.

– Ту је чесма – рече девојчица подижући се и коракнувши према њој.

Устала је и сама и дуго прскала лице не баш тако хладном водом, сапирући сузе.

MONS AUREUS

АРИСТОТЕЛОВ ДУРБИН

Јелица Рајковић

ЗАБОРАВ И СЕЋАЊЕ У РОМАНУ БИЛОВЕД ТОНИ МОРИСОН

Књижевни стил Тони Морисон може се окарактерисати као магијски реализам а представља магичне елементе као реална дешавања на веома једноставан и јасан начин и комбинује реалне и фантастичне елементе у истом току мисли. Прича читаоцима представља вишеструку перспективу и њена нарација као целина базирана је и вођена сећањима. Као резултат, њен стил је веома ефектан у смештању читаоца унутар искуства лика. Међутим, исто је тако веома ефектан и у дочаравању конфузије кроз коју многи ликови пролазе и осећају је у току романа.

Модернистичке стратегије појављују се у роману *Биловед* у средњем делу када Морисонова пружа читаоцу четири поглавља директног дискурса у коме Сет, Денвер и Биловед дају глас својим причама, страховима и жељама, најпре појединачно, а онда и заједно. Почиње се са Сет и њеним присећањем на детињство и убиство ћерке. Како прича одмиче, поглавља постају све компликованија у техничком смислу и кулминирају у мешавини три гласа који свој пуни замах доживљавају кроз слободну употребу вербалног сажимања, фрагментацију и јукстапозицију. Пре тог хорског тренутка свака жена говори своју причу директно се обраћајући читаоцу. Сет и Денвер откривају своју прошлост која је већ делимично позната из приче, док Биловед открива дубоку скривену прошлост средњег дела.

Иначе, роман је инспирисан причом афроамеричке робинје Маргарет Гарнер, која је привремено побегла из ропства током 1856. године у Кентаки, тако што је побегла у Охају, који је тада већ био слободна држава. Објављена је потерница по којој њен робовласник има право да иде за њом и преко граница државе. Маргарет је убила своју двогодишњу кћерку како би спречила да је поново ухвати.

Тони Морисон представља турбулентни унутрашњи живот Сет кроз процес који и Морисон и Сет називају поновно сећање или „rememory“, својеврсно психичко прогањање у којем се специфичности неког трауматичног догађаја приповедају и препричавају, чак и када приповедач покушава да блокира њихово потпуно појављивање у свести. Централна трауматична епизода Биловед, којој се ток причања враћа изнова и изнова, јесте убиство детета:

двадесет година раније, Сет је убила своју бебу Биловед како би спречила да дете постане роб.

У овом роману Морисонова гради облик који осликава постојање дијалектичког односа са историјом. Другим речима, морамо узети у обзир не само језик и форму у историји, књижевну историју романа већ и историју у језику и форми. Биловед укључује и оне аспекте ропства које Морисон сматра одсутним из прича о робовима, „унутрашњи живот” робова и психички утицај ропства. Стога се овај роман бави не само историјом ропства већ и причом робова која у своје стратегије укључује тишину, присећање и мемоаре.

Као једну од најбитнијих одлика афроамеричке књижевности многи су истицали фолклор и мит као ознаке алтернативне онтологије којима критичари нису поклањали довољно пажње ако су за норму узимали евроамеричку књижевност. Други су наглашавали у делима Тони Морисон афричке елементе као што је концепт „номо” или магична моћ речи да да стварима одређени облик.

Огромна се пажња посвећује односу Фокнера и Морисонове. Ова два добитника Нобелове награде имају много тога заједничког, што је резултат утицаја који је Фокнер имао на Морисонову, по њеном сопственом признању. Њена очараност Фокнером послужила је као добра основа за испитивање сличности и разлика у њиховим стиловима писања. Међутим, у каснијем периоду стваралаштва, Морисон је изјавила да није као Фокнер, што је можда проишло из природне тежње да буде оригинална, а не Фокнерова копија, продукт утицаја свог књижевног претка. Тај отпор је такође произишао из чињенице да су међу њима постојале разлике у перспективи: Фокнер је белац из Мисисипија који је писао у раном и средњем 20. веку, а она је списатељица афроамеричког порекла из Охаја која пише у позном 20. веку.

Ипак, можемо говорити и о узајамном утицају захваљујући појму интертекстуалности, који наглашава ванвременску универзалност језика: Фокнер је могао да утиче на обликовање стила Тони Морисон, али су и њено дело, као и критика њеног дела, могли утицати на то да се Фокнерово дело поново размотри и евенуално сагледа из неког новог угла.

„I have to say even before I began to read <for the thesis>, that there was for me not only an academic interest in Faulkner, but in a very, very personal way as a reader, William Faulkner had an enormous effect on me, an enormous effect... My reasons, I think, for being interested and deeply moved by all his

subjects had something to do with my desire to find out something about this country and that articulation of its past that was not available in history."¹

Кад погледамо *Биловед* Фокнеровим очима, видећемо бројне могућности за поређења. Највеће стилистичко изобиље Тони Морисонова у овом роману подсећа нас на Фокнерово умеће преплитања узвишене реторике и снажних колоквијалних елемената. Такође, Морисон је створила запетљану и веома моћну наративну структуру. Ако упечатљиви монолози *Сет*, *Денвер* и *Биловед* подсећају на монологе који се јављају у Фокнеровим делима *Бука и бес* и *Док лежах на самрћи*, онда је упетљаност гласова у четвртном монологу слична петом поглављу код *Авесаломе*, *Авесаломе* у коме се глас *Розе Колдфилд* меша са другим гласовима.

Тони Морисон спада у писце који у својим делима користе оно што су критичари назвали „митском свешћу”. Та свест ствара у овим писцима став о улози коју имагинативне приче могу имати у стварању когнитивне, непрекинуте везе садашњости са прошлошћу и са будућношћу, свест да је пишчева обавеза да саопшти суштинску, непроменљиву истину како би живот имао смисла за читаоца. Оно што Морисонова назива погледом писца уско је повезано са овом митском свешћу и представља један имагинативни, широки поглед у садашњости који се изједначава са првобитном, историјском прошлошћу, дубоким погледом на човека који види и победе и поразе као део универзалног људског концепта. Тај поглед Морисонова је први пут уочила код Фокнера, али сматра да га и она поседује, а то је нешто без чега не могу да настану врхунска дела. Тони Морисон и Фокнер помажу да се се разумеју промене културне улоге и идентитета уметника у Америци у двадесетом веку.

Кривица је најинтегралнији део процеса излечења. Она прати злочин. Кривица може бити унутрашња или изражена, али је злочин увек праћен осећајем кривице. Та кривица је отеловљена у лику *Биловед*, бар што се тиче *Сет*. Њена исхитрена одлука о убиству кћерке била је велики ударац за њену психу. Крајња порука коју Морисон даје овим делом јесте да се кривица и прошлост не смеју избећи, већ се морају прихватити и поседовати.

Ропство цепа особу на фрагменте. Идентитет, који се састоји од болних успомена и неизрециве прошлости, порекнут и поти-

1 „Морам да кажем да чак и пре него што сам почела да читам за тезу, код мене је постојало не само академско интересовање за Фокнера већ и на веома, веома личан начин као на читаоца Вилијам Фокнер је имао огромног утицаја на мене, огромног утицаја... Моји разлози, мислим, зашто сам заинтересована и дубоко дирнута његовим темама има везе са мојом жељом да откријем нешто о овој земљи и ту артикулацију прошлости која није доступна у историји.”

снут, постаје „ја које није ја”. Да би се оно залечило и хуманизовало, човек то мора изрећи, реорганизовати болне догађаје и препричати болне успомене. Као резултат патње, „ја” постаје субјекат насилне праксе стварања и уништавања, које, када их публика схвати, постају реалне. Сет, Пол Ди и Бејби Сагс, који то нису успели да реализују, не могу да поново створе своје „ја” јер потискују своју прошлост. „Ја” је смештено у речи, дефинисано од стране других. Моћ лежи у публици, или прецизније, у речи. Када се реч промени, мења се и идентитет. Сви ликови у *Биловед* суочавају се са изазовом нереализованог „ја”, сачињеног од њихових сећања и дефинисаног опажајима и језиком. Баријера која их спречава да формирају своје „ја” је жеља за некомпликованом прошлосту и страх да ће сећање довести до места одакле нема повратка.

Ефекти борбе за идентитет у свету ропства и после ропства приказани су у животима Бејни Саг, Сет, Пола Дија и Денвер. *Биловед* је свакако под утицајем чињенице да ју је написала црниња дирнута мучном историјом црнаца у Америци, конкретно у средњем и западном Охају током реконструкције након Грађанског рата. Тони Морисон прилично страствено прича причу и користи језик који је диван, али мрачан и ствара очаравајући импулс до краја.

Ропство је направило психолошку штету односу мајке и детета у роману. Најпре је ту однос Сет и Биловед. То је јединствена веза. Овде је мајка убица сопствене крви. Сет је имала довољно разлога да докаже да је њен чин био израз самилости, а не убиство. Била је скрхана ужасавајућом страном ропства и није могла да дозволи да њена кћерка буде у сличним условима као и она. Стога она решава да је ослободи клетве рођења као црнкиње. „*I took and put my babies where they'd be safe.*”². Мада је чин убиства детета најмонструознији чин на који би једна мајка икад помислила, али Сет није желела да се врати у ропство са ћерком. Њен чин као мајке никада не може бити оправдан. Починила је нешто најнеприродније. Убиство никада не може бити алтернатива. Могла је да убије свог робовласника или чак себе. Натприродно постојање Биловед доказује њену кривицу и да треба буде осуђена. Стога, Сет постаје монструозна жена са цртом лудила у својој природи.

Њена размишљања о афроамеричкој заједници на америчком тлу неретко су укључивала и утопијску представу о женском домаћинству са три члана. У овом роману је то свакако домаћинство које чине Сет, Денвер и Биловед. Предност оваквог домаћин-

2 „Одвела сам и ставила своје бебе тамо где ће бити безбедне.”

ства Морисон види у томе што у њему нема мушких чланова који би били економски ослонац, па се може размишљати о сексуалној политици заједнице. Такво домаћинство у овом роману наглашава отуђеност док се размишља о алтернативној спиритуалности мајчиног тела, о потреби да већа женска заједница интервенише како би се повратила спиритуалност и тако се супротставила патријархалном свету хришћанства. Овакво домаћинство служи Морисоновој да испита вредности традиционалне породице.

Тони Морисон је увек имала дара да створи квалитетне и упечатљиве женске ликове. Њени романи показују дубок смисао повезивања међу женским ликовима. У *Биловед*, женско повезивање и вишезначност у њиховој вези чини причу емотивном; то је прича која продира можда дубље него било која психолошка и историјска студија и представља несвесне емотивне и психичке последице ропства. Она се дотиче друштвеног, психолошког, филозофског и натприродног елементa људског живота.

Мајчинство је забрањено, будући да се сматрало да црнкиње не могу подизати, већ само рађати децу. Будући да су права дата црнкињама занемарљива, оне нису могле да буду у позицији да доносе одлуке. Сет није било дозвољено да воли своју децу. Зато је и њен чин уништења сопственог дела постао тема контроверзи.

Тема колико је битна породица и како људска природа одговара на нешто тако дехуманизујуће као што је ропство развија се кроз осветљавање онога што Сет сматра да је њен избор као мајке. А то је убиство сопственог детета и последично прихватање Биловед као духа тог детета.

Књижевница нема за циљ да осуђује Сет. Оставља читаоцима да анализирају њену одлуку. Убиство детета друштво осуђује, али то исто друштво на крају опрашта Сет. Будући да је солидарност препоручено решење за понижења кроз која црнци пролазе, а случај Сет не може се посматрати као изолована одлука. Заједница је директно и индиректно укључена и у случајеве убиства детета. Зато друштво дели терет кривице заједно са Сет. Али аутор не пропагира заборављање прошлости, већ проживљавање прошлости како би се превазишла.

Још један симболични облик се појављивао сваки пут кад би се поменули ожиљци на Сетиним леђима, дрво бобица. И за овај симбол би могло да се нађе прегршт значења: *...a chokecherry tree. See, here's the trunk – it's red and split wide open, full of sap, and this here's the parting for the branches. You got a lot of branches. Leaves, too, look just as*

white. Your back got a whole tree on it. In bloom. What God have in mind, I wonder."³

Закључак романа такође открива неке проблеме са којима се Тони Морисон сусрела у току писања рада. И сама је била зачуђена колико је робовске историје било ућуткано, не само од стране робовласника, већ и од стране самих робова. Чини се да је испитивање социјалних, политичких и естетских употреба текста можда бољи приступ ономе што се често види као питање периодизације.

Читалац на крају не зна шта се десило са Биловед, да ли је остала жива или је умрла. Ипак, на метафоричком нивоу, Биловед је нестала јер је прошлост коју је она представљала наишла на препреку – Сет је прошлост пустила да се улије у садашњост оног тренутка када се суочила са њом. Ако је задатак романа био да се подигне вео иза вела који је био заборављен и неиспричан намерно, вео се мора вратити јер Морисонова мора да покрије отворене ране прошлости. Писац пажљиво уочава на крају да се у историји или причи не може све рећи, остаје оно неизречено, закључано у једном тренутку, ауторова контрола уступиће место немогућности причања и, метафорички, природним елементима: ноћи, киши, ветру. Слика времена као сигнала подсећа нас да је за опстанак заборав битан колико и сећање. Али заборав није чин несвесног. То је заборав који омогућава терапеутска разрада материјала о историјској трауми потлачених.

3 ... дрво бобица. Види, ево дебла. Црвено је и широко разгранато, пуно биљних сокова, а овде се гране раздвајају. Имаш много грана. Лишћа такође, види, белог. Имаш цело дрво на лебима. Цвета. Шта ли Бог има на уму, питам се."

Велимир Младеновић

УТИЦАЈ АЛБЕРА КАМИЈА НА РОМАН КАМЕЛА ДАУДА МЕРСО – КОНТРАИСТРАГА

Седамдесет и три године након објављивања романа *Сџиранац*, (роман је први пут објављен 1942. године у издавачкој кући Галимар Албера Камија (Albert Camus) овај, свакако његов најпопуларнији роман и даље буди пажњу како читалаца тако и књижевних критичара широм света.

Албер Ками, француски писац (1913–1960) рођен на обалама северноафричког Средоземља, школован у Француској, велики борац за права потлачених и оних који су под тоталитарним режимима, учесник Покрета отпора, остао је и данас нека врста моралног учитеља¹. Његово обимно дело, које чине романи, есеји, драме веома су ангажована. Нобелова награда коју је као један од најмлађих аутора добио 16. октобра 1957. године, само је потврдила велики значај и популарност његових дела.

У контексту анализе утицаја дела Албера Камија на читаоце и ауторе у Алжиру треба подсетити на чињеницу да га је још на додели Нобелове награде један студент из Алжира² упитао ста мисли о рату за независност ове земље, на шта је Ками одговорио да је увек осуђивао тероризам и насиље.

Године 2014. Камел Дауд (Kamel Daud), писац и новинар алжирског порекла (1970–), објављује у издавачкој кући *Actes Sud* у Француској роман под називом *Мерсо – контраистрага* (*Mersault, contre enquête*).³ Већ и сам наслов овог романа упућује читаоце на Камијев први роман *Сџиранац*. Роман с једне стране јесте инспирисан популарним егзистенцијалистичким романом, али с друге стране представља и његову супротност и освету. У сижејном смислу роман је врло једноставан, баш као и Камијев. Наратори оба романа су уједно и главне личности. У формалном смислу Дауд се ослања највише на роман *Сџиранац* али дубљом анализом можемо

АРИСТОТЕЛОВ ДУРБИН

1 „Али ја немам намеру да икога подучавам. Проблеми који се данас постављају омладини исти су који се и мени постављају и то је све“. – Интервју Албера Камија за *Нувелле Лиштературе* 10. маја 1951. Године

2 Побуна у Алжиру и борба за независност почела је 1954. године и увелико је ескалирала 1958. године када су у страху од „издаје“ владајуће политичке класе, француско становништво Алжира, уз помоћ француске војске преузело власт у граду и оформило 13. Маја 1958. године „комитет јавног спаса“ на чије чело је стао генерал Маси (Масу). (Др Милош Јовановић, Увод у право Француске, 97. Институт за упоредно право/Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2013, стр. 93-119.)

3 У даљем тексту овај роман називаћемо само „Мерсо“. На српски језик роман је превела: Светлана Стојановић, Академска књига, Нови Сад, 2015.

видети да су и друга Камијева дела утицала на стварање овог новог романа.

Реченице у Даудовом роману доста подсећају на Камијеве по својој синтаксичкој једноставности и специфичном стилу, без претераних украса и патетике. Даудов роман почиње сличном реченицом као и Камијев: „Aujourd' hui M' ma est encore vivante”.⁴ У оба романа две речи су посебно истакнуте: *данас* и *мама*. Разлика у овим двама реченицама огледа се у томе што је у Камијевом роману мама умрла, а у Даудовом је још увек жива. Дауд користи и другачију реч за мајку од Камија. Оно што је заједничко почетку овим романима јесте да се читаоци, свесно или не, налазе у тренутку *правој садашњој времена* и *некој главної сазнања*. Потоње читање нам само указује да је после ове реченице било прекида у приповедању код оба аутора.

Као што смо напоменули, Даудов роман је сижејно веома једноставан. Харун, брат Арапина кога је убио Камијев јунак Мерсо покушава на разне начине да исприповеда причу о свом брату који у Камијевом роману нема чак ни име. На почетку Даудовог романа сазнајемо одлучну Харунову намеру која у једном периоду његово живота за њега постаје животна мисија и опсесија. Харун, који је у Даудовом роману наратор, баш као што је у Камијевом роману Мерсо, има специфичан, готово шизофрени однос према убици свог брата: на њега гледа као на књижевни лик али га посматра и као личност која заиста постоји. На питање које сам себи поставља: *Ко је Муса?*, Харун ће одлучно одговарати: *Мој браћо*. Овде уочавамо да је најважније за Харуна да некоме исприча причу о свом брату. Упорно инсистирајући на његовом имену (које је слично са именом Мерсо), и упорно га изговарајући себи и другима, жели да сачува успомену на свог брата.⁵

Муса је мртав већ одавно за све, осим за свог брата Харуна. Главни јунак себи непрестано поставља питање зашто му је брат убијен, пита се шта је тога дана радио на плажи и покушава да реконструише цео догађај. Харун је толико опседнут Мерсоовим ликом и Камијевим делом да често истиче како то дело познаје тако добро као и *Куран*.

Велике су сличности између Харуна и Мерсоа. Обојица имају извесну медитеранску чулност, понашају се као особе сужене све-

4 Камијев роман почиње чувеном реченицом: *Aujourd'hui maman est morte*. (Аутор овог текста предлаже да се и Камијев *Странац* чита у оригиналу јер прва реченица у роману у неким преводима је ублажена).

5 У источним цивилизацијама, нарочито у Старом Египту, веровало се да покојник живи све док има људи који ће његово име изговарати.

сти, отуђени су од друштва, са мало љубави у својим животима. Обојица се осећају као странци јер се нису понашали према извесним нормама. Мерсоа је друштво осудило јер није показивао осећања на сахрани своје мајке, а Харуна јер се није латио оружја за време рата за независност. Правећи даље паралеле и супротности у роману, аутор Дауд истиче да је Харун презирао петак јер је то дан када је бог одлучио да оде и да се не врати и због тога што су сви барови затворени, па тако неће имати прилике да људима приповеда о својој тузи. Камијев јунак Мерсо није волео недељу.

Обојица имају специфичан однос према мајци – готово да уопште немају са њом никакве афективне везаности. Једине особе према којима показују извесну нежност јесу њихове девојке, које чак имају слична имена: Мерсоова Марија и Харунова Меријем. Љубав је за Харуна необјашњива и никако не успева да разуме људе који имају потребу да се држе за руке.

Оба дела, иако нису обимна, могу се тумачити на више начина и у томе лежи њихова највећа вредност. Ако оба дела посматрамо кроз егзистенцијалистичко тумачење, видећемо да су оба главна јунака апсурдни ликови. Ако дела анализирамо онтолошки видећемо да њихова отуђеност потиче од недостатка љубави. Такође, занимљиво је и социолошко тумачење оба романа по коме пратимо однос друштва према главним јунацима. Метафизичко тумачење такође може да буде врло занимљиво јер је смрт као таква, од прве реченице у романима, све време присутна. Мерсо је убио Арапина на плажи 1942, а Харун ће убити Француза 1962. године. Обојица своје злочине неће извршити са предумишљајем.

Харун много размишља о самој смрти и за њега је она једна велика мистерија. На крају, у *Сџиранацу* читалац не зна шта се догодило са Мерсоом, док је Харун у Даудовом роману ослобођен без оптужби. Овде видимо Даудову освету ако тумачимо *Сџиранац* тако да је Мерсо на крају погубљен. Није то само лична освета, већ и знак да је један народ победио други, па чак и формално, стицањем независности од Француске. И та победа арапског народа, а и Харунова лична, јесте заправо Пирова победа, јер по изласку из затвора, он пристаје да учи језик свог бившег окупатора и убице свог брата.

За Камија не можемо тврдити да је у погледу наративних техника у својим романима унео неке иновације, ипак је он у свим својим романима применио другачији начин приповедања. У роману *Сџиранац* применио је такав начин приповедања да се успоставља велики размак између Мерсоа – главног јунака и Мерсоа – при-

поведача. Нигде код Камија нећемо приметити да из његових јунака проговара он сам. Такав поступак користио је и Камел Дауд.

Дауд, угледајући се и на Камијево приповедање из романа *Паг*⁶ даје најупечатљивију слику свог главног јунака. Харун баш као и Жан Кламанс из Камијевог *Пага* у готово шизофреном стању говори сваке ноћи о свом проблему људима који се налазе у бару, први у бару „Титаник” а други у бару „Мексико сити”. Да је Дауд инсиситирао на везама и са осталим Камијевим романима видимо и по томе што је радњу свог романа сместио у град Оран, град који се помиње у Камијевом роману *Куја*.

Овај роман не само да је дао глас и арапској страни, да изнесе своје мишљење у вези са колонизаторима и са осећањем инфериорности које су због њих добили и којег никако не могу да се ослободе, већ даје и једну ширу слику етничких и расних несугласица између два народа и две религије: исламске и хришћанске. Један народ у очима оног другог изгледа сасвим другачије иако суштински деле исте проблеме, баш као што на једном месту главни јунак Даудовог романа и каже: „Арапин се никада не осећа као Арапин. Као што црнци постоје само у очима белаца”.

Камел Дауд је крајем 2015. године добио у Француској награду за најбољег новинара. После тога на њега је бачена фатва и он је почетком 2016. године објавио да заувек напушта новинарство. Ове чињенице нам такође говоре о томе колико је овај роман важан за разумевање оба света.

6 У једном интервјуу Дауд напомиње: „Многи су овај роман доживели као напад на *Стиранца*, али мени то није била намера. (...) Изабрао сам Камија као писца који преиспитује свет и пожелело да наставим његовим путем. Камијев *Паг* ми је омиљена књига, зато сам одабрао форму монолога једног старца, у част овог Камијевог дела.”

Виктор Рагун Теон

КОНСТРУКТ САБЛАСНОГ У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ ОД РОМАНТИЗМА ДО ДАНАС

(Јован Зивлак, *Сабласни њоезије*, ИП Адреса, Нови Сад, 2016)

Јован Зивлак (1947, Наково), песник, есејиста, критичар, дарује нас својом књигом есеја, приказа и бележака под насловом *Сабласни њоезије*¹. Књига садржи четири засебна поглавља, подељених у укупно 22 есеја и приказа дела књижевника и један есеј о *Бранковој наиради* коју додељује Друштво књижевника Војводине. Прво поглавље чини скуп чланака о поезији Костића, Дучића, Васиљева, Данилова, Јоана Флоре, Пала Бендера, Јаноша Сиверија, Србе Митровића, Деспотова, Милана Дунђерског и Петруа Крдуа. Друго поглавље садржи Зивлакове есеје и приказе прозних остварења Павића, Драгослава Михаиловића, Аћина, Албахарија, Драга Кекановића, Милете Продановића, Слободана Владушића, Марка Видојковића и Милоша Латиновића. Треће поглавље обухвата два есеја: о Данилу Кишу и Стевану Пешићу. И најзад, четврто поглавље чини есеј о *Бранковој наиради*.

Јован Зивлак је тотални песник. Песник који пише и живи поезију. Чак и када не пише непосредно песме, његов рукопис носи печат промишљене поетичности. Уредник је реномираног књижевног часописа *Златна трепа*. Води издавачку кућу *Адреса* из Новог Сада. Директор је и идејни носилац Новосадског међународног књижевног фестивала. Објављивао је збирке поезије, књиге есеја, приређивао сијасет књига. Сматра се најпревођенијим живим српским књижевником.

Већ самим својим насловом, књига *Сабласни њоезије* привлачи пажњу и провоцира питања. Зашто *сабласни*? Ова снажна метафора у нама призива асоцијације фантазије, привида, приказе или авети. Чини се да је у наслову згуснут читав есеј који промишља суштину и сврху поетског изражавања. У почетним пасусима уводне речи писца налазимо следеће објашњење: „Оно што спаја, на извештан начин, све ове текстове од позноромантичарске Костићеве поезије преко Дучића, Васиљева или Деспотова јесте конструкт сабласног, конструкт привида који се утемељује у својој историч-

АРИСТОТЕЛОВ ДУРБИН

¹ За књигу *Сабласни њоезије* Јован Зивлак је награђен престижном наградом „Теодор Павловић“ за животно дело и за најбољу књигу објављену 2016. године, коју додељује Банатски културни центар из Новог Милошева.

ности и метаморфозама као упориште сваког књижевног пројекта с којим су аутори са мање или више умешности стварали своју интерпретацију света.” (стр. 5).

Тек са подробним ишчитавањем свих есеја сабраних под окриље ове књиге, читалац може добити спознају о мотивској оријентацији аутора и крајњој детерминанти која тематски и смисаоно повезује наоко разнородне литерарне делатнике, оправдавајући кључну тему и наслов књиге. У позадини свих ових есејских приказа је поглед на свет који је на размеђу скепсе и наде у сврсисходност узвишености и спасилачке снаге књижевности, који тумачи стварност као варљиву, непостојану галерију приказа или „сабласти”, проналазећи свуда тананости преплитања и прожимања стварног и фантастичног.

Зивлакови британски есеји, писани у различитим приликама у распону од две деценије, читају се као непроцењиви доприноси историји књижевности или као лексикографске одреднице, обогаћујући историографску и библиографску грађу српске књижевне сцене 20. и 21. века. Упадљиво је Зивлаково бављење титанима српске књижевне баштине, какви су свакако Лаза Костић и Јован Дучић, у поезији, или Милорад Павић, Данило Киш, Давид Албахари и Јовица Аћин, у области прозе, једнако као и истраживање неких слабије познатих писаца, међу које убрајамо Душана Васиљева, Милана Дунђерског и Драга Кекановића. Нарочито је драгоцено његово истраживање књижевника који пишу на језицима националних мањина попут Јаноша Сиверија, Јоана Флоре и Пала Бендера.

У својим есејима Зивлак наглашава квалитатив *историјско-сти* поезије (и уопште, књижевног стваралаштва), верујући у њену одређеност оквиром друштвено-историјских околности. Утврђујући поезију као корпус својеврсних филозофија или визија, са неспорним правом и способношћу интерпретације света, аутор се смело упушта у процес тумачења поетског дела у контексту његове шире друштвене, историјске и технолошке детерминисаности.

Зивлак сигурно влада минуциозном филозофском и аналитичком апаратуром која не допушта случајни искорак и хир. Вођен својим дубоко усађеним бунтовништвом и истанчаним осећајем за вредности, Јован Зивлак *сагледава предмете својих истраживања са разних страна, и завршава синезијским искуством креативне синтезе која доноси плодове нових знања*. Резултати којима он тежи су нови увиди и осветљења дотад скрајнутих или замрачених кутика сфере интимног доживљавања света истраживаног аутора и рецепције његовог дела од стране литерарне и опште јавности.

Отуда је Зивлак критичар који показује способност непрестаног промишљања већ устаљених књижевних вредности, не либећи се да нападне свагда из неочекиваног, суштински другачијег угла, али је исто тако спреман да се упусти у расплитање најзамршенијих чворова и осветли тамна места која други превиђају или не примећују.

У својој исцрпној и темељној анализи последње велике, по многим најлепше песме Лазе Костића *Santa Maria dela Salute*, Зивлак тумачи ауторову духовну и литерарну трансформацију и распреда његове непознате мотиве и тежње, истичући како је Костић „припремао (је) завршну и искупљујућу песму која ће сажети његова разочарења, његову етику и естетику и величину једног гласа који узноси нови и просвећени звук десетерца, комбинован са деветерцем у каталектичком стиху, са цезуром на петом слогу, у драматско звучним, али и молитвеним октавама.” (стр. 23).

Оцењујући дело Јована Дучића, Зивлак изражава своје неслаге са ставовима поводом Дучићевих љубавних песама, где је „замерано песнику да нема довољно страсти и да је доживљај љубави у равни галантности, извештачености и непроживљености. Међутим, овде је реч о концепту и о намери. Стављајући напредо љубавне песме, песме о смрти и песме о Богу, Дучић посредно сугерира да су та три момента постојања део једног јединственог комплекса питања о смислу и драми човека.” (стр. 42).

Зивлаку су, као аутентичном бунтовнику, блиски песници чија поетска реч ври у набоју превратничке снаге, они који се махом супротстављају успостављеним клишеима, стандардима и нормама, острвљујући се на лажни мир колотечине, те оштро и непосредно освајајући простор за нове уметничке парадигме. Зивлак се до усијања одушевљава песничком појавом Душана Васиљева. Резимирајући његову улогу у српској књижевности, Зивлак се упушта у задатак осмишљавања Васиљевљевог контрадикторног експресионизма, пишући реско и надахнуто: „И можда ниједан песник у српској поезији није тако снажно и доследно изразио такав антиутопистички и страсни крик пред празнином људске авантуре у трагању за смислом. Сазнање пропасти као екстатично тло да се поглед пред ништавилком одржи отвореним, да се његово бескрајно и неизрециво ништење издржи.” (стр. 61).

Негодујући због погрешне интерпретације песника, Зивлак изричито тврди: „Овде је реч о сложеној парафрази хришћанства без Христа, о антропоцентричној религиозности, о повратку срца и душе, о утопији и нади самоспознања и унутрашње одговорности Човека и појединца који ће кроз памћење недодатне људске неви-

ности и ослобођености од зла успоставити етику саздану на унутрашњој и скоро мистичкој вољи да се спозна и поврати унутрашња добра природа и оствари преврат кроз самоосвешћење." (стр. 63). Загледан у тежину Васиљевљеве екстазе, Зивлак проглашава песника особеним јеванђелистом и пише, уједно тмастим и екстатичним тоновима: „Објављење пораза као удеса човека и пораз као основа певања, као Свето знање које одржава песму, јесу основни начини Васиљевљеве екстазе, његове експресионистичке тамне идеологије. Он је једна врста јеванђелисте који објављује истину после Голготе и знање без сведочења учитељевих речи." (стр. 63).

Упоређујући Драгана Јовановића Данилова, песника екстазе и бунтовништва, са другим песницима, Зивлак наглашава: „Данилов није од оних песника који одбијају свет са иронијском гримасом, одустајући да трага за његовим скривеним тајнама, његовим скривеним смисловима, фасцинацијама, коначно не одбијајући живот, загонетке постојања и оне вредности над којима ће као биће да затрепери у скоро религиозном заносу вере да постоји јединствена скривита стаза смисла у општем метежу људских чинова." (стр. 68). Славећи Даниловљев фокус на језику и „скоро химничкој посвећености појавном животу, који трепери у сенкама", Зивлак истиче кључна обележја песничтва Данилова: „Изречено без речи, постаје један од основа певања овог песника – свет постоји у процепима једног дубљег недохватљивог и неисказивог језика... И ако ова поезија има нешто од истинске дубине, то је дубина одрицања. Дубина која рачуна са расцепом, са губитком стварног искуства, блискости, знања, смисла. Скепса је њена химничка тачка, посвећење у мистерији одрицања, да би се кроз одрицање доспело до истинског стања света и моћи поезије."

Инспирисан критичким сагледавањем тог фундаменталног „расцепа", одвојености субјекта од света, о којем Данилов пева, Зивлак исказује своју особену филозофску перспективу света: „Свет постоји, али је непрозиран. Непрозирност је његов парадокс. Поезија се напаја тим недостатком, том непрегледношћу бића. Она свој разлог налази не у самодовољности језика, него у његовој недовољности – а то знање о недовољности постаје један од услова модерног певања и његовог аутентичног сведочења о стварима света." (стр. 71).

Овај поступак идентификације са темама песника, надовезивања и надограђивања њихове сржне поруке кроз синтетисање сопствених ставова о поезији савременог доба, Зивлак доследно примењује и код анализе других аутора. Одгонетајући њихово пеништво, Зивлак из магме критичких осветљавања синтетише сво-

је личне ставове о суштини и судбини поезије данас. Над песмама Јаноша Сиверија Зивлак до кулминације развија тезе о „расцепу између субјекта и света”, наслућене у анализама Костића и Дучића и утврђене у поезији Васиљева и Данилова: „Субјект је контроверзно средиште представа и њихових расцепа са светом. Пукотина, распустина, означава вишедимензионалну и напету границу између речи и ствари, језика и смисла, означитеља и означеног, бића и његових неухватљивих привида....” (стр. 94).

Бавећи се делом Војислава Деспотова (*Животи на црној земљи*), Зивлак прави један језгровит и слојевит приказ српске неоавангардне књижевне и уметничке сцене друге половине 20. века. Кроз небројене методе неоавангардне књижевне апаратуре које Деспотов користи у својој поезији, Зивлак разоткрива кључну стратегију Деспотова у настојању демистификовања и разобличавања културе, те закључује: „Деспотов настоји да произведе очућење у равни поетике шока, али и цинично снижавање вредности грађанског живота и његове тривијалне структуре... у демистификацији културе која се позивала на кохеренцију, емоционалност, повлашћеност у хијерархији друштвених вредности, смисао и сл.” (стр. 106).

Упркос свом много пута *наилашаваном ироничном односу њрема њтрансформацијској мојућности и поезије насјрам расцепа субјекта и света*, суочен са понором у који човечанство неумитно пропада, Зивлак не најушија своју веру у моћ поезије. Објашњавајући улогу и мисију Петруа Крдуа, Зивлак истиче: „Крду је вапио да докаже како овај свет има право на поезију, на реч, на њену дубинску и тајанствену меру, на виши смисао, у граду који је попут сваког другог у овој пустој и понегде запуштеној Панонији гледао презирљивим очима на свет уметности и његову тамну недореченост.” (стр. 119).

У другом делу своје књиге Јован Зивлак је посветио пажњу прозним писцима. И овде аутор остаје доследан својој фантазмогоријској визури, ишчитавајући и тумачећи писце који освешћују сени и фантазије, преплићући историјско и несвесно, стварно и зачудно. Везивно ткиво свих ових есеја јесте Зивлаково истрајавање да открива титраје и вибрирања привида и фантазама, испишавајући ванчулну границу преобликовања стварног у нестварно и обрнуто.

Свуда се кроз Зивлакова критичка расплитања провлачи његова властита перцепција света, а то је *нејресјана сумња у извесност света њпред нама и ироничан, али у бићу лековити, однос њрема човековој мојућности и сјознаје њејове инхерентне (дис)хармоније*. Дивећи се и сам Павићевој вештини језичког п(р)оигравања, Зивлак у *Панонским њричама* види мајсторско умеће преплитања стварности, историографије и фантазије. Тако ће о Павићевој филозофији писања

написати: „И отуда виђење постаје проблематично и нестабилно и Павићева унутрашња филозофија се развија у смеру дестабилизације очигледног и претпостављеног у видовима доминирајућег знања, његових рационалних процедура и искуства, у видовима сврха и транспарентних великих прича које обећавају херојски смисао, повлачећи се у рукавце и пукотине које није запосео меланхолични хероизам – са својим тотализујућим нагоном да зна и да жуди за оним што је видео и да њиме влада.” (стр. 125).

Отуда приказе у Павићевим измаштаним световима: „Из Павићевих повести израњају приказе и сабласне слике историје и савремености, ликови и догађаји у којима се језици и речи мешају, као што се преплићу и простори и времена, оно што је потонуло ненадано избија, а оно што се очекује никада се неће догодити, скривени догађаји и знања утичу на судбине јунака и њихове се љуштуре цепају и одвајају не да би испод њих угледали разрешење и очекивано обећање, него тек један протопочетак, једну теобну неробено времења и живота који као да никада нису ни истински постали.” (стр. 125).

У причама Драгослава Михаиловића под насловом *Преживљавање*, Зивлак, као и другде у својим критичким записима, доследно прати своју унутрашњу нит-водиљу, и проналази мешање стварног и ониричког, „произвољну и неконзистентну слику кривице и скривену историју кажњавања.” (стр. 139). Пишући о друштвеном насиљу и проблему зла у време Другог светског рата и послератном периоду, које тематизује Михаиловићево приповедање, Зивлак помало резигнирано закључује: „Одговора о насиљу у једном друштву нема. Друштво не прихвата екстазу самоокупљавања, екстазу греха, ни екстазу праштања, екстазу посвећења жртве.... Насиље загамњује границе између могућег и немогућег и сваки преживели прима његову сенку, прима кривицу од њега јер је део људског поретка који сваког од нас чини саучесником.” (стр. 141).

Већ у наслову есеја посвећеног причама Јовице Аћина – *Привиди као стварности* – наговештена је неодољива привлачност Аћинових приповедања, заснованих на „језичкој фантазији особеног типа”. Фантазија и лепота привида, гранична област између стварног и измаштаног, у епицентру је Аћиновог приповедачког талента. За Аћина Зивлак сугестивно каже: „Он своје приче тка од привида и скривених ликова језика и живота попут истраживача који залази у најтамније и најскровитије регије света, излажући се због необичности својих открића опасностима да његова сведочанства не буду прихваћена као веродостојна.” (стр. 143). И само приповедање Јовице Аћина, према Зивлаковом тумачењу његовог

приповедачког умећа, „није ни истина ни лаж, ни биће ни небиће, а оно што је његов предмет, што је његов свет није ни стварност ни фантазија, пре би се рекло једно бесконачно одлагање које као такво постаје једно још нерођено и нестворено биће.” (стр. 144).

У наоко једноставним причама Давида Албахарија, који, како наводи Зивлак, „приповеда о нашем времену, о људима и ситуацијама које можемо срести свакодневно”, такође се читава зачудна утварност стварности. Истичући извесну кобност и фатализам као одредницу већине Албахаријевих прича, Зивлак пише: „Отуда се у Албахаријевој оптици живот огледа као провизориј, интенционалност се обеснажује, тиме и смисао, смрт се прикрада као налице награде, награде која без одговора скаче у понор.” (стр. 149).

Одгонетајући дистопијски роман Слободана Владушића *Forward*, Зивлак кроз анализу пишчевог синкретичког обухвата закључује: „Владушић у обрисима актуалне историје види дистопију у којој се синкретички повезују нечујни шумови технологије и бука спектакла, моћ која дубински продире у срце друштвености и у судбину појединца разарајући потенције опстанка, и производећи заборав и сјајеве привида.” (стр. 162).

Два Зивлакова есеја садржана у трећем поглављу, *Кишов есеј и Исћок и меланхолија*, унеколико проширују самоустављену зону интересовања и норме оличене у проницању у историцању и слагању сабласти литературе. Кишов есеј, премда представља својеврстан омаж великом писцу, свакако је искорак у правцу критичког превредновања друштвене одговорности и етичке улоге књижевности. На фону преиспитивања домета и оријентације есејистичке форме у Кишовој перспективи, Зивлак преиспитује опсег, домет и сврху есеја уопште. Оцењујући Кишов однос према књижевности, Зивлак опсервира дијалектику и парадоксалност иманентне улози књижевности: „Киш ће литературу видети у пољу парадоксалне људске ситуације раздрте сагледавањем паскаловског ужасавајућег простора и разабарања историје као кланице, која се оповргава као учитељица живота и приказује изнова као крик и бес; и као универзални језик, али изван задатости провинцијалног колоризма; као језик дубинске прожетости ударима темељног и онтичког искуства и истраживачког порива – етике која у сучељавањима искуства и културе задобија своју истинску убедљивост. У том контексту литература је израз савести и одговорности... Киш ће нагласити парадокс књижевности, распете између опасности редукционизма ангажованог месијанизма и обрађивања сопственог врта.” (стр. 179).

С друге стране, у есеју о путопису Стевана Пешића *Кайман-гу – Исћок и меланхолија* – Зивлак нас ерудитски уводи у смисао

и значење културе Истока и њено поновно откривање умирућој западњачкој култури. Признајући вредност проналажења Истока у контексту утицаја источњачких филозофија и мистицизама на „снажне промене у перцепцији света“ у свим областима културе и стваралаштва Запада, Зивлак даје осврт на мотиве и изазове са којима се Пешић суочава у свом обиласку Катмандуа. Како то изострено препознаје Зивлак, у Пешићевој визији Катманду представља симбол неке врсте „рајске долине“, која кореспондира са чистотом и недокучивошћу срца, нашег истинског средишта, којем стално тежимо, никада га не достигнувши у потпуности.

Најзад, последњи есеј у последњем поглављу књиге Јована Зивлака, *Бранкова наирада*, виспрено, хронолошки и фактографски нас води у друштвено-историјски осврт на судбину и путовања једне изузетне књижевне награде која носи име великог Бранка Радичевића.

Након детаљне анализе околности и услова у којима се награда даје и сажетог прегледа изабраних лауреата и истакнутих књижевника који су дали свој допринос у одржавању традиције и квалитета ове значајне награде која се додељује млађим песницима, Зивлак на самом крају есеја даје круцијалан закључак који може бити и сиже читаве ове књиге: „Авангардизам је пао, покрети еманципације су исцрпљени, људско насиље нам је одузело наду у историју и њен крај, тржиште и његови закони конструишу човека и потискују културу као посебно поље... Нема краја, нема ни почетка, нема великих митова, нема света вредности изван тржишта, нема ничег новог. Да ли се ствари одигравају на начин на који никада не можемо рећи да су исте, или су увек другачије а да не можемо рећи да се то није већ једном десило? У уздрманости нашег света и наших представа одиграва се драма културе и драма поезије, као игра једног од видова бића за који никад не можемо рећи да на ноторан начин не припада нашем искуству, или да се никад на исти начин нисмо суочили с њим.“ (стр. 205).

На крају, као и на почетку, затварајући круг преиспитивања, придружујемо се аутору Јовану Зивлаку, зачућени над парадоксалношћу света који се наочиглед свих нас распада и преобликује у нове енигматске изазове, надвити над апоријском испреплетеношћу стварног и нестварног, реалног и имагинарног, забринуту али и с неком потајном надом у непорециву и непрестану фениксовску моћ васкрсавања књижевности, као и уметности и културе уопште, свагда у потрази за новим сабластима, као тачним апроксимацијама врлудава привидности дијалектике света који сведочимо.

Александра Ђуричић

ДОПРИНОС ЖЕНСКЕ ПРИПОВЕТКЕ СРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ КАНОНУ

(Славица Гароња, *ВРТ ТАЈНИ: Антологија српске женске приповешке до 1950. године*, Vukotić Media, Београд, 2016)

Одвајајући се јасно артикулисаним изразом већ у самом настајању националне књижевности, српско „женско писмо“ бивствовало је у сенци, од Јефимије, па можемо слободно рећи, до средине двадесетог века, а можда и дуже. Тај вишевековни процес суптилног и упорног стварања у оквирима које су друштвене прилике допуштале није добио изразитији публицитет ни у доба социјализма који је на свим плановима друштвеног развоја прокламовао равноправност жена. Књижевност је неким прећутним споразумом остајала у „мушкој“ сфери, заштићена или нападана, али увек на дистанци и са извесним потцењивањем у односу на рад књижевница. Тај и такав третман коначно је прекинут раних деведесетих година прошлог века, када су српске књижевнице учиниле снажан пробој на челу са Светланом Велмар-Јанковић, да би на завршетку века одличним писањем, али и значајним наградама које су почеле да добијају, коначно избориле себи место у националној књижевности.

Антологија приповедака коју је сачинила афирмисана књижевница, научница и професорка универзитета др Славица Гароња обухвата широки распон од приповедних наративних целина (из дневничких записа) Милице Стојадиновић Српкиње, до Милке Жицине. Као и сваког антологичара, и Славицу Гароњу нису могле заобићи дилеме како избора, тако и обима једне овакве књиге. Али се она одлучила за комбинацију великог истраживачког искуства и стручног знања, као и сензибилитета продуховљеног и наклоњеног читаоца који врло добро уме да чита и „између редова“ следећи трагове прећутаног, којих је у српској женској књижевности много, што потврђује и сам наслов књиге.

Бирајући најбоље од већ објављеног као и истражујући и трагајући за скривеним и заборављеним рукописима, ауторка је начинила избор који, пре свега, плени својом тематском повезаношћу. Пажљивијем читаоцу њен ће избор представљати водич кроз историју српске књижевности коју су писале жене, научно поље рада коме је такође ова ауторка дала свој допринос (књига *Жена у српској*

књижевности, 2010). У оквиру истраживања књижевности коју су писале жене, нарочито интензивираних почетком овог века и уз растући интерес за заборављене књижевнице, широј читалачкој публици понуђено је више збирки приповедака и романа на које смо сасвим заборавили (као нпр., приче некада популарне глумице-трагеткиње Милке Гргуrowe или роман *Нове* Јелене Димитријевић, који је после готово стотину година прочитан у сасвим новом светлу).

Из тог обиља ова антологија нуди нам изврстан и амбијентално и сензибилно разнолик избор, од Драге Гавриловић (ауторке првог српског женског романа, *Девојачкој романа*), која је овде представљена духовитом дужом приповетком *Она је – срце му каже смештеном* у амбијент исељеничке Америке, како ју је ова скромна учитељица замишљала, и са заплетом веома налик једночинкама Косте Трифковића. Али за разлику од ових драмских минијатура чији нам ликови данас делују као начињени од папирмашеа, Драга Гавриловић уводи на велика врата једну давнашњу дилему о женском избору између „пера и преслице“, теми о којој је много векова раније у Европи започела писање и размишљање Кристина де Пизан. Тешко је са ове временске дистанце претпостављати које су ауторе читале наше књижевнице, уколико о томе нису оставиле белешке или есеје. У крокијима који су још далеко од есејистике Исидоре Секулић, наслућујемо да су само донекле могле пратити европске главне токове, уколико су биле способне да дела читају у оригиналу. Сва је прилика да је то могло бити доступно реткима, као Јелени Димитријевић, која се у својој најбољој причи *Американка*, заступљеној и у овој антологији, слободно и креативно ослања на психолошко профилирање ликова блиско Хенрију Џејмсу, нарочито у његовом познатом роману *Портрети једне леђи*.

У том јасном разграничавању тема и отварању сфера женског сензибилитета и интересовања, не можемо да не учимо и приближеност главном току српске књижевности с почетка двадесетог века, пре свега мислећи на приповетке *Крст* Данице Марковић и *Весник* Исидоре Секулић, две снажне и упечатљиве приче о Првом светском рату, очигледно лично доживљене и књижевно преточене у сведочанства о добу страдања.

У стрпљивом, филигранском спајању тема приповедака, Славица Гароња учача везе које можда неће промаћи ни пажљивом читаоцу. Тако у антологију увршћује бриљантну приповетку *Виша* Танина заборављене, а за живота цењене Маре Ђорђевић Малагурске и одмах за њом *Госпођицу Георјину*, такође заборављене Јеле Спиридоновић Савић, спојене темом женског чекања, једне у ам-

бијенту буњевачког тегобног живота служења и трпљења, друге у софистицираном окружењу добростојеће девојке, која читавог живота чека поморца у кога је кратко и страшно била заљубљена.

На том трагу понирања у дубине женске осећајности јесу и приче Фриде Филиповић, дуговечне, али скрајнуте књижевнице јеврејског порекла, која је оставила траг у српској приповеци, пре свега, својом збирком *Приче о жени*, објављеном 1937, као и откривање талента и дела Јелене Билбије (1902–1964), широкој јавности познате као спикерке Радио Београда, која је била аутор књига за децу, као и збирке приповедака упечатљиве социјалне тематике, међу којима Славица Гароња бира и дирљиву, истиниту и горко духовиту *Идризову каву*, измештајући тако и читаоце ка хоризонтима других крајева и култура којима су се наше књижевнице много и плодносно бавиле. (Посебно тематско истраживање могло би бити, на пример, њихово бављење морем и медитеранским амбијентом у делима Милице Јанковић, Анђелије Лазаревић, Јелене Димитријевић, Јеле Спиридоновић Савић).

Понирање у мисаоно, готово спиритуално у делу Јеле Спиридоновић Савић, оштро засецање у социјалне неправде славонског села и београдске грађанске средине Милке Жицине, фини сензибилитети Милице Јанковић и Анђелије Лазаревић, залажење у интиму код Исидоре Секулић и Лепосаве Мијушковић, листови Смиље Ђаковић отргнути од заборавља, све заједно чини широки спектар у избору ове антологије, допуњене кратким биографијама књижевница – које представљају романе за себе. Читајући их, закључујемо да су оне ауторке које нису своју егзистенцију обезбедиле угледном удајом, као нпр. Јелена Димитријевић или Јела Спиридоновић Савић, углавном биле осуђене да самују и сиротују, борећи се са свим могућим животним недаћама, од беспарице преко бриге за децу, до тешких болести које су их односиле. Сабране, те животне приче сведоче о епохи, културним (не)приликама, али пре свега, о друштвеној небризи према талентима и сензибилитетима, често у најоштријем сукобу са временом у коме су живеле. Из ходника заборавља сада су поново враћене читаоцима, са уверењем да књижевни рад као део укупне слике културе једног народа треба и мора да има место које заслужује, пре свега зато што врши своју драгоцену мисију, борбу за очување његовог идентитета. У том смислу антологија женске приповетке до 1950. године, *Врћи шајни* Славице Гароње представља и велики допринос нашем књижевном колективном наслеђу.

Милоје Раговић

ЖИВОТ У НЕДОБНИКУ – СЛИКОВНИЦА СТВАРНОСТИ ГРАДИМИРА СТОЈКОВИЋА

(Градимиr Стојковић: *На бреју кућа мала, Лагуна*, Београд, 2016)

На бреју кућа мала, нова књига Градимира Стојковића коју је издала угледна издавачка кућа *Лагуна* из Београда, од прве до последње реченице дише тананом, нежном, тинејџерском, али и свеколиком, нимало нежном нашом стварношћу. Добро одабраним насловом који плени сликовитошћу и стишаном романтиком, писац отвара написана врата кроз која се види ненаписани свет онакав какав јесте. Драматичан, неизванстан, непредвидљив, пун искушења која га чине лепим упркос свеприсутној ружноћи. Као на филмском платну, а не у књизи, читалац посматра стварни свет који се креће по замршеним путевима који, одакле год да полазе и где год да се завршавају, увек воде од човека до човека. Недобник, село којег свуда има и свуда га нема, по пишчевом тврђењу се налази недалеко од Београда, а могло би да буде било где. Оно је као створено да свако ко није у њему рођен, у њега невољно долази, а да из њега невољно одлази.

Сниматељ Анђелко Панић, рођени Недобничанин, доводи своју децу, близнакиње Јану и Ану и сина Микија у родну кућу да би доживели одсвударечени *сеоски мир и тишину*. Стишани почтак нестишане приче. То је кључна одлика приповедања Градимира Стојковића. Из неке обичности, из неке свакодневице, из неке свачије стварности израњају видљива и невидљива деца и окупљају се око бајколиког приповедача који се неприметно удаљава из приче, а своје приповедачко место са радошћу препушта њима. А прича, одвојена од свога творца неприметно, по угледу на њега, излази из књиге да би у књигу увела читаоце. Зачарани њеном заводљивом причљивошћу, они прихватају да буду део узбудљивих догађаја. Обећани *сеоски мир и тишина* претварају се у динамични, узбудљиви и свуда исти свеживи и свеприсутни немир. Из неке стварносне скривнице, знане само Градимиру Стојковићу, опрезно и баш када их не очекујемо, без велике халабуке израњају одрасли ликови који имају и још умеју шта да нам кажу. И сад више не обраћамо пажњу ко је у Стојковићевој причи одрастао, а ко је дете. То је више неважно, а важно је да су сви они особени, непоновљиви и уверљиви. А што је најважније, они сами себе причају све-

ту одувек жељном приче и причања. А у причи и у причању – гле чуда – сви себи откривају себе. То је највеће уметничко достигнуће ове несвакидашње дијалошке приче у којој се простор и време згушњавају до границе иза које нема ничега другог, осим голог стварног живота. У том споју два света, измаштаног и стварног, дрхтури и дахће наша стварност.

А у њој: журка, нестанак девојчице, општа узбуна, држава, влада и све око ње, поплава, нерашчишћени имовински рачуни, подељена породица, завист, смрт свеprisутна, праштање, анђеоска доброта, молитвена трпељивост и љубав која на окупу одувек и занавек држи овај одасвуда по свему исти, једини знани нам недобнички свет.

Недобник Градимира Стојковића се, ето, нашао међу измаштанам селима као што су Макондо Маркесов и Памтивек Олге Токарчук.

А читаоци, где су, има ли их? Има. Они, по неком тајанственом правилу које је у дечју књижевност увео Градимир Стојковић, стижу одасвуд и кад им се нико не нада. Улазе у књигу као у своју кућу и проналазе нешто само за њих веома важно. Нешто што су мислили да га никада више неће пронаћи.

Милован Гочманац

РОДОЉУБИВА ПОЕТИЗАЦИЈА ПУТОПИСА

Једна од најновијих књига Љубише Ђидића је *Пућојисни њријџих*¹. Књигу чине путописи у трипгихону, под насловом: *Милешеви у њоходе, Зелени вејџрови Сицилије, Под Северњачом у Финској*. Предговор је написао Љубивоје Ршумовић. Текстове путописа илуструје четрдесет шест фотографија.

„Књига *Пућојисни њријџих* придружује се оним књигама – уцбеницима, из којих ће будући верници писане речи учити, једни како се даровито пише, а други како се узбудљиво чита путописна проза!”²

У књижевној врсти путописа огледали су се и значајни српски писци. Међу најбоље српске путописце убраја се Љубомир П. Ненадовић (1826–1895), син проте Матеје Ненадовића (1777–1854), писац путописа *Писма из Иђалије, Писма из Немачке, Писма из Швајцарске*. За њим, значајан српски путописац је Јован Дучић (1871–1943) са својим путописима *Градови и химере*. Истакнути српски путописац је и Исидора Секулић (1877–1958), са путописом *Писма из Норвешке*. Дучић у путописе уноси високу дозу поетичког, док су путописи Љубомира Ненадовића и Исидоре Секулић епистоларни.

Љубиша Ђидић је проверени писац путописа. Са свих својих путовања покљонио је свом народу и завичају вредна путописна књижевна достигнућа. Његов књижевни поступак није ни чисто епистоларни, нити чисто поетички, претежно је аутобиографски и дневнички. Преплет националног оживотворења и поетског стилског усложњавања, чини његов путопис оригиналним и увек трајним и живим.

То се посебно читовало у *Пућојисном њријџиху*. У овој књизи су сажети путопис и трипгихон. Пропутовање кроз пределе из наслова *Милешеви у њоходе, Зелени вејџрови Сицилије, Под Северњачом у Финској* оживотворено је преплетом националног заноса и песничког надахнућа, који се, заједно са аутобиографским компонентама, склапају у ружу усхита, специфично осећање и израз успеха који песника и путописца прати са раздраганошћу, посебним заносом, одушевљењем и радосном срећом коју несегично дарује и дели са сапутницима на путовањима, са својим народом, и

1 Љубиша Ђидић, *Пућојисни њријџих*, Арте, Београд 2015.

2 Љубивоје Ршумовић, *Писано историјом – бојено душом*, Љубиша Ђидић, Наведено дело, 6-7.

са својим аутобиографским националним бићем, које родословно сеже у далеку, немањићку, племићку прошлост.

Манастир Милешева налази се код места Пријепоље у Србији. Грађен је у периоду од 1234. до 1243. године. У Милешеви је крунисан босански краљ Стјепан Твртко 1377. године. У 16. веку у овом манастиру штампане су књиге. Милешевску штампарију је основао игуман Данило набавком опреме из Венеције. Манастир Милешево, или Милешева, на реци Милешевки, манастир је Св. Вознесења. Црква је грађена према шеми рашке школе.

„Црква има облик једнобродне грађевине са кубетом и певничким трансептима; зидана је од камена и споља малтерисана, а портал је био обрађен у романском стилу, са каменим лавовима са стране, али је пропао; кад је доцније дозидана спољна припрата, отворен је зид између храма и унутарње припрате. Црква је очувана, али је доста преправљана; у унутрашњости се налази један од најбољих живописа ‚рашке школе‘, из XIII в.; на јужном зиду је лик краља Владислава, а у североисточном делу старе припрате ликови Немање, Св. Саве, краљева Стефана Првовенчаног, Радослава и Владислава; ликови св. Саве и краља Владислава рађени још за њихова живота спадају у најбоље портрете XIII в.”³

Први путопис у триптихону, *Милешеви у њоходе*, Љубиша Ђидић је изделио на више поглавља: *Прво ћушање, Дочек, У савршенству јајета, Монолој о теорафији, Киша, киша, киша!, Смрт моја деде, Скица за бели акварел, У часи Свете Мандића, Над „уребима” неизнатићих, Данас је 3. септембар, Њросијало је сунце за ѡренућак, Дан чећврћии, чећврћиак, Ојетї водени акварел, Излетїи са ѡријатїељима, Петїак, 5. септембар, Чин који не ѡреба објашњаваїи, Понављачи из истїорије, Субоїта, дан шестїи, соко!, Живоїсац, Дан који није ѡсїојао*. Путописне референце су богато илустроване фотографијама, међу којима је и ауторски цртеж датиран годином 2014, „Моја Милешева”.

Архитектонске чиниоце и религиозно значење манастира Милешева слика, као путописац и родољуб, са нескривеним одушевљењем. Занос и одушевљење су засновани на веровном националном родољубљу, исказаном и нескривеном сетном тугом због вековне борбе српског царства да се одржи на балканским ветрометинама. Та туга, међутим, није песимизам нити меланхолија, већ бодра ведрина победничког оптимизма и релаксације заноса правим родољубљем на којима почива српска историја препуна ратова и народног страдања.

3 Мала енциклопедија Просвета, 2, Просвета, Београд 1978, 556.

Слике са посете манастиру Милешеви истакнуте су са нескривеним заносом и одушевљењем. Проистичу из потенцираних пејзажних одлика манастира, његовог националног значења и опстанка кроз векове. Читалац их доживљава са истим надахнућем каквим су искристалисане пишчевим провереним пером родољубивог писца. Путописне слике немају само информативни значај. У етнологске, географске и историјске компоненте, писац путописа вешто уграђује родољубно одушевљење као тренутачан и доминантан усхит, типичан само за његов естетски и стилски књижевни поступак.

Путопис је препун људи, сапутника путописца. Њихови ликови се оригинално одсликавају описом, али сажетим, наглашеним, типичним и тачним, сликовитим као на сликарском платну вештог акварелисте. Зато су и реченице лапидарне, често лишене главних синтаксичких чинилаца, субјекта и предиката, па делују узвично, са ускличном тоналношћу којом се, са утиском и лакоћом, главне емоције преносе на читаоце. Естетске слике упечатљиво извиру из утисака у које су уплетени поредбени подаци о положају манастира у географским просторима, и у души народа коју такође рељефно и са уживљавањем путописац одсликава поистовећујући се са њиме и у радости и тузи. Манастирски и национални колорит илуструје дружењем и пријатељством са познатим људима из српског сликарства, као, на пример, са Милићем Станковићем, познатим као Милић од Мачве (1934-2000), посредством чије присутности пореди сликарску уметност једног од најзначајнијих оснивача импресионизма, Клода Монеа (1840-1926), и реалисте и експресионисте у сликарству Надежде Петровић (1873-1915).

„Својевремено ми је Милић од Мачве објашњавао да се над Србијом руже ветрова праве од електролитског купања (кад се мешају копаоничка, сребрна плоча и борска, златна). Мештанин који такође мало подаље срче гласно своју кафу има црвену беретку, као ружа. Окренем се, он се, заправо, као булка уклапа у пејзаж. Могао бих овде да се присетим Клода Монеа са његовим раскошним пољима са црвеним булкама, али шта ће ми он кад ми је лепша и приснија Надежда Петровић, додуше са црвеним божуровима. Нама увек пашу црвени божурови, па зато оног мештанина замењујем црвеним божуром, а не булком“ (13).

Црвене мотиве револуције брзо смењују национални мотиви, црвени божури, који су такође револуционарни, али устанички, рустикално сликани родољубивим заносом истинског патриоте и родољуба, који, у коду српског националног бића, памти вишевековно робовање и, инстинктивно, слободарски доживљава физич-

ки и душевни отпор сваком новом потенцијалном ропству. Фресколикларством представљене српске свеце у манастирској куполи упоредивој са унутрашњом шупљином јајета осећа метафорски, народно и родно, и далеким, немањићким, робаштвом. Тумачи манастирски обредни бруј поредећи га са меденицама оваца и јагњаци манастирског богатог пландишта. Присутна су бројна поређења манастира по сличности и логичком смислу. Посебно место у религиозној симболици даје Белом анђелу, присутном у укупном Ђидићевом националном и родољубивом стваралаштву. У религиозној симболици анђели су симболи посредништва између Бога и човека, а Бели анђео је симбол српског националног буђења и просвећења, одсликан у манастирској куполи на источном зиду, „паперјаст у нежности, са белим сунцем око главе“ (37).

Родољубиво путописно писмо Љубише Ђидића користи и инфоформативни и песнички језик са циљем верног одсликавања религиозних и естетских вредности српског фресколикларства. Поредбене фигуре су врло честе и афирмативне, правилно и сликовито одабране. У њима је одсликано дружељубље и приказане основне црте рустикалне српске нарави. Број присутних људи из српске културе и друштвеног и религиозног живота показује пошчево човекољубље и надареност да путописно говори и да осведочује догађаје и посећене пределе и инфоформативно и доживљајно аутобиографски.

По естетској вредности и стилским особинама путописни књижевни поступак и стил Љубише Ђидића је оригиналан, али уметнички даровит и близак, и у живом односу са стилским поступком највећих српских путописаца.

Путописни текст Љубомира П. Ненадовића одише романтичном осећајношћу и древношћу, тачношћу оцртавања људских нарави, удивљењем пејзажним пределима. Личну ноту уноси само према потреби искуственог доживљаја. Поетско усхићење је пуно осунчаног дивљења и искрених осећања. Поклањајући своје лепе утиске другом лицу, пореди две зоре персонификујући их, и алпску и напуљску, дајући им животодавне особине романтичне умишности:

„Лепа је алпска зора, али је лепша зора неапољска. Ја нећу кушати да је опишем, јер она је пуна неописивог чара и нежности, она је пуна поезије и љубави; путнику, кад је гледа, чини се да му се она умиљава, чини му се да се лепо сунце само њему рађа и да га сва ова дивота зове у своје загрљаје; срце му се раздрага и почне јаче куцати, чело му се разведри и нехотице обузме га нека милина; пријатно смешење појави му се не на уснама, него на лицу; ра-

дост у његовој души прекипи и весела песма захори се из његових уста, а не осећа да је хтео певати, не осећа да пева. Алпска зора је озбиљна и побожна; неапољска је зора весела и умиљата" (1851).

Путопис Јована Дучића из Алпа, неодређене хиљаду девет стотина и које године, робуснији је, хладан и оштар као хридице и узвишења, пун контрастних слика поредивих и по метафори, по сличности, живих колико и хладан поглед жене у коме узалуд тражи знаке нежности, увек присутан у његовој књижевности. Природу описује сликовито и рељефно, као на филмском платну приказивану. У описе уноси оштре субјективне импресије. Хладноћу алпских хридина асоцијативно пореди са интересовањем и жудњом за женама. Из експресије поново лако запада у импресивне слике персонификативне сличности са људском душом:

„Сваки низ ових брегова изгледа да је стао између нас и нечега бољег и нежнијег. Све је огромно и све је хладно, и све је или веома тамно или веома светло. Ти контрасти тиште душу и спутавају мисао. Ако сиђем у долине које су овде тако дубоке, мени се чини да сам утонуо; а ако сам на висини брегова, чини ми се да се више нећу умети да вратим кући. Ове невероватне импресије из Алпа избезуме првих дана човека с југа. Осећам да ће ме ове студене тамне ствари изменити из основа. Престаћу бити добар и нежан; омрзнућу музику и стихове; нећу се вратити некој жени коју сам волео, и поћи ћу за другом без љубави. Нећу више умети да се дивим осим ономе што је страшно; ни разумети лепоту у којој нема горчине; ни узбудити се за нечим у чему нема одрицања и бола.”

Исидора Секулић се са прикриваним одушевљењем женског писма пење норвешким брдима и планинама загледа на персонификацијом и оноματοпејом у разуђено приобаље затона и фјордова, са љубављу сликајући људе:

„Кад смо се попели на висину, угледали смо слику од које је души било лако. Без звука сегиба до дна плава вода фјура, расула се острва, размрвиле се шере, а између њих, у хиљаду лађа, чамаца и барки повезли се на море и слатка беспослица и тешка борба за живот. Понегде, где се затон увукао у тврди камен, чујемо како се тајанствено договарају дубине воде и грозоте мрака. Пљусак, прскање, расипање кристалних капљица, пена и затим тишина. Ситно обиграва вода око шиљастог камена и не да му да се суши.”

Љубиша Ћидић своје путописе пише доживљајно и аутобиографски, а по датумима, и дневнички. Као што су познати српски путописци писали писма, тако Љубиша Ћидић пише дневнички. На прво место у путописном триптихону поставио је посету Милешеви и путопис настао 2014. године. Ретроактивно ће кренути на

Сицилију и забележити дневнички путописни оквир од 17. до 23. априла 1986. у Финску путује половином новембра 1983. године.

Описи са путовања су аутобиографски највише, али повезано са биографским чиниоцима људи са којима се дружи. Из записа се исказује беспримерно дружељубље и успех у раду и животним приликама и неприликама. И у путопису о Сицилији писац је пре свега дружељубив, а описи природе су скрајнути или изостављени. У путопису исказује утиске о људима, повезано са друштвеним и културним разлозима путовања:

„Покушавам да пред одлазак у Мазаро дел Вало, на четврте сусрете медитеранских писаца, понешто урадим за моју Багдалу. Носим рукопис антологијског пресека новије генерације српских песника, у преводу на италијански Марија Кинела, који је пре пар година био мој гост, а Роландо Черта, мој домаћин, у начелу је прихватио да изда такву књигу” (86).

Путописне дневничке странице читају се и и разазнају у прелету биљних врста, каква је свуда растући дуд. По људима и биљној насеобини распознају се и рељефни крајолици италијанског острва Сицилије у Средоземном мору, са главним градом Палермом и вулканом Етна. Географски и рељефни топоними путописца интересују у складу са циљем пропутовања, а то је књижевност српских песника који су, заслугом Љубише Ђидића, тадашњег директора и уредника крушевачке *Багале*, продрли у италијанску и светску књижевност, као што је италијанска превођена и објављивана у *Багали*. Књижевни посленици су се дружили, а градови братимили.

Са високом интонацијом поетичности и надахнућа Ђидић описује своје пропутовање Финском, земљом испод Северњаче. Песник Ђидић лоцирао је ову земљу богату људима добре нарави и високе уметничке вредности четвротактног осмерца песништва *Калевале* испод астрономског назива Северњаче, поларне звезде која близу северног небеског пола стоји непомицна, и тако је различита од осталих звезда.

На свом путовању Ђидић одређује географске и међудржавне координате ове земље ирваса и Деда Мраза и, са нешто мање ироније и меланхоличног сарказма, описује и њене рељефне особине, и даље не без поређења са Србијом и српским народом, са српским ратоборним менталитетом и страдалничком прошлошћу, али увек стајући на страну слабијег и онога који страда од осилених и снажнијих. Када се тако разрачуна са историјским догађајима и ратовима, даје, на исти доживљајни начин, бриљантне описе крајолика Финске, јединствених по особитој, доста егзотичној, ле-

поти. На тај начин се сврстава међу, већ помињане, најлепше примере путописа. Коментаришући приближно бројање 60.000 језера у Финској, земљи благе висоравни, испољиће суштинско родољубље и човекољубље, са којима наступа и иступа из земље коју знажицељно походи:

„Наравно, они који су их избројали слагали су. Пристојније је и културније рећи: безброј језера! Јер тамо горе на Северном полу нико не зна кад су се заравната снегом истински отопила, кад су се спојила или раздвојила у игри природе. А можда негде још извиру. Кад у ову земљу дође лето, навре као лудо, чак и веома топло, али најалост толико кратко да га ниједан странац неће тако доживети. Осим Финаца. Њима је 20 степени благодет!” (120).

Присна поетизација путописног одушевљења највише се изразила са путовања по Финској, налик путописном стилу Исидоре Секулић са њеног пута по Скандинавији. Ђидић инсистира на људима из Србије и Југославије који су, као изасланици српске културе, у светским пространствима повезивали домовину са светском културном баштином. Ђидић је посленик крушевачке *Бајдале*, за коју је, даровитим смислом за комуникацију са људима, проналазио текстове и древних латиноамеричких народа Маја и Инка. Асоцијативне везе финског пејзажа и српских јастребачких шумовитих предела дочаравају пејзажне одлике финских и руских предела. У описима налази праве, пробране изразе, за суштинска значења типичних климатских, географских и етнографских својстава Финске. На две странице које деле текст су *Фински мојиви*, брезовитих и планинских и затонских предела.

„Тако сам у Финском заливу прво доживео Голфску струју. Некако ми је мирисала на топлу маховину коју је последњим дахом испирала голфска киша.

А тамо ка континенту, Финска вас ипак дочекује чудним спектром прозачности.

Да ли зато што су у дубини њене земље зарила језера бљештавим огледалима мамећи у своје зелене вирове и ово прозачно хладно северно сунце? Да ли су то рефлeksi који титрају од белих бреза што се смењују у треперењу до у бескрај земље горе ка полу? Брезе никад нисам могао одвојити од Русије, макар да сам их тајно волео на Јастрепцу, а и овде, већ дубоко у финској земљи, непрестано сам мислио на руски пејзаж” (124-127).

Књига *Путописни џиријих* Љубише Ђидића је илустрована енциклопедија података, знања и најизворнијег облика сазнања о животним и друштвеним приликама времена у коме су три путописа настала. Сама реч триптих је грчког порекла и значи „од

три плоче или дашчице”, аналогно броју три, тј. носи значење тросрук. Ова књига поставља загонетку: који је од три путописа у њој средишњи део путописног слоја, кад се зна да је триптихон трослојан, две слике са стране и једна, главна слика у средини? Ђидић је с разлогом истакао Милешеву у први путописни и родољубиви план, јер је стожер родољубиве српске националне слике у средишту између две споредније, али исто тако значајне, српске и југословенске слике у два крила, у којој је, као и у средишњој, српство и борба за српски национални успех и идентитет најважнија родољубива и родословна брига. Стога се може рећи да су ови Ђидићеви путописи аутобиографског и родољубивог жанра, са знатним учешћем врло даровите поетизације естетског и стилског поступка, што путописи информативне намене немају у толикој мери. Иако су Ђидићеви путописи препуни имена знаменитих Срба који су расејани по свету као амбасадори српске културе, са којима се он програмирао и са друштвено-културним разлозима сусреће, то не смета естетској вредности путописа у целини, већ природојае људској бржности и дружељубљу, због чега се овакве врсте путописа и стваралачки усмеравају према читалачкој публици. Национално родољубље, коме припадају бројни ликови, доживљава се у триптиху као на првобитној подлози од три спојене таблице са воском на површини, на којој је писана књига која се затим могла избрисати и написати нова. Бројни ликови истичу не само дружељубље, пословично за српски народ већ и људске одлике које се стапају са пејзажима, као са манастирским фрескама у сазвучју молитвене древности. Путописни триптих опомиње поетизацијом националног бића српског народа да је родољубље националног бића тесно повезано са сваким човеком и са сваким пределом на коме обитава, непрестано мислима у родном поднебљу и на кућном прагу, добро чуваном и браћеном ратничком прошлости рустикалног српског ратника. Историчност је најтипичнији квалитет путописног триптиха. Она је исказана поетично, родољубиво, али и са ироничним нагласком, и уз присуство меланхолије и сарказма. Трајну вредност Ђидићевих путописа у овој књизи чини искрено национално родољубље, поетизовани стил, и јарко осветљено одушевљење и занос који постају одлика свих који су његови присутници у књизи, као и љубитеља путописа из саме читалачке публике.

Зоран М. Мандић

КЊИГА У КОЈОЈ СТАНУЈЕ ЖИВОТ ПОЕЗИЈЕ

(Ристо Василевски, *Оџици свесној, филозофеме, аноџиације, црџице, Арка*, Смедерево (извршни издавач), **Матица македонска**, Скопље, **Ободско слово**, Подгорица, **Херцеговина**, Требиње, **Штампар Макарије**, Београд и **Newpress**, Смедерево, 2016.)

Читање књига Риста Василевског (1943) нарасло је до мере озбиљног суочавања са карактерима и карактеристикама наслова једног замашног опуса у коме са билансима и балансима различитих жанровских опсервација, па и и чврстих ауторских одређења, врве гласови поезије у сазвучју са комплексним дистонацијама: тематски разуђених паракопа, разнотоних аноџиација, језички утегнутих афоризама и свих осталих захвата уз помоћ којих је њихов аутор, као песник, преводилац, антологичар, есејиста, издавач и књижевни критичар по потреби, градио оригинал свог аутентичног реномеа, па и овоземаљског стваралачког и академијског алибија. И све то међу све вишим и агресивнијим таласима дигиталне андроид епохе са сасвим другачијим начинима сумирања персоналитета појединачних резултата у односу на „класичне“, умногоме превазиђене литерарне и књижевне кодификације, поређења и вредновања изабраних примера у фокусу промишљања генетика различитих фигура феноменологије. Бројни захтеви, које покренута производња изабраних дела Р. Василевског поставља у читалачком пољу, уочљиви су и у њеном седмом тому: филозофема, аноџиација и црџица, објављеном под заједничким насловом *Оџици свесној*, и то под одређеним „притиском“ својеврсног „упутства за читање“ у којем се аутор излаже ризику самоиницијалног обликовања лика читалачког разумевања апострофирањем филозофске флоскуле која гласи: „Не треба тражити себе у другима. Треба пронаћи друге у себи.“ Негде при крају овог тома ово „упутство“ настоји да се раздужи терета филозофских и филозофемичних хипотека речима: „Не треба волети само себе, већ треба волети друге, на начин да заволе све остале.“ Сучељавање мисли из ова два цитата читаоца могу да одведу у неколико праваца разумевања „отисака“ као трагова који имају своје локаторе и линкове са фемама као „тајним језичким и семантичким организацијама“ разнородних филозофских поставки, које се баве многим изборима, дефиницијама и супростављањима интродукцијама вибрација и пулсација унутрашњих гласова. Овом књигом Василевски у извесном смислу

тумачи своју поезију као рекет „око бачене кости око које се често окупи чопор паса“, при чему, за разлику од људи, рекло би се читалаца, они никада себе не повреде толико да се више никада не окупе, чак ни око нечег много већег и важнијег“. У тој намери он и истиче у „напомени аутора“ да је „свака филозофема, анотација, афоризам или цртица комад глине који у сваком тренутку може добити нови – бољи или лошији – облик, као што и сваки драгуљ сваким новим брушењем може добити лепши или ружнији изглед, а с тим већу или мању вредност“. Да ли се то истицање уплиће у послове ДНК анализе његове есеморфне поезије, нарочито у „огледалима“ из песмозбирки *Давање облика*, *Лисћање времена* или *Ирање љавом*, или је у питању „искушење“ са путовања од „нултог“ до „свесног“ времена у чијим „ботаничким баштама“ језика расту експерименти свести која управља човековим животом, здрављем и успехом? У тим „опитима“ веома је важно за сваког озбиљног писца да у својој литератури истражује како то ради и функционисање људски ум. И шта је то што усмерава и дефинише нивое тела текста, као и његову жанровску чистоту? И осећајност.

У својим *Ојшцима свесној* Р. Василевски уз помоћ комбиноване језичке технике промишља досеге свесног кроз категорије аналитичности, рационалности и критичког става. Размишљајући о вредностима овог наслова сетио сам се да је у поговору књиге огледа *Биће, смисао звезде* њен аутор Зоран Видојевић записао: „Веома давно постављено ми је питање: „Чега има у књигама?“. Било је обојено ироничном шалом човека кога су, очито, оне одбијале. Привлачио га је, како се међу људима те врсте обично каже – „живот“. Не знам шта су они подразумевали под том тешком и неухватљивом речју. Но, тврдо сам веровао да се у њиховом видокругу живот сводио на празнину која се попуњавала лажном изворношћу паланачког духа. Био сам, ипак, престрог у том свом ставу интелектуалистичког презира, јер велико је сиромаштво бити само човек књиге. А још веће бити човек без књиге и мимо књиге. Нити сав живот стаје у књиге, нити књиге као такве доносе усахнуће живота. Вредна књига је оваплоћење духа. А људског живота нема без његове духовне стране и дубине“. Зато се *Ојшци свесној* Р. Василевског могу означити као вредна књига, која проноси дух свог аутора на интелектуалистичком путовању од „нултог“ до „свесног времена“. И тако је треба читати. И као такву препоручити другим читаоцима.

Милица Миленковић

ЗВУЧНЕ ТИШИНЕ

(Владислав Јовановић, *Реквијем за моју сестру*, УКС, Београд, 2015.)

У вишегласју савремене српске поезије, издваја се један особен, рафиниран и осећајан глас – поета Владислав Јовановић. Ретко доследан у својој поетици и, по тематици и по стилско-версификаторском стваралачком поступку, овај аутор је остајао годинама и деценијама непримећен, у сенци своје блиставе дипломатске каријере, од амбасадора до министра. Онима који су га ближе познавали није измакла елеганција и деликатност његове личности, а то су управо, може бити, манири изведени из вршења тих одговорних функција. Зар се не сме и не може рећи да је по вокацији, у њему сједињен песник и дипломата, препознатљив по било ком трагу свога деловања и делања?

А расплићући чворове поетских недоумица, крећући се по ивицама хировите дипломатије, Владислав Јовановић се и (не)намерно и (не)вољно нашао на оним судбинским одредницама које су подносили Јован Дучић и Милан Ракић, па и Растко Петровић и Милош Црњански – песници-дипломате. Није претенциозно том квартету великих песника прикључити макар и асоцијативно, песника Владислава Јовановића. Њихови животни путеви их зближавају, а поетски ток, макар и у далеким сазвучјима носи и буди ову помисао. Изоставимо и лишимо се намере да у естетичким и другим вредновањима њих изједначавамо. Останимо на горком и сувом хлебу поетике који су изабрали.

Оставимо по страни ону опомињућу мисао да се од великих осећања не ствара велика уметност, па ни поезија, али поезија Владислава Јовановића, у књизи *Реквијем за моју сестру*, је тугу и бол за прерано умрлом сестром са филигранским умећем превела, преточила у поетско ткање, као што се златним нитима ткају најфинија платна. Светли су примери када се крик и јаук синтетизују и изражавају као осећање узвишеног поштовања мртве личности и њеном сенком се натапају свакодневни, али вечити тренуци сопственог бића.

А када се чаролија **сестре**, њеног лика и бића, обзнани „на разбоју времена тканом, а не заточена у мировању неповрата“, онда се бришу границе видног и невидног, чак самог живота и смрти и она траје митски очувана, недодирљива за било који изазов смрти, а камоли живота.

Привићење ли је, или се чудо догађа, тек песник не сустаје, поразу се не предаје. Живи и памти – „длетом грознице месечину резбарим“, признаје свог сненопис:

„И сад њено име исписујем и прошаптавам кад се сенке повуку и дуги дан прилегне.

И сад је назирем у чежњи и виђам, кад спавам. Али кад миром све замукне и тишина слегне, ја се будим, и слутњом заборав подрхтавам.”

Зато и сме да буде озарен, јер „*још те очекујем у јолусновима свиђања*”.

Песник се не бави дескрипцијом свог јада, своје чежње, свог јаука. Он улази у само суштаство, у стање душе која је удвојена једном смрћу, а опет принуђена да другом половином живи. Те невидљиве сузе се круне у бисерима стихова који не оплакују, који васкрсавају једно непрежаљено биће. А та смрт је начела и њега живог и повела горким путем борења против пораза заборав, заточеног у прадавну мисао о неуништивом трајању. Јер, ако смрт живота не може да васпостави царство мртвих, може као енергетска снага да све претвори у предање и трајање. То трајање је и ослонац живог, који се њим куне и у њега се заклиње.

Песник Владислав Јовановић, аутор једног романа и три збирке песама, сачинио је књигу *Реквијем за моју сестру* из свог претходног песничког опуса, додајући му и неке нове, први пут сада објављене песме. Тоје препознатљив, дирљив рукопис којим он плете своје емоције, поштујући могућу сродност и очигледну носталгију.

Можда би песма *Реквијем за Ноел са бриселској Grande place* могла да буде синтеза ове ирационалне поеме о љубави, која има моћ да негује живот упркос смрти, да васкрсава и сједињава рањене и располућене личности живих. Јер како другачије чути и осетити стихове из поменуте песме:

„Чак и сада, док те назирем на избледелој траци од тутњаве времена повучено се сабирам / не одупирем се кратковечној, варљивој бонаци / у твоју бајковиту нестварност не дирам.”

Персонализација ове меланхолије је непотребна, као што су сувишни и коментари истинитог или умишљеног. Остаје један профињени елегички одзвук бдењима над сестриним ликом.

Владислав Јовановић се са (не)закашњењем обзнањује у вишегласју српске поезије, али ће његов звук бола и ускраћена љубав према сестри бити задуго препознатљиви. Ова поезија као да је са протеком времена добила својеврсну позлату, а оне тишине које настају после читања звучних рима као да продужују њихово трајање у слуху.

И као што неки детаљи људског понашања и облачења никад не излазе из моде, сведочим да ће елеганција стиха, са рафинманом однегована мисао у могућем људском клонућу пред неминовношћу и оштрином бола, учинити да се поезија Владислава Јовановића и књига *Реквијем за моју сестру* читају. Увек сапатнички и у – тишини, лечећи тугом и самоћом.

Милијан Десићовић

ОСОБЕНИ СВЕМИРИ НЕЖНОСТИ

(Верица Тадић, *Прелудијум зебње*, *Легенда*, Чачак, 2016)

*У младосћи се нема времена
за свети око себе,
и да се само у своје срце.*

Десанка Максимовић

Фикција има смисла тек онда када додирне истину. Једна од остварених фикција је и поглед у срце. Тај преиспитујући поглед, доживљаван као страст, али као страст према страсти, који је у бити љубав, са пуним интезитетом доживљаја, задржао се и у песничкој збирци *Прелудијум зебње*,¹ Верице Тадић. Ако трајање те страсти пратимо код ове песникиње, очигледна је њена страст према поезији.

Рекох да се ради о преиспитујућем погледу, отуда и прелудијум зебње, који баштини одласке и неизвесности, али и то да је остало „име / у јастуку / ушушкано“. У основи ово је љубавна поезија филозофског начина гледања, без имало патетике и сладуњавости. Како то у роману *Ада или сѝрасѝ*, каже Набоков, и код Верице Тадић „деталј је све“, а тај деталј је жива снага љубави. Код Тадићеве многоструког значења појединих деталја, осим естетичког доживљаја, предочава како одбрањене, тако и срушене емоције, чије датуме „на / свадбеном / колачу / млади / Месеѝ“ уписује. У књижевном смислу то су важни деталји, утицаји како из митолошке, тако и биолошке биографије. Отуда, на моменте, уочавамо благу барокност која се просто заклонила у графичком предочавању неких песама. И овде се потврдило оно што је Васко Попа говорио „да се поезија не објашњава, она се чита“. Читањем поезија се сама објашњава свом читаоцу, али, притом, она тражи упорног читача, повратника који понавља читање све дотле док се и сам не нађе на подочњаку неке песме, одакле се све боље мисаоно дотиче.

Једно такво, и сасвим необично, искуство није ништа друго до оригинално самоспознавање поезије, утапање у њен словоток и речиказ. Заправо, ви не морате бити музички инструменталист да бисте створили и дочули „харфе лахора“, али у души морате помало бити песник да бисте звуке те харфе регистровали кроз

1 Верица Тадић, *Прелудијум зебње*, *Легенда*, Чачак, 2016.

поезију или је препознали у већ затегнутој струни на исповедној емотивној лири. Графички, ова поезија се степенасто узвисује и сваки њен стих, а он је изломљен по замисли поетског архитекте, има степениште и стамениште на које се ослањају импулси зрелих мисли. Стихови су сабијени до значења, у сентенце скоро. Графички след просто мами пажњу читаоца, који прво тражи кључ, камо и куда поћи. Откривањем те показане скривалице, у новој датости он више није: „Усамљено / И / мало ЈА”. Песникиња је то показала комбинацијом стихова и сигналистичких средстава у графички:

Твоје ЈА

е

и

с

а

р

И њостиаје

веће ој њебе,

записала је Верица Тадић у сликовитој песми *Најсјајнији светишник*, славећи љубав уводним стихом-сентенцом: „Када волиш / као век цео / дан ти вреди”. Одбацујући сваку официјелну временску стварност, песникиња свој животни век чини далеко рационалнијим, по замисли створитеља, у односу на стање колико га савремен човек дотакне и бива у њему. Ма колико, а то песникиња ненаметљиво показује, ова збирка била рапсодија страсти, како у телесном, тако и у књижевном сједињавању, она никако није лишена зебње, али ни наде. Наду чине ликовно-поетске перцепције емотивног простора у коме се, под ознаком безречја, затеже естетичка струна. Тако овде откривамо хармонично уметничко тројство: слика – поезија – музика. У комбинације тих гласова „умешан” је пре свега осећај који ствара особен свет поетике. Ту је, може се још казати, дошло до приметног самопроширивања доживљаја песама. Занимљив је начин како Верица исказује своју сумњу а да не помене ту тескобну одредницу: „Бићу увек / топли егзил / За твоје / бездомне истине.” Бездомност је овде лирски киго, реч која наговештава право значење поруке – сумња. Међутим, љубав је заслужна за понуђени егзил. Исписујући на меридијанима душе своје промисли, Верица Тадић је у сагласју са декартовском визијом света („Cogito, ergo sum” – „Мислим, дакле постојим”), али и

са хришћанском истрајношћу у стрпљивости и достојанственим мирењем са сваким губитком.

Без обзира што доста тога противуречи савременој психоанализи, „страсти треба зауздати“², а то може само поезија. Јер, и кад страсти сагоре, а оне имају хиљаду живота, и тад „свако сâм / своје победе / и поразе / дочекује“.³ У крајњем, пораз је релативан појам, можда заблуда победника, јер нема те победе која није и пораз.

Занимљиво је овде и виђење смрти, оне коначне. У пирамиди живота смрт је, показаће то поезија, немоћна и доброно грешна:

*Смрт̄ је коначна
када хиљаду мене
умре у хиљаду њебе.*

Ова стиховна сентенца важна је нашој гномастици. Таква посвећеност створила је особене „свемире нежности“, показујући на микроплану свемир два бића од којих је „свет мањи“. Ту је песникња у филозофском, па и у антрополошком смислу показала један удес данашњег човека и данашњег света, удес који никог од нас није мимоишао. Као да и сама наука одавно више нема времена да се бави позитивним страстима које наша песникиња уграђује у љубав. За науку је научно и мисаоно представљање света ближе теорији хаоса. Свет мора своје огледало ставити пред себе, а не иза себе. Јер, ако је човек празник света, њега треба и славити, а не стварати хаос у коме ће човек нестати. На микроплану, опет, Верница и на то подсећа:

*Ако ѝразник сам
буди моје славље.*

Коначно, опомиње она, треба поставити „светионик на континенту бића“, у коме ће кроз љубав нестати оно егоистично Ја. Тако ће страст мржње бити замењена страшћу љубави, љубав ствара нове светове. Ипак, мора доћи до обретенија, до стварања новог света, у коме ће бити слободан лет за „ласте наших руку“. Сва поетска реторика Вернице Тадић своју гласност је усмерила на побољшање живота. Место уметности, тако и поезије, у том смислу је веома значајно. Уосталом, „прво сазнање света у основном представља наука,

² Каже Новица Милић

³ Нешто слично промишљао је и Гете. После једног раскида са вољеном девојком, написао јој је у писму: „Суђено је да своје улоге у животу одиграмо свако за себе, и ми ћемо то без тешкоћа извршити.“

друго – уметност. Уметност не преноси отисак света већ, такорећи, удешава експеримент, ствара ситуацију. То сазнање ствара посебни, други свет”, како је записао Дмитриј С. Лихачов. Ослоњена на тај моменат, Верица Тадић често поетски сања и неостварен свет, свет свесдржајне љубави, свесна да „Живот је дневник / у који љубав уписује / своје доласке и одласке.”

Сложићемо се да је само земни боравак изванредан и да је кратак. Онда се питамо, какав то удес тера човека да ту краткоћу учини још мањом, посебно другом? Наносећи жртви штету, зло није свесно да то чини и себи. Природа је учинила све да га у томе освести; најалост, то се догађа сасвим касно. Читајући овај рукопис и на другачији начин него што је песникиња замислила, видимо како њена поезија упорно пали „светло наде”, да би амајлија љубави заблистала у свим очима. Већег стадијума живота који човек може да надвиди, од љубави нема. Љубав можемо наћи, најпре, у себи. Из себе је емитујемо и ширимо у друге људе и друге светове. О повезаности са природом и свеколиким окружењем пева и Верица Тадић. Свепрожимни процвати у „многоликости живота”, то је оно што Тадићева флуоресцентно обзнањује, ширећи космос љубави у чијем је средишту посвећеност човеку: „ Шта је живот / И чему лепота / Ако се не можеш / целим бићем / Другом бићу дати.” Живот на земљи не бисмо смели прихватити само као овоземаљску авантуру јер живот је по себи физика, а „најзначајнији хеуристички појам у физици” (по А. Б. Магдалу), што је важно и за живот у поезији, јесте лепота. Лепота се и остварује блиским контактом између бића.

Ма колико Тадићева своју вољу прилагођавала одрицању, она верује у срећу на земљи. Њена свест бира оно што ће бити у сагласности са продоховљеним бићем. Често се нечем другачијем опире ћутањем. На њеним уснама „ваздух плеше”, а „васељена пева”. Нико није боље употребио асоцијацију на вечност од Верице. „Ларве / тренутка / У / лептире вечности прелазе.”

Доста тога увечнила је Верица Тадић. У свему, а све је прелудијум, уочљива је њена мудра доброћудност, човечност и искреност. Сва обраћања и све поруке су кристално логичне, са јасним импулсима живота, његовог трајања и настављања: „Две се / половине вековима / траже.” У том тражењу наша песникиња релативизује димензије неспокоја и смиреним гласом буди ум речи како би решења избегла сваку иронију.

И јесу. Овде нигде нема ироније.

Мирко Јаковљевић

СМЕДЕРЕВО – ГРАД ВРЕДАН ПАМЋЕЊА

(Томислав Стевановић, *Кад се ужелиш Смедерева*, Удружење књижевника Србије, Београд, 2016)

Књига *Кад се ужелиш Смедерева*, која носи и поднаслов „Како остати Смедеревац у сто лекција“ узбудљива је интимна исповест Томислава Стевановића. Смедеревски писац, дугогодишњи директор Историјског архива, који је свет спознавао са обала Дунава, затим се препустио херцегновским таласима и поново вратио завичају остајући у склопљеном смедеревском културном мозаику. Његова интересовања су музика, књижевност, сликарство описано необичним, а опет тако препознатљивим стилем старих мајстора писане речи попут – рецимо, Нушића. За Стевановића је сваки педаљ смедеревске земље светиња. Сећа се распукле Тврђаве, Петријевског потока, Рајкине куће, аутобуске станице, Давидовићеве улице и хладног пива у „Пролећу“, Улице краља Петра, која испусти душу и поста паркинг за столице... Оживљава утиске дечака код баке у Друговцу, „где у амбару нађе ујакову виолину и наслуша се Јаворкиних богорадања и како надничари вечерају своје приче“. Касније је свирао и усну хармонику – тзв. музике, па хармонику. Тврди, „да имам пун бућелар живота, све бих потрошио на виолину. Овај сам на људе проћердао“. Томислав се сећа и дана одрастања у немаштини, мршаваг детињства уз хлебове „филоване“ пепелом, попару, саламу, мармеладу, са љубављу помиње баку Вукосаву.

Сећање на првог учитеља је увек жива слика. Пишчев први учитељ Драгољуб је, гле случајности, његов отац. А учин син у то време, па и данас, био је посебан. Некако су се та деца издвајала од других бака. Бар по уредно опеганом оделу. Да! И писац ових редова био је учитељско – наставничко дете. Сећа се Стевановић и обележавања обичаја на Светог Николу. И данас памти задужења која је имао „за свећу испод капутића до куће“, обележавања Бадње вечери и чување Христа у себи, литије најлепших молби за напредак, као и времена „после Другог светског рата пуног подозрења и забрана“. Смедерево је град који, по Стевановићу, има још времена попут Смедеревске тврђаве, Благовештењске цркве, како Аустријанци записах у картама из осамнаестог века; ту је и Језава и ада и кеј и Царина и необичне љубави и везаност Смедереваца за племените животиње – коње. Аутор се сећа и пецања и светског

првенства у риболову, плаже код Металора и помисли понекад на Добривоја, који, према писцу, можда једини са словослагачем (данас бисмо рекли преламачем текста) чита поезију кад се ужели себе. А кад Дунав процвета и испливају алге, подсети се писац и првих љубави иако су „одавно у пензији, а и завичај је остарео”. Југово заузима посебно место у сећању писца. То је краљевско место и за првомајски и Ђурђевдански уранак, поред кога „протиче Дунав са љубавницом Савом, где играју Штрауса, и где бродови журе на безбедном растојању”. А умео је Дунав да потопа и узводне земље и да заледи и да се тада прелази „путем који им показа Свети Сава”. Туда су и вукови долазили и остајали. Греју Стевановића „Смедеревске јесени” пуне грозба и вина: скадарке, хрскавца, прокупца, гаврана, дренка, динке, тамјанике, напокон смедеревке – којим се дезинфекује туга.

У књизи Томислављеви снови претварају се у јаву и враћају време када се ходало на штулама, и ФК *Голубар* делио терен са кошкокама. Када се играло на мале голиће од школских торби и када „Кенеди погину у нашем новом телевизору”. Писац Стевановић је, уверен сам, одлучио да се сети сваког детаља. Исписује како су текли школски дани у Техничкој школи и које су згоде и незгоде збијали Тика, Станојло, Зоран Бизон, Божа Минић...

А град који није имао корзо?

О њему никада неће бити написана књига сећања. Смедерво је имало корзо – „постељу за причу”. „Девојке са стране. Пожаревљанке најпожељније. Уображене. ”Смедеревски дуд је посебна прича. Запамтио све: „Надрастао своју висину, мало сув, мало озеленео, забетонирано ћути. Бетонски солитери око њега, а он виши од њих. У инаг”. На овом месту остајем без текста... Сачувао је писац између корица и причу о живој води, железници, бакалницама и сељачким шапутањима „... вама жито, нама слама...”, староцрквеној мали – првој калдрмисаној, школи „Димитрије Давидовић”... Сећа се, с правом, Женске школе, болнице... филмских пројекција, Силване Мангано, Ван Хефлина... Читајући редове Томислава Стевановића, не можемо да се отлемо утиску да он једноставно уме да сањари и да, данас је модерно рећи, афирмише „драгоцен живот који узмиче непрестано”. Управо део књиге посвећен старим смедеревским здањима, обнови вароши, потоњем бомбардовању, периоду између два рата и „шездесетосмашима”, па и смедеревским нерадницима, јунацима Мишине кафане, али и „Сартиду”, исписан је мајсторским умећем тако „да потврди, допуни и сачува од заборава”. Посебно треба издвојити текстове посвећене Димитрију Давидовићу, Милану Јовановићу Стојимировићу, Радивоју

Лоли Ђукићу, Наталији Цветковић, Милораду Драшковићу, Браниславу Нушићу, смедеревским добротворима и Добривоју. Да му не помињемо презиме, пошто ни Томислав не помиње презиме, да управо писца не би разумели. Искрен је и сам писац када каже „да не казује где је Добривоје, да не би Моравау наљутио јер ће она знати и награду да му уручи“. Писац ових редова такође тврди да ће знати Морава, јер познаје ту реку. А сећам се и Смедерева с краја осамдесетих и почетка деведесетих. „Ко све није глачао смедеревску калдрму“, пише уважени писац. Ја додајем, чак и моја маленкост. Имао сам, додуше, тада и друга интересовања, али ме овог лета господњег 2016. књига Томислава Стевановића подсети да сам на неки начин и ја био део смедеревске приче, и то оне урбане, градске и да сам се ужелео тог града. Додуше, нисам савладао сто лекција „како да останем Смедеревац“, а за животну утеху, далеко више лекција није ми помогло да научим како да се задржим и у својој Јагодини. Оно што морам и знам јесте да проширим знања и истражим опус Милана Богдановића. Само да и Томислава и Добривоја и мене „неко, најзад, не прегази коњима“. На крају треба рећи да књигу Томислава Стевановића, *Кад се ужелиш Смедерева* у својој библиотеци треба да имају Смедеревци који брзо заборављају ко су и одакле су, али и они који знају да овакве књиге чувају породицу на окупу и чине је дуговечном. Имати и прочитати ову књигу много је лакше него бити један од оних „који ништа не знају. Они не морају ништа ни да забораве“.

СИМПОЗИОН

Драгана Лилић

ПЕСНИК И ГРАДИТЕЉ ЉУБИНКО ЈЕЛИЋ:
УНУТРАШЊИ ПРОСТОРИ СВЕТА СУ И МИТСКО
МЕСТО ПОВРАТКА

Песник Љубинко Јелић рођен је 1932. у Шаранима код Горњег Милановца. Дипломирао је на Економском факултету у Београду. Једно време живео је у Минхену. Бави се градитељством и пројектовањем, а повремено и издаваштвом.

Објавио је следеће књиге поезије: *Исход усијаних чекића, Пустиошник, Маични њрштен, Сејачеве блајосћи, Одолио – одоздо, Изирев чудесној, Градигељев именик, Горко семе, На рубу њељасћој њоља, Ближе леденику, Узиђивање, Чај за суседа, Около њезда сненој, На небу друјом, Анђео у сћакленику, Градња и ојсене, Блајодатно самојасје, Сабране њесме* у четири књиге.

Песме Љубинка Јелића преведене су на немачки, италијански, румунски, македонски и руски.

Заступљен је у више антологија српске поезије и награђиван је за поезију.

Члан је Удружења књижевника Србије и Европске академије за културу и уметност.

Живи и ради у Београду.

Градигељев дневник је врло необичан наслов за књију њесаме. Несумњиво је да се њод метафору градигељ може њодвести и градигељство кроз њисање њоезије, ња њијак, Ви сће заисћа градигељ. Занима нас зайраво, може ли се биојрафско одвојити од уметничкој?

Можда није наодмет одмах на почетку упозорити, ја сам формално економиста, љубав према писању поезије појавила се још у раној младости. Градитељством почињем да се бавим у предузећу у којем сам почео да радим слушајући инжењере, архитекте, учествујући на пројектима, а касније и сам изводећи радове, постајем градитељ. Моји радови су резултат сазревања унутар властитог света кроз време, посебно песнички... Носио сам их у себи и одлучио сам да их напишем. Ја се не бавим поезијом, она се бави мноме, а када вас то питање означава и води, то значи да гледате у игру а не у људе. То би значило да се крећете у простору „метаигре“ као по фугама између коцкица како би се држао одмак од ситуације, од себе и од других. Мислим како је реч о истраживању, о покушају да се живи аутентичан живот.

Ви и као ирадиитељ и као песник рушиите уобичајено поимање стварности, одакле долази Ваша вишталности, односно да ли је молив пресудан да се дуо стивара и у свему буде друичији ?

Да бих живео, почео сам као врло млад да радим, временом сам схватио да треба да радим да бих остао млад. Схватио сам да ћу остарити ако престанем да мислим. Одлучио сам, кад већ имам живот, нећу себи ограничити могућност учења. Ипак, човек стари у појединостима. Добро је док ти не почне старити душа, јер кад је тело већ истрошено и покварено, душа још жуди и сећа се, тражи и весели се, жели радост... И када прође жеља за радошћу, не остаје ништа друго до успомене и таштина... И онда остариш доиста, судбински и коначно, али ја још нисам спреман за коначно...

Предак у пошомку душе! *Да ли је по само конституција или и порука? Не чини ли Вам се да недостигаје свести о поме да смо и ми преци неким новим генерацијама и да недостигаје одговорности спреам поја, да свети генерално води рачуна само о овом тренутку и својој удобности?*

Чињеница, зато што сматрам да потомство сваком треба да одаје почаст која му припада. Наравно да смо преци, и добро је ако испунимо и ту коцкицу у нашем битисању. А како другачије, него да дише, када овај тренутак не садржи ништа више од прошлости? Значи, оно што налазимо у последици већ је постојало у узроку.

Колико је бављење уметношћу условљено материјалном основом, може ли се певати изразној стомака, или обрнуто, у изобиљу кад је човек пресасићен свачим ?

Ниједна крајност није добра, а и није карактеристична тачка полазишта за успех или неуспех у уметности, то нам показује живот. Могу рећи да никада нисам био сиромашан, али био сам без новца то је пролазно стање, мој дух ми није дозвољавао да будем сиромашан. Да, богатство вам може послужити, али може и подарити вама.

Свети је орезао у криминал, корупцију, воде се бесмислени рајови, а песници и даље сањају и веру се по недохваћним метафизичким сферама. Има ли смисла у ипаквим околностима певати о љубави, унутрашњим немирима и сл.?

Свет који су створили људи досадашњим начином размисљања садржи проблеме који се не могу решити истим размисљањем каквим је створен. Унутрашњи простор света митско је место трагања, које нас све повезује. Мења се кроз стремљења човечанства те постаје сфером нових недоумица... Истовремено, то је и митско место повратка... Кристали времена функционишу као крхотине друштвеног сећања које се наслеђују из генерације у генерацију као својеврсна архетипска баштина. Њу једино песници

могу исказати управо због метафизичке сфере која им омогућава даље прозирање.

Поезија је некад иницирала револуционарне њромене. Да ли је њеро савремених њесника ођуђело збођ недосђађика вере у њромене или вере у реч?

Вероватно су и савремени песници схватили да револуције не доносе људске слободе веђ нездраве међуђудске односе. И то више није изванредан начин да испричаш своју причу, причу коју сви чују, коју би сви разумели, можда чак и застали, заборавили, удахнули...

Критиђичари су као њосебан квалиђиђиђ Вашеђ њевања истиђицали метађфизичку димензију. Јесу ли њокађикад код Вас као грађиђеља и њесника у колизиђи стварно и надреално ?

Метафизичка димензија од нас тражи да идемо изван сензација и инстинката у дубину и ширину хоризонта. Не обмађујем себе да егзистенција почива само на материјалној димензији; значи, не сужавам своје мишљење на оно што могу перципирати, искусити. Уједињујем инспирације које упловљавају у мој дух из ствари и догађаја, из свих кутака егзистенције па тако и из градитељства, и онда су то целовите ствари. Значи, није нека колизија.

Грађиђељство данас су Србији, њриликe и неђриликe?

Тема о којој би се могло дуго причати у корист и против, за некога су прилике, а опет, некоме другом неприлике.

Живођни сан, остварен или недосађан?

Неко је рекао да треба знати поставити границе властитој амбицији, а ја бих рекао: „Зашто не желети“? Нисам одушевљен сопственим животом да не бих био близу властите судбине. Сађам! Тако ће неки делови мођих недосађаних снова остати заувек неречени, неиспричани, јер речи су слабе да би описале и то показале.

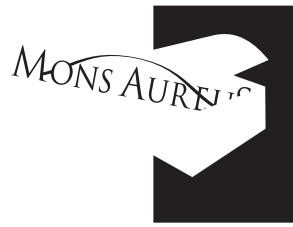
Љубинко Јелић

НА ВРХУ ЈЕЗИКА

Уместо
Сада да говорим
Најбоље је полако
Да режем сећање
А слажем циглу
по циглу на врх
језика омађијаног
изгледом грађевине
одавно измишљене
испод чуварних
анђелових
крила

НА КУЋНОМ ПРАГУ

Само дете,
Остарело у мени,
Затворених очију, може
Да разазна, шта се пре
Праскзорја, на кућном
Прагу, испочетка зачиње
И неспокојном погледу
Без остатка нуди.

БАШТИНА

Снежана А. Цвејковић

ПЕТИ ЈУН 1941. ГОДИНЕ У СПОМЕНИЧКОМ НАСЛЕЂУ СМЕДЕРЕВА

(Поводом 75-годишњице експлозије муниције у Смедереву)

Експлозија муниције у Смедеревској тврђави 5. јуна 1941. године најтрагичнији је догађај у историји Смедерева. Више стотина погинулих и разорено или оштећено главно градско језгро били су епилог ове катастрофе у Другом светском рату. У меморији Смедереваца тај дан уписан је црним словима, а обележаван је и памћен различитим називима: „Заветни дан“, „Дан незаборава“. Данас у Смедереву постоје два споменика који сведоче о овој трагедији: спомен-костурница са звоником на Старом смедеревском гробљу и споменик жртвама експлозије подигнут на Тргу 5. јун у непосредној близини несреће.

Спомен-костурница са звоником

Спомен-костурница са звоником на Старом смедеревском гробљу због сложености радова није могла да буде завршена за годишњицу трагедије, већ су радови завршени 22. јула 1942. године.¹ Обновом Смедерева руководио је Изванредни комесаријат за обнову Смедерева, који је био задужен и за израду спомен-костурнице са звоником. Идејна решења за реализацију овог споменика поднели су архитекте Момир Коруновић и Александар Дероко, а реализован је пројекат Александра Дерока (Београд, 1894–1988), једног од наших најзначајнијих архитеката и истраживача националне грађевинске баштине.²

Однос Александра Дерока према споменичкој архитектури заснивао се на схватањима да споменик треба да изрази једну идеју, „символично али без много приче, најубедљивије и на први поглед јасно“.³ Затим, да је добар укус основни услов за свако уметничко дело, да споменик не сме да буде под утицајем актуелне моде, а да „велика дела живе и изван свога времена и могу остати савремена свим временима“.⁴ Дероков однос према споменичко-меморијалној и фунералној архитектури пре изградње спомен-костурнице

БАШТИНА

1 Н. Јовановић, *Смедерво је било добро обновљено*, Смедерво 2011, 103–106.

2 З. М. Јовановић, Александар Дероко, Београд 1991; Изванредни комесаријат за обнову Смедерева, *Изградња костурнице, зграде чувара гробља 1941–1943*, Историјски архив Смедерво.

3 А. Дероко, „Споменик борцима у Луњевачком гају“, *Политика*, 7. јул 1979, Београд, 14.

4 Наведено дело.

Александар Дероко, Спомен-костурница са звоником, Старо гробље у Смедереву (фото: Љубомир Златановић)

са звоником у Смедереву, био је исказан на звонику Цркве Светог Димитрија у Битољу 1930. године, спомен-костурници сарајевским атентаторима у Сарајеву 1939, идејним решењима на конкурсима за изградњу Спомен-костурнице на острву Виду 1925, Спомен-капеле на Зејтинлику у Солуну 1926, надгробном споменику војводи Путнику 1927.⁵

За потребе изградње спомен-костурнице на Старом гробљу у Смедереву уклоњена је дрвена припрата цркве Успења Пресвете Богородице саграђена у 19. веку.⁶ Спомен-костурницу чини трем са полукружним аркадама које носе камени стубови и високим звоником у централном делу. Аркаде и звоник израђени су „робау“ од јаркоцрвене машинске опеке са фугама. Са све четири стране звоника квадратне основе израђени су крстови од плоча жућкастобелог камена. У горњем делу звоника изнад крстова налазе се четири полукружна отвора правоугаоног облика. Мањи камени крстови изведени су и на површинама између лучних отвора аркадног трема. Кров звоника и костурнице је од добро очишћене

⁵ З. М. Јовановић, Александар Дероко, Београд 1991, 63-94.

⁶ Изванредни комесаријат за обнову Смедерева, Изградња костурнице, зграде чувара гробља 1941-1943, Историјски архив Смедерево.

старе ћерамиде. На белим мермерним плочама које су постављене у портику под аркадама уписана су 485 имена људи страдалих у експлозији. На мермерној плочи на pročелу звоника, која је постављена на дан годишњице експлозије, уписан је следећи текст: „У име Оца и Сина и светога Духа тројице једносушне и неразделиве за сећање на ужас којим потресе експлозија шедита и муниције у Тврђави читав град Смедерево 5. јуна 1941. године и прве године, за вечну успомену на оне који том приликом животе погубише и чија су имена заведена под овим сводовима, за сталну опомену живима; да у страху Господњем век проводе, веру чувајући, наду не губећи, љубављу дишући, приликом прве годишњице од тог догађаја, у обнови града Смедерева, подиже се и освети овај звоник и ово опште хранилиште посмртних остатака пострадалих као и друге помрле браће и сестара раније на овом гробљу покопаних.” Спомен-костурница са звоником представља складну споменичку целину која оставља утисак хармоничном комбинацијом различитог материјала и свечаном једноставношћу. Пројектом је било планирано да се изграде и мртвачница и црквена канцеларија, али ови радови нису реализовани.⁷

Споменик 5. јун 1941.

На Дан Армије, 22. децембра 1973. године на Тргу 5. јун у непосредној близини експлозије откривен је споменик жртвама ове катастрофе. Одлука о подизању споменика донета је на комеморативној седници Општинске скупштине приликом обележавања тридесетогодишњице овог догађаја, а уметничка реализација поверена је академском вајару из Смедерева Селимиру Јовановићу (Крњево, 1926 – Смедерево, 2010)⁸, који је и сам био сведок ове трагедије.⁹ Средства за изградњу споменика солидарно су обезбедиле смедеревске радне организације и Општинска скупштина.¹⁰

БАШТИНА

Уметност Селимира Селета Јовановића надовезује се на југословенску скулпторску праксу прве половине 20. века са основама у класичној фигуративној пластици. Осећање мере и склада античке скулптуре дали су његовом опусу трајно обележје класично-монументалног. У фокусу уметничког интересовања опстајала

⁷ Исто.

⁸ В. Хорват, *Селимир Јовановић Селе, Скулптура, рејроспекција*, Музеј у Смедереву, 14-30. 9. 1999, каталог изложбе; В. Хорват, *Селимир Јовановић Селе, Рејроспекција*, 11. април – 11. мај 2008, Галерија савремене уметности Смедерево, Смедерево 2008; С. Цветковић, *Омаж Селимиру Селету Јовановићу, Mons Aureus*, часопис за књижевност, уметност и друштвена питања, 30/2010, Народна библиотека Смедерева 133-140.

⁹ „Сведочанство трагедије”, *Наш глас*, 25. децембар 1973.

¹⁰ Исто.

Селимир Јовановић, Споменик 5. јун 1941, Трг 5. јун у Смедереву (Фото-документација Галерије савремене уметности у Смедереву)

су вечна људска питања, међу којима су искушење, страдање, издржљивост, упорност.¹¹ На самосталној изложби која је била при-

11 С. Цветковић, Поклон скулптуре Селимира Јовановића у збирци ликовне уметности Музеја у Смедереву, Смедеревски зборник, 3, Музеј у Смедереву, Смедерево 2012, 341-355.

Бронзани рељеф на западној страни Споменика 5. јун 1941. (Фотодокументација Галерије савремене уметности у Смедереву)

Бронзани рељеф на јужној страни споменика 5. јун 1941. (Фото-документација Галерије савремене уметности у Смедереву)

ређена у Смедереву пет година пошто је завршио Академију ликовних уметности у Београду (1960), изложио је скулптуре *Умирући Орфеј*, *Нарикаче*, *Сизиф*, *Бик*, *Водоноше*, *Пројесци*, којима је трајно обележен његов скулпторски корпус.¹² Управо наведене карактеристике сублимиране су на бронзаним рељефима постављеним на споменику жртвама 5. јуна 1941. године. Такође, рељеф *Рањеници*, урађен на самом завршетку Академије има утицаја на реализацију мотива на наведеном споменику. Тема бола и жртве дуго је била присутна у опусу Селимира Јовановића пре његовог ангажовања за подизање споменика у славу петојунске катастрофе. У изради концепта споменика уметник се руководио лапидарним представљањем експресије бола, аналитичким студијама људских покрета и симболичним представљањем ове херојско-монументалне теме.

БАШТИНА

Бронзани рељеф на источној страни Споменика 5. јун 1941. (Фото-документација Галерије савремене уметности у Смедереву)

Споменик је подигнут на Тргу 5. јун, између Железничке станице и Музеја у непосредној близини Тврђаве, у којој је избила ек-

¹² Селе Јовановић-скулптура, Центар за рекреацију Железаре Смедерево, деплијан, Смедерево 6. октобар 1965.

Бронзани рељеф на северној страни Споменика 5. јун 1941. (Фотодокументација Галерије савремене уметности у Смедереву)

сплозија. Израђен је од белог венчачког мермера и бронзе, висине осам и по метара.¹³ Уметник, и сам сведок ове трагедије, о намерама поводом подизања споменика рекао је: „хтео сам без много речи да он буде хумка, симбол једне масовне гробнице. Због тога сам га обликовао као степенасту пирамиду са обелиском – симболом рађања и саркофагом – симболом умирања, на коме је урезан текст ‚5. јун 1941. године‘. Споменик нисам хтео да оптерећујем текстом већ сам рељефом у бронзи дугом 12 метара приказао спасавање рањеника после експлозије, оплакивање и сахрањивање мртвих и на крајњој – четвртој плочи обнављање града. На првој плочи се види мој лични доживљај експлозије, када се људи налазе у покретима који нису природни.”¹⁴ На четири бронзана рељефа једнаких димензија (102 x 320 цм) представљени су најзначајнији моменти везани за трагедију 5. јуна 1941. године.

На рељефу на западној страни представљени су људи у моменту експлозије, у ставовима и гестовима који су настали под силом изненадног удара. Над њима је сунце, које је такође у разградњи. На рељефу на јужној страни представљено је спасавање рањених, са нарикачама и људским фигурама у експресији бола, и сунцем које враћа наду у победу живота. На источној страни представљено је сахрањивање и оплакивање страдалих људи. Бронзани рељеф на северној страни приказује рашчишћавање рушевина и подизање града, са доминантним фигурама водоноша. Уметник је овим наративним фризом на аналитичко-синтетички начин овековечио највећу трагедију у историји нашег града.

13 „Сведочанство трагедије”, *Наш глас*, 25. децембар 1973.

14 С. В. Домазет, *Од оних који су остали, казивања о њихом јуну 1941*, Смедерево 1991, 100-101.

MONS AUREUS

ДОБРО

Градмир Стојковић

НАЈ...

У живоју сам често бивао „нај“.

Када сам се родио, бабица Јелена је рекла мојој мајци:

– Ау! Ово је највећа беба коју сам икада видела!

Кад ме је крстио мој ђо Влајко, ња кад ме је водицом пошкропио, а ја га дохватио за браду и не пуштам, рекао је:

– Ау, ово ће бити најсрећније дете!

Јесте да сам ухватио ђоја за браду, али ми ђо баи и није донело велику срећу у живоју. То о живојној срећи није сада за ђричу, јер ипак ђричамо о мојем „нај“.

Елем, у сеоском забавишћу био сам најјисменији. Једини сам знао да читам с њуних ђећ година.

У мом мраморачком разреду био сам најнемирнији. Додуше, велика конкуренција ми је био ђар из клује, Будимир. Нас двојица смо били у ђрвој клуји, одмах испред катедре, да нашој учитељици Рожки будемо увек испред очију. Толико смо били ђослушни и мирни да нас је крстила ђосебним именима: Рушимир и Будимиран!

У вршачкој основној школи, од ђећој до осмој разреда био сам најмањи – у фискулћурној врсти био сам ђоследњи, на крају.

Био сам и најмлађи стурчни сарадник „Биолошкој листи“. Ишао сам у осми разред када су ми објавили стурчни рад и били убеђени да сам најмање наставник, ако не и ђрофесор.

У ђанчевачкој ђехничкој школи био сам најдужеј језика, збој којеј сам вазда имао смањену оцену владања.

Посћао сам и најмлађи ђисац који је објавио ђричу у часојису „Будућности“: ђек шћо сам најунио ђећнаест година.

После, мноо ђосле, кад сам ђосћао дечји ђисац, било је мноо ђоја „нај“. Само у једној години ђосћао сам најјродаванији ђисац. После сам ђосћао и најомињенији међу основцима, али и њиховим мамама, бабама – чак и међу наставницима. Па ђоћом најчићанији ђо библиоћекама. Једно време су ме јродавали и као најнајраћиванијеј дечјеј ђисца.

Е, и ђо се завршило.

Од свих НАЈ остало ми је једно једино: НАЈЛУБИ.

А ђо не ђреба да објашњавам. То је једноствано ђако...

Овога пута ДОБРО попуњавам сам, као ономад, кад сам се први пут појавио у овом часопису. За разлику, биће то сада проза.

ДОБРО вам било!

А и мерио сам се исто сваки дан. И опет – ништа. Ни милиметар!

И таман сам решио да прекинем све ово, кад ми се све разјаснило.

У школу нам је, прошлог месеца, дошао ни мање ни више но Радуљица Брадуљица, главом и брадом. Дружио се с нама. Причао нам. Мало нам и показивао како се убацује тројка у кош, како се закуцава... било је супер. Онда нам је рекао да га питамо све што нас занима. Први сам дигао руку, па ме је и прозвао:

– Хајде ти, мали, из другог реда!

– Да ли ви читате пуно књига? – питао сам.

– Пуно не, али волим да читам и читам кад год могу и имам времена. А зашто то питаш?

Објаснио сам му све. Како сам читао и читао и разочарао се, јер је лаж да се од читања расте.

Почешкао се по бради, мало размислио, осмехнуо се и рекао:

– Није лаж. Ниси добро протумачио: од читања памет расте.

– Паметан сам ја довољно – одговорио сам. – Али нисам довољно висок.

– Размисли. Ако си паметан како кажеш, од чега ћеш моћи да порастеш? На пример, бавиш ли се неким спортом?

– Не.

– Почни да се бавиш. И буди упоран, као што си упоран у читању. А читај и даље. Није лоше да ти памет и даље расте...

Уписао сам се за пливање. Одлазио сам редовно на базен и више но што је било по распореду. А читао сам и даље, али не баш пуно. Онако, како и кад ми легне.

А јуче ми је тренер рекао:

– Ти си баш упоран, момче. Само настави овако. Буди и даље упоран. Ојачао си, али мораш још.

Синоћ сам се измерио: порастао сам за сантиметар и по! И то за месец дана!

Јутрос сам отишао у библиотеку и похвалио се библиотекарки:

– Порастао сам за сантиметар и по.

– Од читања? – питала је.

– Нееее... ЗБОГ читања.

– Како? – није разумела.

– Читао сам и читам, па сам постао паметнији. А како сам постао паметнији, научио сам да ћу моћи да порастем ако будем упоран. Упорно тренирам пливање. Ето.

Сад чекам да неко напише нову књигу: ЗБОГ ЧИТАЊА СЕ РАСТЕ. А ако нико то не учини, ја ћу једном да је напишем. Наравно, чим будем имао довољно времена.

Одох сад на тренинг.

ЧИТАЧ

У суботу поподне Александар је ушао у своју собу и тек што је затворио врата, Мама је, мимо свих кућних обичаја, прекинула тату у гледању преноса дербија:

– Радомире, нешто се посебно догађа са нашим сином!

– Аха! – одговорио је тата. – Помери се само мало удесно... молим те!

– Радомире, наш син је узео књигу из витрине!

– Замолио сам те, само мало удесно, не видим...

– Твој син чита књигу, човече!

– Е, шепртља! Како је ово успео да промаши... ШТА СИ РЕКЛА?!

– ЧИТА КЊИГУ!

Баш тада је из своје собе изашао Александар. У очигледној журби, не гледајући ни лево нити десно, отишао је до витрине, отворио је, извадио неку књигу, мало је осмотрио, па је вратио назад, узео другу, добро је погледао са свих страна, ставио под мишку, затворио витрину и, опет не гледајући ни лево нити десно, ушао у своју собу.

Мама и тата више ни реч нису прозборили, занемели од ненадане радости: Сале је почео да чита, сам, а да га нико на то не нагони! А то је било довољно и више него довољно за срећу и задовољство поносних родитеља.

Два дана су мама и тата били поносни и срећни родитељи.

У понедељак поподне, кад је Александар био у школи, Мама је узела усисивач и отишла у Александрову собу. Тата је листао новине уз поподневну кафицу.

– Рашо! – зачуо се мамин врисак из Александрове собе.

С новинама под мишком и шољицом у руци тата је улетео у Александрову собу:

– Шта се догодило?

– Сале чита – рекла је Мама и показала на Александров радни сто.

Испод обе предње ноге стола биле су подметнуте књиге. Да се сто не клима...

ЛУТКЕ

Тетка је узела Марју у крило:

- Лутко теткина!

- Нисам – узвикнула је Марја. – Ја сам девојчица!

- Али, али... – замуцнула је тетка – али ти си лепа као лутка...

Марја није желела да буде лепа као лутка. Марја је већ била лепа као девојчица!

- Хајде да видиш како су лутке лепе – казала је тетка, па донела две велике картонске кутије из бабине собе. Отворила је прву и извадила из ње лутку велику скоро као Марја.

- Ово је Лилика – казала је тетка. – Кад је баба била мала девојчица, баш као што си ти, добила је ову лутку за рођендан. Лилика уме да каже мама. Да чујеш?

Положила је Лилику, па је усправила, а Лилика је закмечала. Мама? Не, никако!

Из друге кутије је извадила гомилу малих лутки:

- Ово су мамине и моје Барбике.

- А је л' и оне кмече?

Тетка је узимала једну по једну Барбику, постављала испред себе, на тепих, загледала их, премештала тамо-амо и као да је заборавила Марју.

Онда је у собу ушла Мама:

- Јао! Како си се сетила наших Барбика!?

Чучнула је поред тетке, потом и села на тепих, па су заједно узимале те Барбике, загледале их, премештале тамо-амо и обе су сасвим сигурно заборавиле Марју.

Марји је постало досадно.

- Мама, идем напоље. Може?

- Зар нећеш да се играш са нама и луткама? – питала је Мама.

- Не – одговорила је Марја. – Имам ајфон!

И изашла из собе.

ТЕЛЕФОН НИЈЕ КРИВ

Једном је један љутити Александар узео један мобилни телефон и бацио га са једне терасе на осмом спрату једне зграде коју су сви звали *Кула*. Мобилни телефон је пао на један шарени кишобран, одскочио и завршио на травњаку, одмах поред девојчице која је била испод тог шареног кишобрана на који је пао тај мобилни телефон. Девојчица је прескочила оградицу и узела тај исти

мобилни телефон који је пао на њен шарени кишобран, одскочио и пао на травњак, па је остао читав, неоштећен.

И сада је девојчица добила неколико врло озбиљних проблема: чији је тај телефон? Коме је испао и одакле? Како да пронађе тог или можда ту коме је или којој је телефон испао, па пао одгоре на њен шарени кишобран?

Такви озбиљни проблеми захтевали су и озбиљна решења, па је, управо због тога, ова девојчица решила да сместа оде до свог деде, код којег је, у ствари, и пошла, али се задржала у паркићу, где је прескакала преко барица, онако, као да игра школице, а испод шареног кишобрана, ког је баш тог јутра добила од маме и тате на поклон, јер јој је, баш тог јутра, био рођендан. Њен деда је био врло, врло, врло паметан деда, толико паметан да су га сви увек питали за све што нису знали, а он је све знао... или готово све.

Онда јој је на памет пала сјајна помисао: можда је добри Бога одозго, с неба послао баш њој тај мобилни телефон, као рођендански дар, мада није баш ни то права ствар, јер већ има један ајпод!

Деди је испричала све, а њена прича је изгледала овако:

„Ја ишла кроз паркић, испред *Куле*, а имала сам и кишобран, знаш, деда, кишобран су ми поклонили мама и тата јутрос, кад ми је почео рођендан, а ја сам га отворила, нема везе што киша не пада, да сви виде како је леп, и онда је на кишобран одгоре, с неба, пао овај телефон, и одскочио на траву, а ја сам га узела... шта мислиш, деда, да ли ми је то послао добри Бога за рођендан, јер сам добра девојчица, шта мислиш, а, деда?”

Деда је као мислио, мало, тек колико да смисли прави одговор:

– А шта мислиш да ли је тај телефон некоме испао, одгоре, с неке терасе или кроз неки отворени прозор?

– То сам баш и ја мислила – поштено је признала девојчица. – Али како да знам чији је, коме је испао или пао?

– Једноставно – рекао је деда и одмах показао да заиста све зна. – Погледајмо контакте, можда неког и знамо, па тог неког позовемо, а он да нам каже чији је телефон.

Девојчица баш и није разумела, а није се ни потрудила да баш разуме, јер ће деда да реши тај проблем звани „чији је телефон”.

Деда је типкао, типкао и типкао и онда је узвикнуо:

– Гле!

Онда се и насмејао и опет узвикнуо:

– Гле, молим те!

Девојчица је погледала то „гле”, погледала, добро погледала и видела: „МАРЈА”!

- Деда! - узвикнула је девојчица. - Па то сам ја!

И све се убрзо решило: деда је позвао, а на Марјином телефону се појавило „ОЛЕКО“!

Девојчица је однела телефон на осми спрат зграде зване *Кула*.

Однела га је дечаку Александру:

- Ово је твој телефон. Изволи!

- Не треба ми! - рекао је Александар. - Бацио сам га!

- Узми га - рекла је девојчица остављајући телефон на сточић.

- Није ти он крив. Крив си сам. И без везе си се наљутио!

- Није без везе! Ти си крива што сам га бацио!

- Рекла сам ти истину. Ниси први честитао, пре тебе ми се јавио Марко. Он је први... у ствари, ни он није први. Први су ми честитали мама и тата.

Александар је заћутао. Заћутала је и девојчица. Па су тако ћутали, и још ћутали, и још само мало ћутали, па је девојчица питала:

- И зар нећеш да ми честиташ?

- Срећан ројендан, Марја! - рекао је Александар.

- А пољубац?

Пољубио је у оба образа.

И све је било у реду.

Чак је и телефон био у реду.

ЕКCЛИБРИC

Драгана Лазих

ШТАМПА У СМЕДЕРЕВСКОМ КРАЈУ 1875–1945.

Прве новине у Србији штампане су у време када су најразвијеније европске земље имале већ двовековну традицију периодичне штампе. Од самог почетка, штампа је водила борбу против цензуре, а тек доношењем Устава из 1869.¹ створени су нешто повољнији услови за њен развој.² Ма колико тадашња штампа у односу на савремена средства информисања била неразвијена, она је у време ограничених грађанских слобода и ниског нивоа културе имала пресудан утицај на стварање критичке свести у земљама економски и културно заосталим.

За развој штампе у унутрашњости Србије од пресудног значаја било је оснивање првих приватних штампарија, најпре у Крагујевцу, 1873. године, а затим и у другим градовима. Ове штампарије биле су малог капацитета и служиле су углавном за издавање локалних новина. Поред грађанских, у овом периоду јављају се и први социјалистички листови, у местима где их раније није било, а незадовољство релативно великог дела тадашње интелигенције, која се школовала под тешким условима, дало је подстицај за истрајавање у њиховом издавању. У првој деценији социјалистичке штампе у Србији излазило је укупно тринаест социјалистичких усмерених листова и два часописа. Међу њима су били и смедеревски листови *Народна воља* и *Фењер*.³

У другој половини 19. века Смедерево се убрајало у развијеније градове ондашње Србије, као погранично, привредно, административно место. Захваљујући развијеној трговини, до Смедерева су брзо допирале политичке идеје из Европе. Борба политичких странака у Србији осећала се и у Смедереву, а оснивање првих штампарија и покретање првих новина отвара ново поглавље смедеревске културне и политичке историје.

Откупивши штампарску пресу од Светислава Минића из Пожаревца, угледни смедеревски трговац Атанасије М. Николић, у октобру 1875. године, оснива у Смедереву прву приватну штампа-

ЕКСПЛИРИС

1 У Устав из 1869. ушла је одредба о слободи штампе. Члан 32. гласио је: „Сваки Србин има право да каже своју мисао: речима, писмено, средством печатње или у виду ликова, саображавајући се у томе прописима закона. О печатњи издаће се посебан закон”.

2 Већ следеће, 1870. године, донет је и први Закон о штампи.

3 Андрија Раденић, „Први политички листови у Србији”, *Почеци социјалистичке штампе на Балкану* (Београд: Институт за новинарство : Институт за историју радничког покрета Србије, 1974), 34-43.

рију и покреће прве новине⁴ *Народна воља*, лист за политику радикално-социјалистичке странке, штампан је недељно. Пошто није дан примерак овог недељника није сачуван, *Народну вољу* убрајамо у листове чији библиографски подаци нису довољно истражени.⁵ Његов номинални власник био је Атанасије Николић, а лист је претежно уређивао Драгољуб Стоиљковић. Касније је штампан у штампарији Милеве Стоиљковић, уредникове супруге. Укупно је објављено 36 бројева.⁶ Описујући грађу коју је у Народној библиотеци у Београду прегледао пре Другог светског рата, Александар Погодин наводи да је било свега шест бројева који су излазили у периоду од 8. до 17. октобра 1875. године.⁷ Према Р. Перовићу, лист је излазио непрекидно до 20. марта 1876, и то најмање 26 бројева у 1875. и најмање 12 бројева у 1876. Када говоримо о карактеру листа, у *Југословенској штампи* означен је као „лист за политику“, а Погодин га бележи као „лист за науку и политику“.

И Јован Скерлић бележи да је 1875. почела излазити у Смедереву *Народна воља*, „лист за науку и политику“, од кога је изашло свега неколико бројева. Према Скерлићу, лист је уствари био одјек крагујевачког *Сипарој ослобођења*, са програмом: „потпуна народна самоуправа, народна слобода и народно благостање“.⁸

Реконструкција идејно-политичке концепције листа вршена је углавном на основу текстова које је објављивала тадашња либерална штампа. „Кратка формулација програма да ће радити на остварењу потпуне народне самоуправе и да ће се борити за побољшање економског стања нашег народа“ и истицање крилатице „Питање о самоуправи – то је питање о хлебу“ говори да Народна воља анализира друштвено-економску ситуацију у Србији углавном на основу идеја и програма Светозара Марковића.⁹

После победе социјалиста на општинским изборима у Крагујевцу, у новембру 1875. године, појачани су напади на социјалисте око листа *Народна воља*. И на општинским изборима у Смедереву, у јануару 1876, социјалисти су такође победили, али су се морали повући под притиском власти. Лист *Народна воља* проглашен је за

4 Властимир Будимовић, *Историја српских штампарија* (Београд: Штампарија „Доситије Обрадовић“, 1912), 72.

5 Највише података о садржини и оријентацији Народне воље налазимо у београдском листу *Исток*.

6 Милица Кисић и Булатовић Бранка, *Српска штампа: 1768–1995* (Београд: Медија центар, 1996), 82.

7 Александар Погодин, *Руско-српска библиографија* (Београд: Издање Задужбине Каменка и Павла браће Јовановића, 1936), XVI.

8 Јован Скерлић, *Светозар Марковић: његов живот, рад и идеје* (Београд: Издавачка књижарница *Најредак*, 1922), 87–88.

9 *Почеци социјалистичке штампе на Балкану* (Београд: *Институт за новинарство – Институт за историју радничког покрета Србије*, 1974), 85–96.

антидинастички, а његови сарадници за турске и мађарске шпијуне.¹⁰ Лист је вероватно престао да излази у марту 1876. године.

У доба организовања социјалистичког политичког покрета јавља се и хумористичко-сатирична штампа, оријентисана најчешће политички и страначки. На одређени начин јединствена, у типу прилога, техници комике и сатире, ова периодика била је изложена цензури и уништавању, а њени уредници су затварани и прогањани.¹¹ Овом корпусу припада лист за шалу и сатиру *Фењер*, који је у Смедереву излазио недељно, од децембра 1875. до маја 1876. године. Издавач и одговорни уредник Милан Пешић окуприо је угледне сараднике, међу којима су били: млади песник Војислав Ј. Илић, пролетерски песник Коста Арсенијевић, Влада Милојевић, Арса Алавантић, Димитрије Мита Аврамовић, Љуба Јоксимовић. Објављено је 17 бројева. Искористивши краткотрајни либерализам режима, *Фењер* је доносио подругљиве текстове у прози и стиху, на рачун владајућих институција, личности, норми, погледа итд. Уз песничке и прозне прилоге објављивани су и афоризми. Жарко Рошуљ, пишући о жанровима у српској шаљивој периодици, посебно издваја један афоризам објављен у *Фењеру*: „У бирократији има доста и паметних, а и доста поштених људи, само на жалост они што су паметни – нису поштени, а који су поштени, нису паметни.“¹² У току 1876. године *Фењер* је у заглављу објављивао карикатуру на којој је нацртан Србин како трубом буди српски народ. На многим „ситницама“ види се отворено ангажовање на страни социјалиста. Прилози су потписивани шифрама и псеудонимима. *Народна воља* и *Фењер* убрајају се међу кратковеке социјалистичке листове, који се појављују у Србији у периоду од 1873. до 1876. године.¹³ Покретала их је, углавном, млађа интелигенција и великошколска омладина.

После њиховог гашења Смедерево није имало своје новине све до 1883. године, када Бранислав Нушић (1864–1938) покреће *Смедеревски иласник*, лист за трговину, обртност, новости и забаву.¹⁴ Нушић је основну школу и два разреда гимназије завршио у Смедереву, а реалну гимназију у Београду. У јесен 1882. уписује се на Правни одсек Велике школе у Београду. Као и док је био средњо-

10 Исто.

11 Душан Иванић, *Књижевна периодика српског реализма* (Београд: Институт за књижевност и уметност, 2008), 283.

12 Жарко Рошуљ, *Час ојиса часојиса. 6* (Нови Сад: Матица српска; Београд: Институт за књижевност и уметност, 2014), 63–64.

13 *Јавности, Глас Јавности, Ослобођење, Старо Ослобођење*.

14 Уносећи у поднаслов трговину, занате, новости, економију или друге области, листови су настојали да привуку публику разноликошћу прилога. Душан Иванић, *Књижевна периодика српског реализма* (Београд: Институт за књижевност и уметност, 2008).

школац, у току студија наставља да се бави књижевним радом и новинарством. Дружи се с припадницима напредних демократских снага који се жестоко противе апсолутизму Милана Обреновића. Под њиховим утицајем Нушић ће за време летњег распуста 1883. године, вративши се у Смедерево, покренути лист *Смедеревски иласник*.¹⁵

Према библиографским подацима¹⁶, власник листа и штампарије био је Ђорђе Кимпановић, београдски штампар, фактор Државне штампарије и један од оснивача Дружине типографских радника Србије. Са Јефтом Медецијаном Кимпановић је основао штампарију у Београду 1881. године.¹⁷ Нушић је купио од Кимпановића једну стару пресу и пренео је у Смедерево. Изнајмивши локал за штампарију и редакцију, покренуо је лист *Смедеревски иласник*¹⁸ чија је годишња претплата износила десет форинти.¹⁹ Др Душан Иванић лист *Смедеревски иласник* сврстава у нестраначку штампу. „Рачунајући на политичку неодреденост, више мислимо на одсуство чврстих партијских, страначких опредељења, него на одсуство политике у таквим гласилима.”²⁰

Прва новинарска и графичка искуства која је стекао у Смедереву Нушић је описао у познатој хумористичкој приповеци *Политички њројивник: њрича из живојта једној ѡаланачкој уредника*. Читалачку публику покушавао је да заинтересује бројним рубрикама које је сам писао. Обављао је све дужности – почев од колпортерске па до уредничке. Увидевши да расходи далеко премашују приходе, Нушић се 1884. вратио у Београд, а штампарија је остала као залога за кирију. Сачуваних примерака *Смедеревској иласника* нема, јер су уништени још за време Првог светског рата.²¹

Крајем 19. века штампа постаје разноврснија, новинарство се издваја као посебна професија, а информативна штампа потискује политичку (страначку). Године 1892, београдски типограф Милан Ј. Илић, угледни члан Занатлијског удружења, донео је у Смедерево „шнелпресу” за штампање и започео штампарску делатност. Све смедеревске новине које су излазиле у периоду од 1892. до 1903. године штампане су у Илићевој штампарији: *Подунавска самоујра-*

15 Рашко В. Јовановић, Нушић: живот и дело (Београд: Службени гласник, 2014).

16 *Југословенска шћампа*, (Београд: Српско новинарско удружење, 1911), 37.

17 Радомир Младеновић, *Крајтке биоѡрафије ѡрафичких радника активиста, њихових сарадника и ѡионира шћампартства* (Нови Београд: „Милан Ракић”, [1984]), 70.

18 Миливој Пређић, Нушић у причама. Књ. 1, (Београд: Илеа, 1989), 28.

19 *Новије књиге и листови које уредништво ѡрима у замену*, *Стармали*, мај 1884.

20 Душан Иванић, *Књжевна ѡриодика српској реаллизма* (Београд: Институт за књжевност и уметност, 2008).

21 Бранислав Нушић и Смедерево *Глас Подунавља*, 16. април 1933.

ва, Главаш, Задруја, Подунавца, Смедеревац, Дунавца, Најредњак, Земљорадничка задруја, Пољопривредник.

Од 1914. до 1919. у Смедереву није било штампарске делатности. Штампарија Светислава Ђ. Петровића отворена је 1920. године и у њој је штампан *Смедеревски журнал* (1921), први лист који се у Смедереву појавио после Великог рата. Милан Јовановић Стоимировић, сарадник *Самоуправе* и *Полиџике*, у својству покретача и уредника, 22. августа 1921. године, о својој намери²² обавештава окружног начелника у Смедереву: „Политичка акција *Журнала* састојала би се у томе да умерењачким напредњаштвом прати и критикује политичке догађаје уопште. *Журнал* се неће дотицати ствари које не би одговарале горњем начелу; у том погледу, он ће се чак и борити против негативних елемената и против појединачног користољубља...”²³ Први број новог смедеревског информативног листа, под насловом *Смедеревски журнал*, објављен је 28. августа 1921. године.

Истакнуто место у корпусу смедеревске међуратне периодике припада недељном листу *Глас Подунавља*, који је излазио од 23. септембра 1928. до 1941. године (у току 1930. лист није штампан). Први власник и уредник листа био је Тихомир Мирковић, а већ од броја 6 па до краја излажења власник, уредник и издавач био је Бранислав К. Маринковић, познати смедеревски штампар. Потврда да је примио уредништво листа *Глас Подунавља* и да за њега он сноси одговорност оверена је у Поглаварству Среза подунавског 12. XII 1928. године.²⁴

Доминантну садржину листа чинили су прилози о актуелним догађајима. *Глас Подунавља* је имао сталне рубрике о важним питањима Подунавске области, привредном животу, као и *Огласни део*, веома значајан за економски и трговачки живот града. Огласни текстови у старој периодици су не само информација о тадашњем смедеревском тржишту већ су и прича о старим занатима, гостионицама и хотелима којих више нема, некадашњим биоскопима који с поносом најављују пројекције тонских филмова.

Посебан значај у периоду између два светска рата имала је страначка штампа. Одлуком Среског одбора Југословенске радикалне заједнице за град Смедерево и Срез подунавски, у октобру 1936. године, покренута је *Мала самоуправа*, орган Среске организације Југословенске радикалне заједнице у Смедереву. Одговорни

22 Стоимировићева намера била је да покрене лист *Нови журнал*, који ће неговати политику и књижевност.

23 Милан Јовановић Стоимировић, [Писмо Окружном начелнику у Смедереву], 22. август 1921.

24 Приватна збирка Миомира Бојанића из Смедерева, унука Бранислава К. Маринковића.

уредник листа био је Живадин Стефановић Сомборац.²⁵ *Мала самоуправа* је ширила идеје странке коју је заступала, тумачећи њен програм и информишући о партијском раду у самом срезу али и на државном нивоу. Кроз текстове у *Малој самоуправи* може се пратити политички сукоб Живадина Стефановића Сомборца и Димитрија Љотића.

Уз прилоге о локалним политичким темама, лист је редовно доносио текстове о деловању и активностима Милана Стојадиновића и Драгише Цветковића. Последњи сачувани број *Мале самоуправе* објављен је 22. јануара 1938. године.

На иницијативу Милана Јовановића Стоимировића, председника средње организације Југословенске радикалне заједнице за срез Подунавски, директора *Самоуправа* и шефа Партијског пресбиороа ЈРЗ, покренута је крајем октобра 1938. године друга серија *Смедеревској* *журнала*.

У јеку предизборне кампање, 12. новембра 1938, излази из штампе први број листа за политичка и друштвена питања *Истиина*, који је истицао начела „Збора“. Штампан је у Штампарији *Маринковић* у Смедереву баш у време када се развила оштра полемика између *Гласа Подунавља* и *Смедеревској* *журнала*. У *Истиини* је штампан *Одговор* Бранислава Маринковића, уредника *Гласа Подунавља*, на оптужбе у *Смедеревском* *журналу*.²⁶ Маринковић оптужује Милана Јовановића Стоимировића да је искористио своју моћ да „разним некавалерским [...] подметањима“ онемогући власника *Гласа Подунавља* да у свом листу одговори на оптужбе *Смедеревској* *журнала*. С обзиром на то да је из 1938. године сачувано само неколико бројева *Гласа Подунавља*, може се закључити да је лист из политичких разлога забрањиван и да баш у овом периоду предизборне кампање није ни излазио. Познато је да је Маринковић био наклоњен Димитрију Љотићу, а ово писмо је доказ његове отворене подршке политици коју је Љотић водио.

У предизборној кампањи, пред парламентарне изборе 1938–39. године, група смедеревских индустријалаца подржала је листу Југословенске радикалне заједнице и кандидатуру Милана Јовановића Стоимировића за народног посланика за Срез подунавски. Међу њима је био и Милан М. Рајаковић, бански већник и власник Стругаре и парног млина Бајинобаштанске индустријске банке у Смедереву. Рајаковић је после избора изабран за председника Градског поглаварства и убрзо, у својству власника и издавача,

25 У време покретања станацког гласила Живадин Стефановић Сомборац је био председник Градског поглаварства.

26 „Господину са два презимена“, *Истиина*, 12. новембар 1938.

покренуо *Градски весник* с идејом да овај лист буде „огледало рада смедеревске општине”.

Службени лист *Градски весник: оріан Поілаварсїва ірада Смедерева за іривредна, соціјална и кулїтурна іїїїїања* излазио је од септембра 1939. до априла 1941. године. Штампан је месечно у штампарији **Напредак** у Панчеву. Сачувани су бројеви 2, 3 и 4, објављени од октобра до децембра 1939. године и бројеви 5–15, који су штампани од јануара до децембра 1940. године. Серијска публикација *Градски весник* деценијама је чувана у приватној колекцији и није била забележена у библиографијама и каталозима српске и смедеревске периодике.²⁷

Весник је објављивао изводе из записничких извештаја са седница Градског већа Општине града Смедерева, бавио се и проблемима градске управе, али и конкретним проблемима са којима су се грађани Смедерева у то време суочавали. Прилози су били распоређени по рубрикама: *Комунална хроника, Социјална хроника, Друшїївена хроника, Здравсїивена хроника, Персонална хроника, Омладинска хроника...* Градски весник је једини сачувани смедеревски лист који је излазио током целе 1940. године, па самим тим и једини извор о тадашњим друштвено-политичким приликама у Смедереву. Штампанье *Весника* обустављено је у априлу 1941. године.

Већ у првим данима окупације, Немци су из свих крајева Југославије возовима довлачили у Смедерево велику количину прикупљеног експлозива, муниције и барута и складиштили у Смедеревској тврђави, одмах преко пута Железничке станице.²⁸ Страховита експлозија која се догодила 5. јуна 1941. у Смедереву доњи део града срушила је до темеља, а други део јако оштетила. После експлозије образован је Комесаријат за обнову Смедерева од стране Недићеве владе, а на челу Комесаријата био је Димитрије Љотић. У Смедереву су истовремено радиле организоване групе комуниста и скојеваца, из чијих редова се обнављао Космајски партизански одред. Подршку су им пружали мештани села у околини Смедерева.²⁹ У току 1942. године, у селима Врбовцу и Ковачевцу радила је техника Комунистичке партије која се састојала од једног шапирографа, писаће машине и радио апарата. Ту су умножаване радио-вести и ширене по читавом округу. После хапшења сарад-

27 Драгана Лазић и Драган Мрдаковић, „Градски весник: недавно откривени службени лист Поглаварства града Смедерева”. *Свеске за историју Новог Сада*, 15 (2014).

28 Према сведочењу Аранђела Стефановића, намера им је била да тај материјал утоварују у шлепове и шаљу у Аустрију и Немачку како би га употребили у својим ратним фабрикама као појачање ратног потенцијала.

29 Радослав Пауновић, *Сїазама слободe кроз смедеревски крај* (Смедерево: Општински одбор СУБНОР – Музеј у Смедереву, 1984)

ника Народноослободилачког покрета у овим селима, техника је почетком јула месеца 1943. године, пребачена у одред, где је наставила са радом, стално у покрету са одредом. У септембру, исте године, смештена је у селу Луњевцу. У међувремену, Окружни комитет је успео да набави један гештетнер за потребе округа.

У октобру 1943, штампан је, на гештетнеру, први број *Космајској борца*, који је од тада па све до ослобођења излазио редовно једанпут месечно, у тиражу од 50 до 100 примерака. Посао главног уредника обављао је Дража Марковић, уз помоћ сталних сарадника – Марка Никезића, Ивана Стефановића, Божидарке Дамњановић, Љубе Ивковића и других. Технички уредник и редактор била је Јованка Поповић. *Космајски борац* издаван је у Луњевцу све до јуна 1944. године, а затим у Вучаку.³⁰ Техника је најпре била смештена у земуници у једном винограду, а касније, у септембру исте године, премештена је у гробницу вучачког гробља. У гробници је техника радила нешто више од месец дана.³¹ После тога је опет пресељена и привремено смештена све до ослобођења ове територије. Крајем 1944. године пресељена је у ослобођени Младеновац, где је *Космајски борац* надаље штампан. Овај лист престао је касније да излази, а уместо њега је издаван лист *Нови дани*. Познаваоци револуционарне штампе истичу да је *Космајски борац* окупио велики број сарадника из редова руководиоца и бораца Космајског патризанског одреда, који су објављујући разноврсне чланке, репортаже и патризанске песме умногоме допринели да лист постане запажен не само међу борцима већ и у народу.³²

Из ратног периода сачуван је један ненумерисани број, вероватно први и једини, *Листа нејокорене војске у ошацибини Видовдан*. Објављен је у Смедереву 10. августа 1944. године, а штампан је на две стране у Штампарији **Маринковић**. У њему је штампана Резолуција Централног националног комитета Краљевине Југославије поводом образовања Шубашићеве владе. Резолуција је донета после закључења споразума између маршала Тита и Ивана Шубашића 16. јуна 1944. године на Вису, у вези са оснивањем нове југословенске владе.

Једногласно донети закључци објављени су у листу *Видовдан*, а донета је и одлука да се тај текст достави Њ. В. Краљу Југославије, др Ивану Шубашићу, шефовима свих југословенских политич-

30 *Најредна штампа у Србији: 1871–1949* (Београд: Уред за информације при Председништву Владе Републике Србије, 1949), 51.

31 Радослав Пауновић, „Штампарија у гробници“, *Наш час*, 27. април 1976.

32 Мирко Милојковић, „Штампа у Београдском округу“. *Наш час*, *Четиридесет година СКЈ: 1919–1959*, 22. август 1959.

ких странака у иностранству и владама Сједињених Америчких Држава, Совјетског Савеза и Велике Британије, као и привременој француској влади.

Видовдан је последња серијска публикација у смедеревској издавачко-штампарској продукцији од 1875. до 1945. године. Специфичност овог периода огледа се у раду приватних штампарија и издавача, а по значају се издвајају информативни и политички листови. Покретачи, издавачи и уредници страначких листова у међуратном раздобљу били су углавном припадници Југословенске радикалне заједнице Југословенског народног покрета „Збор”. Услед ратних разарања и идеолошких сукоба поједине публикације заувек су изгубљене за будуће генерације. Драгоцен извор за опис периодике која није сачувана представљају белешке истраживача који су ове публикације видели и описали пре Другог светског рата. Библиографско истраживање смедеревске штампе обухватило је грађу сачувану у Народној библиотеци Србије, Библиотеци Матице српске, Националној и Свеучилишној књижници у Загребу, Музеју у Смедереву, библиотекама смедеревских основних и средњих школа и приватним збиркама. Резултати истраживања објављени су у библиографији *Сто четрдесет година смедеревске штампе: 1875–2015*, која представља први покушај да се на једном месту представи корпус завичајне периодике, у нади да ће у будућности можда бити основ за детаљнија истраживања смедеревске културне баштине.

CIP - Каталогизација у публикацији Народна библиотека Србије,
Београд

82+7+3

MONS Aureus : часопис за књижевност, уметност и друштвена питања / главни и одговорни уредник Драган Мрдаковић. - Год. 1, бр. 1 (2003)- . - Смедерево (Карађорђева 5) : Народна библиотека Смедерево, 2003- (Смедерево : Newpress). - 23 cm

Четири пута годишње
ISSN 1451-3846 = Mons Aureus
COBISS.SR-ID 111007500